Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Науково-практичний журнал

Видається 4 рази на рік

Заснований у жовтні 2011 року

№ 2 (42) 2023

Харків
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
2023

УДК 340:001.895
DOI: 10.37772/2518-1718-2023-2(42)

ISSN 2311-4894 (Print)
ISSN 2518-1718 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України (протокол № 5 від 22 червня 2023 р.)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням **категорії «Б»**
(наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.)

Журнал внесено до міжнародних бібліотек і баз даних:
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – **ERIH PLUS**, Норвегія;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Іспанія;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Польща;
Academic Research Index – ResearchBib, Японія

Право та інновації : наук.-практ. журн. / редкол.: К. В. Єфремова (голов. ред.) та ін. – Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2023. – № 2 (42). – 132 с.

Засновник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Редакційна колегія:

Українські фахівці – *К. В. Єфремова,* кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (головний редактор); *Р. В. Шаповал,* доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (науковий редактор); *А. П. Гетьман,* доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *В. М. Пашков,* доктор юридичних наук, професор, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *О. Я. Трагнюк,* кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *А. М. Любчич,* кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (заступник головного редактора); *Н. М. Внукова,* доктор економічних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *Х. В. Солнцева,* доктор юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *Ю. В. Георгієвський,* доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *М. В. Троцька,* кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *А. О. Гаркуша,* кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *К. О. Токарєва,* кандидат юридичних наук, Міжнародний науково-технічний університет імені Юрія Бугая; *О. В. Розгон,* кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України.

Іноземні фахівці – *Вільям Еліот Батлер,* доктор права, Школа права Університету штату Пенсильванія (США); *Snieguolė Matulienė,* доктор, Університет імені Миколаса Ромеріса (Литва); *Томас Давуліс,* доктор, професор, юридичний факультет Вільнюського університету (Литва); *Яніс Грасіс,* доктор юридичних наук, доцент, юридичний факультет Ризького університету (Латвія); *Вітольдс Захарс,* доктор юридичних наук, професор, юридичний департамент Даугавпілського університету (Латвія); *Маріана Петрова,* доктор економічних наук, професор, Університет Велико Тирново (Болгарія).

© НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2023

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

LAW AND INNOVATIONS

Scientific and Practical Journal

Published 4 Times a Year

Founded in October 2011

№ 2 (42) 2023

Kharkiv
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine
2023

UDC 340:001.895
DOI: 10.37772/2518-1718-2023-1(41)

ISSN 2311-4894 (Print)
ISSN 2518-1718 (Online)

Recommended for publication by the Academic Council
of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (protocol № 5 of 22.06.2023)

The journal was included into the List of scientific professional editions of Ukraine **group «Б»**
(Ministry of Education and Science of Ukraine order № 409 of 17 March 2020)

Contributed to the international scientometrics database and libraries:
European Reference Index forthe Humanities and the
Social Sciences – **ERIH PLUS**, Norway;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Spain;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Poland;
Academic Research Index – ResearchBib, Japan

Law and Innovations : Scient.-Pract. Journal / edit. board: K. V. Yefremova (chief ed.) et al. – Kharkiv : Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, 2023. – № 2 (42). – 132 p.

Founder
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Editorial board:

Ukrainian specialists – *K. V. Yefremova,* PhD, Senior Researcher, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (chief editor); *R. V. Shapoval,* 2nd PhD, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University (scientific editor); *A. P. Getman,* 2nd PhD, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Yaroslav Mudryi National Law University; *V. M. Pashkov,* 2nd PhD, Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. Ya. Tragniuk,* PhD, Associate Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University; *A. M. Liubchych,* PhD, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine (deputy chief editor); *N. M. Vnukova,* 2nd PhD, Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine; *H. V. Solntseva,* 2nd PhD, the Yaroslav Mudryi National Law University; *I. V. Georgiievskyi,* 2nd PhD, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University; *M. V. Trotska,* PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. A. Harkusha,* PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *K. O. Tokarieva,* PhD, Yuriy Bugai International Scientific and Technical University; *O. V. Rozghon,* PhD, Associate Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine.

Foreign specialists – *William E. Butler,* J.D., Professor of Law of the Dickinson School of Law, Pennsylvania State University (USA); *Snieguolė Matulienė,* Doctor of Law, Mykolo Romerio Universitetas (Lithuania); *Tomas Davulis,* Professor, University of Vilnius Faculty of Law (Lithuania); *Jānis Grasis,* Dr. iur., Associate Professor, Faculty of Law, Rīga Stradiņš University (Latvia); *Witolds Zahars,* Doctor of Law, Professor, Head of Legal Department Daugavpils University (Latvia); *Mariana Petrova,* Doctor of Economy, Professor, Veliko Tarnovo University (Bulgaria).

Commissioning Editor: *V. P. Kokhan*
Desktop publishing: *A. H. Yakshyna*

Address of the Editorial Team:
61002, Kharkiv, st. Chernyshevskaya, 80
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development
Tel.: + 38 (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Website: ndipzir.org.ua

© Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development, 2023

ЗМІСТ

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

ЄФРЕМОВА К. В.
Технології цифрової економіки та фінансова безпека 7
ЖОРНОКУЙ Ю. М.
Учасники відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності: європейський досвід та українська правова дійсність 12
РОЗГОН О. В.
Цифрова платформа як інструмент функціонування мережі трансферу технологій 21
ШЕЛУДЬКО С. А.
Джерела правового регулювання комплаєнсу в українських банках 34
КОРВАТ О. В.
Розвиток електронного урядування до цифрової екосистеми 41
ГЛІБКО С. В., МАМАЄВ І. О.
Огляд та порівняльна характеристика сервісів, що сприяють інформаційному забезпеченню інноваційної діяльності 46

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

МАРИНІВ І. І.
Співвідношення acquis ЄС, національного та міжнародного права в контексті правового регулювання Європейського патенту з унітарним ефектом 55
БАЮРКА Д. С., БІЛОУСОВ Є. М.
Генеза становлення правового механізму боротьби із корупцією в ЄС 63
МАМАЄВ І. О.
Модифікація цифрового контенту та цифрових послуг у розумінні директиви 2019/770 та проєкту Закону № 6576 71

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО І ТРУДОВОГО ПРАВА

ШМАТКОВ Д. І.
Фан-арт та право інтелектуальної власності на платформах електронної комерції 80
ЯРОШЕНКО О. М., ВАПНЯРЧУК Н. М.
Принцип справедливості – ключовий принцип в оплаті праці наукових працівників 86

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

САВЧУК О. О.
Правові питання еколого-інноваційних відносин для забезпечення сталого розвитку України 93
ХАУСТОВА М. Г.
Ефекти цифрової трансформації у процесі відновлення України 99
ВИСОЦЬКИЙ Д. Є.
Правове забезпечення державної підтримки інноваційної діяльності 108
СЕЛІВАНОВА І. А.
До питання про місце державної підтримки малого та середнього підприємництва в системі господарського права України 115
ДУРАВКІН П. М.
Втілення принципів державної інноваційної політики та шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності у фінансовій підтримці виконання інноваційних проєктів 121

Інформація для авторів 131

CONTENT

MODERN RESEARCH OF ECONOMIC AND FINANCIAL LAW

YEFREMOVA KATERYNA
Digital economy technologies and financial security 7
ZHORNOKUI YURII
Participants in venture investment relations of innovations activities: European experience and Ukrainian legal reality 12
ROZGHON OLHA
Digital platform as a tool for the functioning of the technology transfer network 21
SHELUDKO SERGII
Sources of legal regulation of compliance in Ukrainian banks 34
KORVAT OLENA
Development of electronic governance to a digital ecosystem
HLIBKO SERHII, MAMAIEV ILLIA
Review and comparative characteristics of services that contribute to information provision of innovative activity 46

TOPICAL ISSUES OF EUROPEAN UNION LAW

MARYNIV IVANNA
Correlation between EU acquis, domestic law and international law in lighgt of legal governance of the European patent with unified effect 55
BAIURKA DENYS, BILOUSOV YEVHEN
The genesis of the establishment of the legal mechanism to fight corruption in the EU (problem statement) 63
MAMAIEV ILLIA
Modification of digital content and digital services within the understanding of the Directive 2019/770 and Draft Law № 6576 71

DEVELOPMENT TRENDS OF CIVIL AND LABOR LAW

SHMATKOV DANIIL
Fan art and intellectual property rights on electronic commerce platforms 80
YAROSHENKO OLEG, VAPNYARCHUK NATALIYA
The principle of justice is the key principle in the payment of scientists 86

MODERN RESEARCH OF LEGAL SCIENCE

SAVCHUK OLENA
Legal issues of environmental and innovation relations to ensure sustainable development of Ukraine 93
KHAUSTOVA MARYNA
Effects of digital transformation in the recovery process of Ukraine 99
VYSOTSKY DMYTRO
Legal security of state support of innovative activities 108
SELIVANOVA IRYNA
On the issue of the place of state support of small and medium-sized enterprises in the economic law system of Ukraine 115
DURAVKIN PAVLO
Implementation of the principles of state innovation policy and ways of state regulation of innovative activities in financial support of innovative projects 121

Information for authors 131

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

ЄФРЕМОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-1917-9691

УДК 347.73
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-1

ТЕХНОЛОГІЇ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

Стаття присвячена питанням співвідношення технологій цифрової економіки, що використовуються в фінансовому секторі, та фінансової безпеки держави. Визначено позитивні та негативні фактори впливу FinTech на банківську, бюджетну та грошово-кредитну безпеку, як складових фінансової безпеки держави. Автор доходить висновку, що розвиток фінансових технологій має потенціал для підвищення фінансової безпеки за рахунок покращення безпеки транзакцій, ефективного дотримання нормативних вимог, розширення доступу до фінансових послуг, зменшення потенціалу для відмивання грошей, фінансування тероризму.

Цифрові технології є потужним драйвером засад прозорості фінансових відносин, що особливо помітно на рівні державних фінансів. Ключову роль у формуванні фінансової безпеки держави відіграє забезпечення показників бюджетної безпеки, тому автор приділив увагу розгляду особливостей відкритості бюджету.

Для забезпечення заходів щодо підвищення прозорості валютного регулювання, які спрямовані на припинення вивезення капіталу, незаконного відмивання коштів під виглядом іноземних інвестицій, функціонування тіньового сектору зовнішньої торгівлі та фінансового ринку, особливе місце займають RegTech і SupTech, які в свою чергу є технологіями управління регуляторними процесами та наглядовими у фінансовій галузі.

Автор доходить висновку, що нормативно-правові рамки повинні базуватися на оцінці ризиків, сприяючи кібербезпеці, конфіденційності даних і захисту споживачів фінансових послуг, одночасно сприяючи забезпеченню фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека, технології цифрової економіки, фінансові технології, FinTech, SupTech, RegTech, банківська безпека, бюджетна безпека, грошово-кредитна безпека.

Постановка проблеми. У світі, що стає все більш цифровим, розвиток фінансових технологій, кардинально змінив спосіб проведення фінансових операцій і доступу до фінансових послуг. Оскільки FinTech відіграє дедалі зростаючу роль у світовій економіці, розуміння його наслідків для фінансової безпеки є надзвичайно важливим. Традиційні фінансові системи стикаються як з новими викликами, так і можливостями через особливу природу фінансових технологій.

Трансформація української економічної системи та фінансового сектору пов'язана з новими потребами держави, глобалізацією світового фінансового простору, а отже і з новими загрозами. Чітке бачення передумов і наслідків цієї трансформації може стати основою для формування обґрунтованого вибору правових механізмів мінімізації або усунення негативних факторів, що впливають на фінансову безпеку держави. Необхідність створення сприятливих правових та інституційних умов для функціонування та розвитку фінансової системи держави ставить першочергове завдання зміцнення всіх підвидів фінансової безпеки через FinTech.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років вітчизняні та іноземні автори підготували чимало публікацій щодо розвитку фінансових технологій, серед яких Шевченко О., Рудич Л., Сіренко Н., Полторак А., Атаманюк І., Волосюк Ю.,

© Єфремова К. В., 2023

Мельник О., Фененко П., Худолій Ю., Свистун Л. Питаннями нарощення обсягів діджиталізації, цифровізації фінансових продуктів та специфікою впливу фінтех компаній на фінансовий сектор у своїх роботах займалися Андрушків І., Надієвець Л., Гаряга Л., Стойко О. та інші. Питання безпеки фінансових установ вивчали такі вчені як: Барановський О., Варналій З., Єгоричева С. та інші. Разом з тим, проблемам правового регулювання використання FinTech та його впливу на державну економічну політику і безпеку не приділено належної уваги, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є аналіз зв'язку цифрових фінансових технологій на фінансової безпеки держави, вивчення позитивного і негативного впливу FinTech на державну економічну політику і фінансову безпеку, та підкреслення необхідності адаптації регуляторних підходів для підтримки безпечної фінансової системи.

Виклад основного матеріалу. Фінансова безпека є складовою частиною економічної безпеки держави та відображає стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [1]. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові: 1) банківська безпека як рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування; 2) безпека небанківського фінансового сектору – це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах; 3) боргова безпека - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі; 4) бюджетна безпека відображає стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції; 5) валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках; 6) грошово-кредитна безпека відображає стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Комплексний розвиток інноваційного потенціалу держави шляхом створення масових інноваційних продуктів, розвитку високотехнологічного виробництва, досягнення науково-дослідних переваг та стрімкого розвитку FinTech може стати основою зміцнення фінансової безпеки України.

FinTech трактують як інноваційні технології та бізнес-моделі, технології індустрії послуги. Проте, в кожному з наведених визначень простежується їх головна особливість, яка полягає в тому, що FinTech дійсно не може працювати без цифрових технологій.

Сьогодні саме цифрові технології є потужним рушієм принципів прозорості фінансових відносин, що особливо помітно на рівні державних фінансів. Враховуючи те, що ключову роль у формуванні фінансової безпеки держави відіграє забезпечення індикаторів бюджетної безпеки, необхідно приділити значну увагу розгляду особливостей індексу відкритості бюджету, який формується шляхом розрахунку показників, які комплексно характеризують прозорість бюджетного процесу.

Підвищення рівня бюджетної прозорості сприяє реалізації наступних цілей: покращення виконання державою бюджетних зобов'язань та послуг, а також підвищення рівня задоволеності якістю публічних послуг; залучення громадськості до бюджетного процесу; здійснення більш широкого громадського контролю за цільовим витрачанням бюджетних коштів; підвищення рівня відповідальності виконавчої влади за виконання бюджету; підвищення ефективності використання бюджетних коштів та інші.

Саме прозорість дозволяє зменшити зловживання у фінансовій сфері, знизити рівень корупції та тіньовості економіки, що дозволяє підвищити рівень фінансової безпеки держави. В Україні у сфері державних фінансів цифровізація набула найбільшого поширення в бюджетному процесі, де завдяки запровадженню системи «Прозорий бюджет» веб-портали «spending.gov» та «openbudget.gov.ua» вдалося суттєво підвищити прозорість публічного та місцевого рівнів. Завдяки реалізації принципів інформаційної відкритості через сайт Міністерства фінансів України суттєво підвищилася прозорість державної боргової політики [2, с. 167]. Важливою складовою забезпечення фінансової безпеки держави є банківська безпека, де головним інститутом публічності та прозорості є Національний банк України. Саме на сайті

НБУ можна ознайомитися з актуальною інформацією про стан валютного ринку, монетарну політику тощо.

Для забезпечення заходів щодо підвищення прозорості валютного регулювання, які спрямовані на припинення вивезення капіталу, незаконного відмивання коштів під виглядом іноземних інвестицій, функціонування тіньового сектору зовнішньої торгівлі та фінансового ринку, особливе місце займають SupTech і RegTech.

Тернім RegTech в сучасному розумінні було застосовано в 2017 році Радою з фінансової стабільності (FSB), яка створена для координації на міжнародному рівні роботи національних фінансових органів і міжнародних органів, що встановлюють стандарти, з метою розробки та сприяння реалізації ефективної регуляторної, наглядової та іншої політики у фінансовому секторі. Вони визначають RegTech як управління регуляторними процесами у фінансовій галузі за допомогою технологій. В свою чергу, Базельський Комітет з питань банківського нагляду [3] визначає SupTech, що здійснює контроль і моніторинг, як використання технології для полегшення та вдосконалення наглядових процесів з точки зору наглядових органів.

Проте, Сіренко Н., Полторак А., Атаманюк І., Волосюк Ю., Мельник О. та Фененко П., виділяють інші фінансові технології, що формують можливості зміцнення фінансової безпеки держави [4]: 1) технології блокчейн, що впливають на централізовані бізнес-моделі; 2) хмарні технології, що сприяють адаптивності, економічності та зниженню кіберризиків; 3) платформи, які формують нові можливості; 4) Інтернет речей, що надає доступ до цінностей користувача; 5) технології BigData, що допомагають поглибити аналіз поведінки користувачів у поведінковому підході до моніторингу фінансової безпеки; 6) штучний інтелект і автоматизація, що зменшує кількість людської праці, створює нові можливості для аналізу; 7) цифрова платформа Banking API (сприяє інтеграції партнерів і ринку) тощо.

Так, найрозповсюдженіші платіжні інновації на базі FinTech включають ряд елементів, серед яких мобільні платежі, мобільні (електронні) гаманці, безконтактні платежі, технології перевірки особистості, а також штучний інтелект і машинне навчання спрямовані для забезпечення безпеки [5].

В свою чергу, хоч FinTech і означає використання інноваційних технологій для надання фінансових послуг і підвищення ефективності фінансових систем, коли мова заходить про фінансову безпеку, розвиток фінансових технологій може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Можна виділити такі позитивні ефекти впливу FinTech на фінансову безпеку: по-перше, це покращена безпека транзакцій. Рішення FinTech використовують передові технології для зміцнення безпеки транзакцій, включаючи надійне шифрування, багатофакторну автентифікацію та системи виявлення шахрайства. Ці заходи зміцнюють захист фінансових даних, зменшують ризик шахрайства та покращують фінансову безпеку.

По-друге, покращений доступ до фінансових послуг: доступність Fintech розширює можливості незабезпеченого населення, пропонуючи раніше недоступні фінансові послуги. Мобільні банківські програми та онлайн-платформи забезпечують більшу фінансову доступність, дозволяючи окремим особам і компаніям ефективніше керувати своїми фінансами. Зменшуючи бар'єри для входу, FinTech сприяє загальній фінансовій безпеці.

По-третє, ефективне дотримання нормативних вимог: інновації фінансових технологій, такі як блокчейн, сприяють прозорому та перевіреному веденню записів, посилюючи регулятивний нагляд. Незмінність і відстежуваність транзакцій блокчейну допомагають боротися з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та іншою незаконною діяльністю, зміцнюючи фінансову безпеку та дотримання нормативних вимог.

Fintech може допомогти у зміцненні фінансової безпеки шляхом покращення дотримання нормативних актів і зменшення потенціалу для відмивання грошей, фінансування тероризму та іншої незаконної діяльності. Такі технології, як блокчейн, який лежить в основі криптовалют, забезпечують прозоре та незмінне ведення записів, сприяючи регуляторному контролю та забезпечуючи більшу фінансову безпеку.

Розглядаючи негативні наслідки, найчастіше виділяють такі:

1. Ризики кібербезпеки [6]: залежність FinTech від цифрової інфраструктури створює вразливі місця для кіберзагроз. Досвідчені хакери можуть використовувати слабкі місця в системах фінансових технологій, потенційно скомпрометувавши конфіденційну фінансову інформацію або зриваючи критичні фінансові операції. Для усунення цих ризиків і підтримки фінансової безпеки необхідні надійні заходи кібербезпеки.

2. Занепокоєння щодо конфіденційності даних [7]. Розповсюдження фінансових технологій тягне за собою збір і обробку значної кількості персональних і фінансових даних, що викликає занепокоєння щодо конфіденційності. Неналежний захист даних або їх порушення можуть призвести до крадіжки особистих даних, фінансового шахрайства та порушення конфіденційності. Захист персональних даних і впровадження ефективних правил захисту даних є обов'язковими для забезпечення фінансової безпеки в епоху фінансових технологій.

Нерівний доступ і залучення: хоча FinTech розширив доступ до фінансових послуг для багатьох, цифровий розрив залишається. Обмежений доступ до технологій і недостатня цифрова грамотність перешкоджають фінансовій доступності, загострюючи економічну нерівність і підриваючи фінансову безпеку. Усунення цих прогалин має вирішальне значення для розвитку справедливих і безпечних фінансових систем.

Висновки. Цифрові трансформації, які відбулися в Україні за останні роки, значно підвищили прозорість фінансових відносин, особливо вплинули на суспільний рівень. Загалом, розвиток фінансових технологій має потенціал для підвищення фінансової безпеки за рахунок покращення безпеки транзакцій, ефективного дотримання нормативних вимог і розширення доступу до фінансових послуг, зменшення потенціалу для відмивання грошей, фінансування тероризму та іншої незаконної діяльності. Однак це також створює проблеми, пов'язані з кібербезпекою, конфіденційністю даних і справедливим доступом, які необхідно вирішити, щоб забезпечити загальну фінансову безпеку держави. Трансформуючий вплив Fintech на фінансовий ландшафт вимагає всебічного розуміння його зв'язку з фінансовою безпекою.

Швидкі темпи розвитку цифрових фінансових технологій вимагають проактивної та адаптивної правової політики щодо трансформації нормативної бази. Традиційним регуляторним підходам може бути важко йти в ногу з інноваціями фінансових технологій і пов'язаними з ними ризиками. Законодавець повинен співпрацювати з галузевими зацікавленими сторонами, щоб знайти баланс між сприянням інноваціям і захистом фінансової безпеки. Динамічні нормативно-правові рамки повинні наголошувати на підходах, що ґрунтуються на оцінці ризиків, сприяючи кібербезпеці, конфіденційності даних і захисту споживачів, одночасно сприяючи розвитку фінансових технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text.
2. Hrytsenko L., Zakharkina L., Zakharkin O., Novikov V., Chukhno R. The impact of digital transformations on the transparency of financial-economic relations and financial security of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2022. No. 3 (44), P. 167–175. DOI: 10.55643/fcaptp.3.44.2022.3767.
3. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS). Instructions for Basel III monitoring. 19 October 2018. URL: https://www.bis.org/bcbs/qis/biiiimplmoninstr_oct18.pdf.
4. Sirenko N., Atamanyuk I., Volosyuk Yu. et al. Paradigm Changes that Strengthen the Financial Security of the State through FINTECH Development. *The 11th IEEE International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies,* DESSERT'2020, Kyiv, Ukraine, 2020. DOI: 10.1109/DESSERT50317.2020.9125026.
5. Худолій Ю., Свистун Л. Сучасні тенденції FINTECH та їх вплив на безпеку банківських установ. Економіка і регіон. 2021. № 3 (82). С. 115–123. DOI 10.26906/EiR.2021.3(82).2375.
6. Zadvornykh S. Fintech and financial security – perspectives and dangers. *Proceedings of III International Scientific and Practical Conference.* Osaka, Japan, 2019. P. *392–401.*
7. Musabegovic I., Özer M., Djukovic S, Jovanovic S. Influence of financial technology (fintech) on financial industry. *Economics of Agriculture, Year 66*. 2019. No. 4. P. 1003–1021. DOI:10.5937/ekoPolj1904003M.

REFERENCES

1. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine on the Approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine, No. 1277 (2013, October 29). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text.
2. Hrytsenko, L., Zakharkina, L. & Zakharkin, O. et al. (2022). The Impact of Digital Transformations on the Transparency of Financial-Economic Relations and Financial Security of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, *3* (44), 167–175. DOI: 10.55643/fcaptp.3.44.2022.3767.
3. Basel Committee on Banking Supervision (2018). Instructions for Basel III monitoring. Retrieved from: https://www.bis.org/bcbs/qis/biiiimplmoninstr_oct18.pdf.
4. Sirenko N., Atamanyuk I. & Volosyuk Yu. et al. (2020). Paradigm Changes that Strengthen the Financial Security of the State through FINTECH Development. *The 11th IEEE International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies,* DESSERT'2020. Kyiv, Ukraine. DOI:10.1109/DESSERT50317.2020.9125026.
5. Zadvornykh, S. (2019). Fintech and financial security – perspectives and dangers. *Proceedings of III International Scientific and Practical Conference (pp. 392–401).* Osaka, Japan.

6. Khudolii, Yu. & Svystun, L. (2021). Current trends in FINTECH and its impact on the security of banking facilities. *Ekonomika i rehion, 3* (82), 115–123. DOI 10.26906/EiR.2021.3(82).2375 [in Ukrainian].
7. Musabegovic, I., Özer, M. & Djukovic, S. et al. (2019). Influence of Financial Technology (FinTech) on Financial Industry. *Economics of Agriculture, Year 66*, *4*, 1003–1021. DOI:10.5937/ekoPolj1904003M.

YEFREMOVA KATERYNA

PhD in Law, Senior Researcher, Deputy Director in charge of scientific work of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

DIGITAL ECONOMY TECHNOLOGIES AND FINANCIAL SECURITY

Problem setting. The transformation of the Ukrainian economic system and the financial sector is connected with the new needs of the state, the globalization of the world financial space, and therefore with new challenges and threats.

Analysis of recent research and publications. In their works, I. Andrushkiv, L. Nadievets, L. Haryaga, O. Stoyko, and others dealt with issues of increasing the volume of digitalization, digitalization of financial products, and the specifics of the influence of fintech companies on the financial sector. The issue of security of financial institutions was studied by such domestic scientists as: O. Baranovskyi, Z. Varnaliy, S. Yegorycheva and others.

Purpose of the research is to analyze the connection of digital financial technologies to the financial security of the state, to study the positive and negative impact of FinTech on the state economic policy and financial security, and to emphasize the need to adapt regulatory approaches to support a safe financial system.

Article's main body. The article is devoted to the issue of the relationship between digital economy technologies used in the financial sector and the financial security of the state. Positive and negative factors of influence of FinTech on banking, budgetary and monetary security, as components of financial security of the state, are determined. The author concludes that the development of financial technologies has the potential to increase financial security by improving the security of transactions, effective compliance with regulatory requirements, expanding access to financial services, and reducing the potential for money laundering and terrorist financing.

Digital technologies are a powerful driver of the principles of transparency of financial relations, which is especially noticeable at the level of public finances. A key role in the formation of the financial security of the state is played by the provision of indicators of budget security, therefore the author paid attention to the consideration of the peculiarities of the openness of the budget.

RegTech and SupTech, which in turn are technologies for managing regulatory processes and supervisors in the financial industry.

Conclusions and prospects for the development. The author concludes that the regulatory framework should be based on risk assessment, contributing to cyber security, data privacy and protection of consumers of financial services, while contributing to the financial security of the state.

Keywords: financial security, digital economy technologies, financial technologies, FinTech, SupTech, RegTech, banking security, budget security, monetary security.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Єфремова К. В. Технології цифрової економіки та фінансова безпека. *Право та інновації*. 2023. № 2 (42). С. 7–11.

ЖОРНОКУЙ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ
доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, завідувач кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID 0000-0001-9669-6062

УДК 347.1:[330.341.1:330.322]
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-2

УЧАСНИКИ ВІДНОСИН ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА ДІЙСНІСТЬ

Наукова робота присвячена аналізу законодавчих та доктринальних підходів в європейських країнах щодо формування організаційно-правових форм здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності. Проаналізовано нормативні підходи щодо використання законодавцями Великої Британії, Німеччини, Франції, Голландії організаційно-правових форм юридичних осіб для здійснення досліджуваного виду діяльності. Доведено, що закордонному законодавцю все ще не вдалося у повному ступені відобразити всі потреби сфери венчурних інвестицій. Так, невирішеними є питання забезпечення рівних або найбільш сприятливих правових умов для участі на ринках венчурних інвестицій іноземних інвесторів, також створення податкових умов і пільг венчурної діяльності. Крім того, законодавство європейських країн у сфері здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності акцентує увагу на правовому становищі юридичних осіб та їх організаційно-правових форм. При цьому фізичним особам, у цій сфері, увага майже не приділяється, за виключенням випадків, коли такі особи розміщують інвестиції в об'єктах венчурного підприємництва. Правове становище фізичних осіб у досліджуваних відносинах обмежується сферою визнання їх суб'єктами інвестування та сферою відносин інтелектуальної власності, що стосується розподілу майнових та особистих немайнових прав на відповідні об'єкти.

Пропонується, враховуючи передовий світовий досвід використання організаційно-правових форм для здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності США, країн Європейського Союзу та Великої Британії, за доцільне закріпити на рівні законодавства (під час прийняття Закону «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» або «Про венчурні фонди») норми, що організаційно-правовими формами юридичних осіб, які можуть використовуватися у сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності є акціонерне товариство та товариство з обмеженою відповідальністю.

Ключові слова: інноваційна діяльність, венчурне інвестування, інтелектуальна власність, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, інвестиційний посередник.

Постановка проблеми. В сучасних економічних та правових дослідженнях прослідковується тенденція з відходу від використання традиційних форм отримання спекулятивного прибутку до сфери венчурного інвестування інноваційної діяльності, що зумовлено нестабільною економічною ситуацією та високою ймовірністю непередбачуваних кризових явищ. Проте така нестабільність зумовлена й питанням визначення кола осіб, які можуть брати участь у сфері венчурного підприємництва та набувати відповідний статус. При цьому аналізу має піддаватися не лише законодавство та правова доктрина в Україні, але й правозастосовна практика країн Європейського Союзу (далі – ЄС) та Великої Британії, що зумовлюється євроінтеграційними прагненнями нашої країни.

Для порівняння, якщо США загалом традиційно визнаються лідером світової економіки, то Німеччина, натомість, є локомотивом європейського сектору реального бізнесу. Свідченням цьому є той факт, що Німеччина, яка є на цей момент виробничим центром ЄС навіть в умовах дестабілізації світового фінансового сектору, може, як інвестувати, так і приймати інвестиції у власну економіку. Щодо Великої Британії, то вона становить значний інтерес у зв'язку з тим, що відповідно до критеріїв успішного форму-

 © Жорнокуй Ю. М., 2023

вання і функціонування друге місце аналітиками визнається саме за її ринком венчурного капіталу. Відповідно до відомостей, наданих StartupBlink, у 2022 році США були найкращою країною для стартапів. Із загальним балом 195,37 у США було майже у чотири рази більше балів, ніж у Великої Британії, яка посіла друге місце, з результатом 52,56 [1]. Тому порівняння і співставлення правової бази українських юридичних осіб корпоративного типу з нормативним регулюванням створення та функціонування аналогічних організаційно-правових форм юридичних осіб, які здійснюють венчурне інвестування інноваційної діяльності в країнах європейської спільноти, є обґрунтованим, і становить особливий, значний інтерес у контексті удосконалення діяльності підприємницьких товариств в інноваційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні можна відзначити недосконаліть чинного законодавства та недостатність правової доктрини у контексті визначення суб'єктного складу досліджуваних правовідносин. Це стосується як України, так і країн ЄС та Великої Британії. Хоча слід застерегти, що, порівняно з Україною, країни Європейської Співдружності, а особливо Велика Британія, мають більш прогресивні позиції у цьому аспекті. Отже, їх досвід має становити основу для подальшого поступу венчурної індустрії на теренах нашої країни. Доктринальні напрацювання вітчизняних та зарубіжних фахівців, таких як Ю. Є. Атаманова, О. Р. Кібенко, О. Е. Сімсон, О. П. Сущ, J. Levin, G. Sutton, A. Mancuso, хоча й містять аналіз та аргументи на користь віднесення тих чи інших осіб або тих чи інших організаційно-правових форм до учасників відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності, але не дають однозначної відповіді на нього.

Метою статті є аналіз європейської практики та правової доктрини щодо визначення складу учасників відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності та можливість їх застосування у правовій дійсності України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність» [2] її суб'єктами можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів. Тобто цей Закон до суб'єктів інноваційної діяльності відносить осіб (фізичних чи юридичних) незалежно від національної приналежності, а також їх об'єднання, які здійснюють будь-який з таких видів діяльності: 1) інноваційну діяльність; 2) залучення майнових та інтелектуальних цінностей; 3) вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів.

Такий підхід законодавця не дає конкретної відповіді на питання про критерій віднесення тих чи інших фізичних чи юридичних осіб до суб'єктів венчурного інвестування інноваційної діяльності. Таким критерієм може бути факт участі особи у процесі створення нового продукту і доведення його до впровадження у виробничій чи інших сферах діяльності. Однак, законодавче визначення учасників інноваційної діяльності охоплює ширше коло осіб, ніж ті, для яких заняття нею є основним різновидом функціонування. Фактично до нього відносять й суб'єктів, що здійснюють інвестиційну або посередницьку діяльність без поєднання її з проведенням саме інноваційної діяльності. Іншими словами, законодавча дефініція суб'єктів інноваційної діяльності поєднує таку категорію осіб з суб'єктами інноваційної інфраструктури.

Стверджується, що здійснювати інноваційну діяльність можуть лише ті особи, які в законному порядку набули виключних майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності або отримали дозвіл на його використання належними способами. Тобто суб'єкти інноваційної діяльності мають володіти правовим титулом виключних прав на об'єкт інтелектуальної власності або титулом використання такого об'єкта необхідним способом. Такий стан справ не слід плутати зі здійсненням венчурного інвестування інноваційної діяльності, оскільки саме суб'єкти останнього здійснюють науково-технічну, ризиковану діяльність з метою отримання інтелектуального продукту, на який лише в подальшому буде отриманий охоронний документ, що дозволить володіти «відповідним правовим титулом» та можливістю передавати виключні права на використання об'єкту права інтелектуальної власності.

Венчурне інвестування, що здійснюється венчурними фондами / фондами приватних інвестицій, істотно відрізняється від інвестування в боргові та пайові фінансові інструменти, яке здійснюють фонди спільного інвестування чи інші особи, що професійно керують активами [3, с. 1028–1037]. Венчурні фонди не є окремим різновидом юридичних осіб, а тому для їх створення за кордоном використовуються різні організаційно-правові форми – від акціонерного товариства (далі – АТ) до простого товариства. Венчурні фонди зазвичай не пропонують свої цінні папери (частки) до публічного продажу – вони залучають кошти індивідуальних інвесторів, інституційних інвесторів. Якщо ж це відбувається, тоді фонд має статус публічної компанії [4, с. 433]. На жаль, у нашій країні конструкція венчурного фонду використовується не з тією метою, яка має місце за кордо-

ном. В основу кута українські інвестори (переважно великі та середні фінансово-промислові групи) ставлять завдання за допомогою використання цієї конструкції досягти переваг в оподаткуванні, здійснювати більш ефективне управління (отримання контролю над суб'єктом господарювання) та перерозподіл активів групи. Одним з негативних аспектів використання венчурних фондів є створення умов для прихованого володіння активами, а також спрощення процедури їх продажу.

Так, звісно, що українські економічні та правові реалії далекі від того рівня, який було досягнуто країнами – світовими лідерами венчурної індустрії. Першочергово це зумовлено вільним рухом венчурного капіталу, що ґрунтується на підприємницьких приватноправових засадах здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності. У другу чергу, тим спектром форм залучення венчурних інвестицій, які пропонуються законодавцями США, країн ЄС та Великої Британії.

Одним з факторів, що визначає вибір іноземних інвесторів, який сприяє прийняттю ними рішення про розміщення інвестицій в Україну, яка гостро потребує їх залучення в період відновлення поствоєнної економіки і переходу її на інноваційний шлях розвитку, є наявність у внутрішньому законодавстві нашої країн відомих, зрозумілих та прийнятних для іноземного інвестора правових конструкцій – модельних для відповідної зарубіжної правової системи. Першочергово це питання пов'язане з організаційно-правовими формами юридичних осіб, які можуть бути використані під час венчурного інвестування інноваційної діяльності.

Прикладами таких форм є компанія з обмеженою відповідальністю у США – Limited Liability Company (далі – LLC), партнерство з обмеженою відповідальністю у Великій Британії – Limited Liability Partnership (далі – LLP) та акціонерно-командитне товариство у Німеччині – Kommanditgesellshaft auf Aktien (далі – KGaA). Вказані організаційно-правові форми займають проміжне становище між корпораціями (як юридичними особами) і партнерствами (як договірними утвореннями). Саме ця ключова характерна риса, що об'єднує вказані форми діяльності, і є головною причиною орієнтації їх використання для розвитку венчурного інвестування інноваційної діяльності, що вимагає гнучкого правового підходу у своїх регламентаційних засадах.

Як свідчить світова практика, організаційно-правовою структурою, що ідеально підходить для венчурного фонду, є договір про обмежене партнерство (командитне товариство, *Limited Partnership*). Така юридична форма передбачає поділ партнерів на обмежених (*limited partners*), які не беруть участі в управлінні фондом, і генеральних (*general partners*), які ним керують. Їх статуси відрізняються тим, що обмежений партнер не відповідає за результати діяльності фонду більше ніж сума, що була внесена як вклад до його майна, а генеральний партнер несе необмежену відповідальність за зобов'язаннями фонду. Генеральні партнери мають довіреність на право діяти від імені всіх учасників. Таким чином, управляюча компанія є генеральним партнером, а інвестори – обмеженими [5, с. 104–111].

Отже, сучасна закордонна правозастосовна практика використовує LLC та LLP для здійснення будь-якої не забороненої законом діяльності. Наприклад, LLC переважно використовуються «статичними» юридичними особами – власниками активів у противагу операційним компаніям, які безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність [6, с. 11]. Відповідна організаційно-правова форма (LLC) також досить поширена у сферах, що підлягають обов'язковому ліцензуванню: лікарські та юридичні практики, аудитори та інші види професійної діяльності, яка підлягає ліцензуванню [7, с. 4].

Натомість німецька KGaA є змішаною формою командитного товариства (об'єднання осіб) і АТ (об'єднання капіталів), яка не досить часто зустрічається у підприємницькій діяльності. Форму акціонерної командити доцільно використовувати, коли є сенс експлуатувати привілей на винахід, промисловий зразок чи корисну модель: винахідник керує веденням всіх справ, він не має постійно (у терміни встановлені у законодавстві) переобиратися (призначатися); проте і командитисти (акціонери) мають засоби контролю і навіть спрямовувати діяльність такого керуючого партнера.

Для Німеччини характерним є високий розвиток науково-дослідницького сектору, що дозволяє у повному ступені використовувати інтелектуальний капітал, який є необхідним як основа підприємницької інноваційної діяльності, що інвестується венчурними інвесторами. У 2022 році венчурні інвестиції становили близько 3,4 млрд. євро, що дещо менше, ніж у попередній рік (у 2021 році вони становили 3,99 млрд. євро). Сума інвестованих коштів в основному збільшувалася протягом останнього часового періоду, оскільки, наприклад, у 2012 році вона становила 0,57, у 2017 – 1,31, а у 2019 – 2,26 млрд євро відповідно [8].

Німецьке KGaA не достатньо поширене в ділових колах цієї країни, що пов'язано з жорсткими вимогами до організаційно-процедурних аспектів створення і функціонування такого виду товариства та правилами управління ним. Беручи до уваги правозастосовну практику, така організаційно-правова форма юридичної особи в Німеччині часто використовується закритими фондами, які інвестують у нерухомість та відновлювальні джерела енергії. Проте

це не єдина організаційно-правова форма юридичної особи, яка має право здійснювати інвестиційну діяльність в рамках німецької юрисдикції. Так, відповідна діяльність може здійснюватися з використанням конструкції Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH), що є аналогом товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) в Україні. Частіше за все GmbH займаються інвестуванням у нерухомість, дорогоцінні метали, цінні папери, а також допомагають здійснювати інвестиційну діяльність іншим учасникам цивільного обороту – фізичним та юридичним особам, які мають кошти, але не мають досвіду у цій сфері.

У KGaA в Німеччині відсутнє виключне право здійснювати інвестиційну діяльністю, будь-яка організаційна форма, як, наприклад, GmbH може інвестувати у сферу інновацій. Крім того, в Німеччині без відповіді залишається й низка питань щодо правового забезпечення венчурних інвестицій, незважаючи на те, що напрацьовані значні зміни та прийняте спеціальне законодавство, метою якого є підтримка венчурного інвестування інноваційної діяльності. Наприклад, на відміну від США неврегульованим залишилося питання надання податкових пільг.

У сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності у Великій Британії, так само як і в США, застосовується значна кількість організаційних форм інвесторів. Однак провідне місце займають пенсійні фонди. Крім того, у Великій Британії розвинутою є інноваційна інфраструктура, яка зумовлює наявність бізнес-інкубаторів, технопарків, інноваційних центрів. Інвестиційні фонди у Великій Британії, як правило, функціонують у формі LLP, саме вона, останнім часом, є найбільш популярною для розміщення інвестицій.

Доцільно більш детально зупинитися на праві Великої Британії. На користь такого підходу на противагу німецькому досвіду, що представлений діяльністю KGaA на ринку венчурних інвестицій Німеччини, говорять переважаючі позиції LLP у сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності серед інших національних суб'єктів підприємництва Великої Британії. Тоді як на відміну від обраних британських компаній організаційно-правова форма KGaA у ділових колах Німеччини не є досить поширеною. Крім того, потреби сучасного венчурного підприємництва, особливо у сфері інновацій, не повністю узгоджуються з жорсткими вимогами до організаційно-процедурних аспектів створення та функціонування KGaA, а також внутрішніми правилами управління нею.

Британське LLP є об'єднанням двох або більше осіб для здійснення підприємницької діяльності. Така компанія характеризується обмеженою відповідальністю її учасників, при цьому характер взаємовідносин між ними нагадує відносини партнерства. Ця змішана організаційно-правова форма поєднує самостійну правоздатність партнерства і обмежену відповідальність учасників, що притаманна британській компанії з обмеженою відповідальністю та організаційну гнучкість простого партнерства (п. 3 ч. 2, п. 21 ч. 4 Закону про товариства з обмеженою відповідальністю [9]).

LLP є головними учасниками венчурного інвестування інноваційної діяльності у Великій Британії. Принцип її діяльності полягає у тому, що, інвестори, яких називають партнерами з обмеженою відповідальністю, включають до свого складу банківські організації, пенсійні фонди, страхові компанії, університетські благодійні фонди, корпорації і приватних осіб. Саме вони інвестують капітал в фонд з визначеним строком існування, який керується генеральним партнером. LLP, маючи загальну правоздатність, як правило, створюються спеціально для венчурного інвестування.

Вважається, що переваги використання конструкції LLP у Великій Британії обумовлені наступними чинниками: 1) податкова прозорість на рівні структури управляючої особи; 2) відсутність обов'язку сплачувати страхові внески на винагороду; 3) відсутність ПДВ на послуги управляючої компанії; 4) перевага податкового резидентства, відповідно до якого надається можливість здійснення управлінських функцій з будь-якої частини світу без необхідності їх підтримки за місцем реєстрації для запобігання небажаної міграції з метою уникнення оподаткування [9; 10; 11].

За відсутності теоретичних підстав проти інкорпорації фонду як юридичної особи, в практичній діяльності, окрім LLP, навіть більш популярною формою здійснення інвестицій є Limited Partnership (LP). У правозастосуванні LP та LLP тісно пов'язані, інвестиційні фонди, засновані як LP, мають в якості управляючих партнерів компанії, інкорпоровані у формі LLP. Звісно, будучи управляючим партнером інвестиційного фонду, LLP наділене здатністю бути власником акцій і часток інших компаній.

За законодавством Великої Британії типова структура інвестиційного фонду, який становить найбільш популярну форму здійснення венчурного підприємництва, не залежно від його правової оболонки, має бути здатною: а) об'єднувати інвестиції; б) приймати інвестиції траншами протягом всього періоду існування фонду, а не лише одночасно (одноразово); в) акумулювати, розподіляти і витрачати капітал пасивних інвесторів, які не беруть участь в управлінні; г) користуватися послугами професійних менеджерів – третіх осіб.

В основному, професійний менеджер інвестиційного фонду створюється у формі LLP, що зумовлю-

ється відсутністю податку на додану вартість (далі – ПДВ) на послуги компанії з управління. Стандартна схема має такий вигляд: генеральний партнер (LLP) інвестиційного фонду (LP) створює з компанією менеджера (LLP) єдину групу, в рамках якої послуги між елементами такої групи ПДВ не оподатковуються. Крім можливості зекономити на ПДВ, є ще низка переваг. Винагорода професійних менеджерів оподатковується як капітал (capital gains tax), а не єдиним соціальним внеском і страховими внесками (PAYE) як заробітна плата, що істотно зменшує податкове навантаження на поточні управлінські послуги.

Щоб мати можливість використати пільгові умови договору з податковим органом, фонд зобов'язаний відповідати певним критеріям (наприклад, вказана винагорода, має виплачуватися за принципом витягнутої руки, за яким з метою оподаткування величина цін (виплат) перераховується зворотно до ринкових значень, так, як начебто пов'язані між собою компанії, були незалежними).

У Франції для практичного застосування інновацій існують центри та бізнес-інкубатори, які впроваджують продукти інноваційної діяльності у виробництво. На ринку венчурного капіталу лідерами вважаються страхові компанії та банки. Особливістю французького венчурного підприємництва є джерела фінансування, серед яких значна роль відведена націоналізованим банківським структурам. Переважно завданням таких банківських структур є накопичення грошових коштів та надання позик. У цій країні сформована і успішно діє Асоціація інвесторів ризикового капіталу. Особливістю, при цьому, є те, що така Асоціація орієнтована на біржу ризикового капіталу інших країн.

У Франції існують фонди, що отримали назву Клубів інвестування. Вони формуються за допомогою малих підприємств конкретного регіону країни з метою підтримки і розвитку недавно створених венчурних товариств. Інноваційні фінансові товариства Франції забезпечують малі підприємства довгостроковими позиками під невеликий процент. Крім того, для страхування венчурних товариств у Франції сформовані спеціальні страхові компанії. В них беруть участь представники влади, що відображає державне регулювання поділу економічних сфер держави [12]. Як наслідок, особливістю французької моделі венчурного інвестування інноваційної діяльності є його значна залежність від державної підтримки шляхом залучення коштів, які сприяють розвитку проєкту з високим ступенем ризику.

Сфера венчурного інвестування інноваційної діяльності у Нідерландах. багато у чому схожа з американською моделлю організації венчурного підприємництва. Так, в цій країні напрацьовані та використовуються особливі механізми державної підтримки венчурних фондів, в рамках яких уряд може, наприклад, надати гарантії повернення до 50 % можливих збитків, обумовлених інвестуванням венчурних фондів у приватні проекти. Основними інвесторами венчурних фондів в Нідерландах є великі банки та страхові компанії країни.

Як свідчить практика, кон'юнктура попиту і пропозиції у Великій Британії є найбільш динамічною порівняно з Німеччиною, Францією та іншими країнами, в яких використовуються конструкції LP та/або LLP. Всі наведені фактори сукупно становлять сприятливий клімат для венчурного капіталу Великої Британії.

Щодо цільового призначення вказаних організаційно-правових форм, то вони мають змішану правову природу та займають проміжне становище між партнерствами і корпораціями, поєднуючи їх переваги ведення гнучкого венчурного підприємництва. При цьому, незважаючи на те, що вони створювалися для використання в сферах діяльності, пов'язаних із підвищеним ризиком, вказані організаційно-правові форми мають загальну правоздатність, можуть бути використані у будь-якій не забороненій законом сфері діяльності. Головною ж відмінністю при загальній правоздатності українського ТОВ як прототипу британських форм – його аналогів у контексті здійснення ними діяльності у сфері венчурного інвестування є той факт, що «наше» ТОВ використовується майже у всіх інших сферах підприємництва, на відміну від закордонних форм, які переважають саме у сфері венчурного підприємництва, що початково не є головною метою їх створення.

Проте слід враховувати певну специфіку, що має місце у правовій дійсності України щодо суб'єктного складу учасників відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності, де серед осіб, які безпосередньо займаються такою діяльністю, існує коло суб'єктів, що виконують допоміжні функції. Тобто заслуговує на увагу комбінована інвестиційна форма передачі інноваційних продуктів (непряме інвестування через посередника – інвестування, що здійснюється за посередництвом інших осіб – інвестиційних або фінансових посередників).

Розміщення корпоративних венчурних інвестицій паралельно відкриває корпорації значну кількість нових можливостей, пов'язаних зі зменшенням видатків на купівлю нових технологій, зменшенням ризиків з розробки технологій тощо. Законодавчою основою створення та діяльності *венчурних фондів* в Україні є Закон України «Про інститути спільного інвестування» [13]. Однак вказаний Закон не вирішує всіх питань, пов'язаних з процедурою здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності такими фондами. В ньому визначаються лише по-

няття венчурного фонду, встановлюються особливості участі фізичних осіб у таких фондах. Вважаємо, що однією із найважливіших проблем діяльності венчурних інвестиційних фондів є неналежне їх правове регулювання.

Інститути спільного інвестування створюються як корпоративний або пайовий фонд. При цьому *корпоративний фонд* – це юридична особа, яка утворюється у формі АТ і провадить виключно діяльність із спільного інвестування (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). Натомість, *пайовий фонд* – сукупність активів, що належать учасникам такого фонду на праві спільної часткової власності, перебувають в управлінні компанії з управління активами[1] та обліковуються нею окремо від результатів її господарської діяльності (ч. 1 ст. 41 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). Отже, корпоративний фонд – це юридична особа, а пайовий – такого статусу не має.

Поширення норм Закону України «Про інститути спільного інвестування» на діяльність венчурних фондів лише ускладнює правове забезпечення їх діяльності. З розвитком кількості венчурних фондів актуальною є необхідність прийняття окремого спеціального нормативного акту – Закону України «Про венчурні фонди». При цьому слід звернути увагу на проєкт закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» [14], розробка якого покликана врегулювати відносини, пов'язані із здійсненням венчурного (ризикового) фінансування інноваційної діяльності та інноваційних проектів, створенням та забезпеченням функціонування венчурних компаній і фондів, агентів, брокерів. Однак вже тривалий час відповідний законопроєкт не має руху, що стримує не лише розвиток відносин у сфері венчурного інвестування, але й не дозволяє вирішити низку проблемних питань щодо встановлення організаційно-правової форми учасників відповідних правових зв'язків (наприклад, венчурний інноваційний фонд, венчурна інноваційна компанія).

Саме розмитість та відсутність чіткого окреслення організаційно-правових форм учасників відносин в сфері венчурного підприємництва не дозволяє чітко визначити коло осіб, які беруть в ньому участь. Як наслідок, виникають проблеми з визначенням організаційно-правової форми венчурних фондів, оскільки вони створюються як юридичні особи (корпоративні фонди) або сукупність активів (пайові фонди). Вважаємо, що венчурні фонди мають створюватися та діяти виключно як юридичні особи – корпоративні інвестиційні фонди, що надає їх інвесторам – фізичним особам певні гарантії, оскільки законодавець встановлює особливі умови участі фізичних осіб у венчурних фондах.

Використання для українського ринку венчурних інвестицій організаційно-правових форм АТ і ТОВ як проєктних товариств істотно зменшує імперативні вимоги правового регулювання про пріоритет прав кредиторів над учасниками товариства під час ліквідації чи визнання неплатоспроможними. Вони не дозволяють учасникам інноваційного, у т. ч. венчурного бізнес-проекту забезпечити належний захист інтелектуальної власності [15, с. 55–60]. У сучасній правовій доктрині існує думка про те, що хоча АТ і ТОВ відповідають певною мірою низці вимог, які вимагаються для здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності, тим не менше, ці організаційно-правові форми мають істотні недоліки, що ускладнює їх використання в інноваційних, у т. ч. венчурних, проектах.

Висновки. Державна політика, а також ділова і правозастосовна практика країн ЄС та Великої Британії у сфері здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності є далеко не досконалими. Отже, закордонному законодавцю все ще не вдалося у повному ступені відобразити всі потреби сфери венчурних інвестицій. У числі невирішених залишаються проблеми забезпечення рівних або, найбільш, сприятливих правових умов для участі на ринках венчурних інвестицій іноземних інвесторів, створення податкових умов і пільг венчурної діяльності та, що є важливим, визначення єдиних правових умов для підтримки інноваційного підприємництва.

Законодавство країн ЄС та Великої Британії у сфері здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності акцентує увагу на правовому становищі юридичних осіб та їх організаційно-правових формах. При цьому фізичним особам у цій сфері увага майже не приділяється, за винятком випадків, коли такі особи розміщують інвестиції в об'єктах венчурного підприємництва. Правове становище фізичних осіб у досліджуваних відносинах обмежується сферою визнання їх суб'єктами інвестування та сферою відносин інтелектуальної власності, що стосується розподілу майнових та особистих немайнових прав на відповідні об'єкти.

Враховуючи передовий світовий досвід використання організаційно-правових форм для здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності США, країн ЄС та Великої Британії, де активно використовуються конструкції компанії з обмеженою відповідальністю – Limited Liability Company (США), партнерства з обмеженою відповідальніс-

[1] Компанія з управління активами ІСІ віднесена до суб'єктів, які обслуговують їх діяльність. Компанія з управління активами – господарське товариство, створене відповідно до законодавства у формі АТ або ТОВ, яке провадить професійну діяльність з управління активами інституційних інвесторів на підставі ліцензії, що видається Комісією (ст. 63 Закону України «Про інститути спільного інвестування»).

тю – Limited Liability Partnership (Велика Британія) та акціонерно-командитного товариства – Kommanditgesellshaft auf Aktien (Німеччина), вважаємо за доцільне закріпити на рівні законодавства (під час прийняття Закону «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» або «Про венчурні фонди») норми, що організаційно-правовими формами юридичних осіб, які можуть використовуватися у сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності є АТ та ТОВ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Leading countries for startups worldwide 2022, by total score. URL: https://www.statista.com/statistics/1275240/leading-countries-startups-worldwide/.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV (в редакції від 31.03.2023 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
3. Levin J. Structuring Venture Capital, Private Equity, and Entrepreneurial Transactions. New York : Wolters Kluwer, 2008. P. 1028–1037.
4. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків : Юрайт, 2013. 688 с. URL: https://ndipzir.org.ua/archives/5195
5. Жорнокуй Ю. М. Проблемні питання визначення суб'єктного складу відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності. *Право та інновації*. 2021. № 3. С. 104–111.
6. Sutton G. Now to use Limited Liability Company and Limited Partnerships. 2nd edition. Success DNA, 2009. 280 p.
7. Mancuso A. Form your own Limited Liability Company. 7th edition. NOLO, 2011. 240 p.
8. Volume of venture capital investments in Germany from 2012 to 2022 (in billion euros). URL: https://www.statista.com/statistics/1332187/venture-capital-investments-germany/.
9. Limited Liability Partnership Act 2012 [Act 743]. Legislation of Malaysia. URL: https://www.lawyerment.com/library/legislation/acts/2012/743/.
10. Corporation Taxes Act 1988. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/1/contents/enacted.
11. British Private Equity & Venture Capital Association. https://www.bvca.co.uk/Research/Investment-Activity.
12. Idinvest Partners. Venture capital in France and Europe. URL: https://www.crunchbase.com/organization/idinvest-partners.
13. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. №5080-VI. (в редакції від 28.04.2023 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text.
14. Про венчурну діяльність в інноваційній сфері: законопроєкт від 30.11.2007 р. № 1082. URL https://ips.ligazakon.net/document/JF0U200A?an=3.
15. Жорнокуй Ю. М. Юридичні особи як суб'єкт венчурного підприємництва. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.) / редкол.: С. В. Глібко, О. Д. Крупчан, С. А. Бука. Харків : Право, 2017. С. 55–60.

REFERENCES

1. Leading countries for startups worldwide 2022, by total score. Retrieved from: https://www.statista.com/statistics/1275240/leading-countries-startups-worldwide/.
2. Law of Ukraine on Innovation Activity, No. 40-IV (2002, July 4) (Revision on 2023, March 31). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].
3. Levin, J. (2008). *Structuring Venture Capital, Private Equity, and Entrepreneurial Transactions*. New York : Wolters Kluwer, 1028–1037 [in English].
4. Prylypko, S. M., Hetman, A. P. & Atamanova, Yu. Ye. et al. (2013). *Legal regulation of innovative relations*. Kharkiv : Yurait. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/archives/5195 [in Ukrainian].
5. Zhornokui, Yu. M. (2021). Problematic issues of determining the subject composition of the relations of venture innovation activity. *Law and innovation*, *3*, 104–111 [in Ukrainian].
6. Sutton, G. (2009). *Now to use Limited Liability Company and Limited Partnerships*. 2nd edition. Success DNA [in English].
7. Mancuso, A. (2011). *Form your own Limited Liability Company*. 7th edition. NOLO [in English].
8. Volume of venture capital investments in Germany from 2012 to 2022 (in billion euros). Retrieved from: https://www.statista.com/statistics/1332187/venture-capital-investments-germany/.
9. Limited Liability Partnership Act 2012 [Act 743]. Legislation of Malaysia. Retrieved from: https://www.lawyerment.com/library/legislation/acts/2012/743/.

10. Corporation Taxes Act 1988. Retrieved from https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/1/contents/enacted.
11. British Private Equity & Venture Capital Association. Retrieved from https://www.bvca.co.uk/Research/Investment-Activity.
12. Idinvest Partners. Venture capital in France and Europe. Retrieved from: https://www.crunchbase.com/organization/idinvest-partners.
13. 13. Law of Ukraine on Collective Investment Institutions, No. 5080-VI. (2012, July 5). (Revision on 2023, April 28). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text [in Ukrainian].
14. 14. Draft Law of Ukraine on Venture Activity in the Innovation Field, No. 1082 (2007, November 30). Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/JF0U200A?an=3 [in Ukrainian].
15. Zhornokui, Yu. M. (2017). Legal entities as a business entity. *Innovative system and information technologies in modern science: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (pp. 55–60). S. V. Hlibko, O. D. Krupchan & S. A. Buka (Eds.). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].

ZHORNOKUI YURII

2nd PhD in Law, Professor, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, Head of Civil Law and Procedure Department of the Kharkiv National University of Internal Affairs

PARTICIPANTS IN VENTURE INVESTMENT RELATIONS OF INNOVATION ACTIVITIES: EUROPEAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN LEGAL REALITY

Problem setting. In modern economic and legal studies one may observe the tendency of refusing the usage of traditional forms of getting speculative profit and starting to use the sphere of venture investment into innovation activities, which is caused by unstable economic situation and a high probability of unpredictable crisis phenomena. However, such instability is caused by the issue of determining the range of persons who can participate in the field of venture entrepreneurship and acquire the appropriate status. At the same time, we should analyze not only the legislation and legal doctrine in Ukraine, but also the law-enforcement practice of the EU countries and Great Britain, which is stipulated by the European integration aspirations of our country.

Analysis of recent researches and publications. Nowadays, it is possible to note the imperfection of the current legislation and the inadequacy of the legal doctrine in the context of determining the parties to the studied legal relations. It is applied to both Ukraine and the EU countries and Great Britain. Although it should be noted that the countries of the European Commonwealth and especially Great Britain, compared to Ukraine, have more progressive positions in this aspect. Therefore, their experience should form the basis for the further progress of the venture sector on the territory of our country. Doctrinal results of domestic and foreign experts, such as Yu. Ye. Atamanova, O. R. Kibenko, O. E. Simson, O. P. Sushch, J. Levin, G. Sutton, A. Mancuso, although contain analysis and arguments in favor of classifying certain persons or certain organizational and legal forms as participants in venture investment relations of innovative activities, but do not give an unambiguous answer to it.

Purpose of the research is to analyze of European practice and legal doctrine in regard to defining the composition of participants in venture investment relations of innovative activities and the possibility of their application in the legal reality of Ukraine.

Article's main body. The Ukrainian legislator's approach regarding the definition of the range of subjects of innovation activities does not provide answer to the question on the criterion for classifying certain individuals or legal entities as subjects of venture investment into innovation activities. We believe that such a criterion can be the fact of a person's participation in the process of creating a new product and bringing it to its implementation into production or other spheres of activities. Venture investment accomplished by venture funds / private equity funds is significantly different from investing into debt and share financial instruments conducted by co-investment funds or other professional asset managers. Venture funds are not the separate type of legal entity, and therefore different organizational and legal forms are used for their creation abroad – starting from a joint-stock company to a simple company. Such examples of organizational and legal forms used for the placement of venture investments are the Limited Liability Company (USA), the Limited Liability Partnership (Great Britain) and the Kommanditgesellshaft auf Aktien (Germany). These organizational and legal forms occupy an intermediate position between corporations (as legal entities) and partnerships (as contractual entities). This key characteristic feature that unites the specified forms of activity and is the main reason for the orientation of their use for the development of venture investment into innovation activities, which requires a flexible legal approach

in regulatory principles. At the same time, the specified organizational and legal forms, despite the fact that they were created to be used in those areas of activity that are associated with increased risk, have general legal capacity and can be used in any area of activity not prohibited by law.

Conclusions and prospects for the development. The foreign legislator still has not fully resolved all the needs of the field of venture investments: 1) there is still the issue of ensuring equal or the most favorable legal conditions for the participation of foreign investors at venture investment markets; 2) creation of tax conditions and benefits of venture activities; 3) special attention is focused on the legal status of legal entities and their organizational and legal forms (at the same time, there is almost no attention to individuals, with the exception of cases when such persons place investments into objects of venture entrepreneurship or when it is related to the sphere of intellectual property relations in regard to the distribution of property and personal non-property rights to the relevant objects).

Taking into account the best global experience of using organizational and legal forms for venture investment into innovative activities of the USA, EU countries and Great Britain, we offer to enshrine the norms at the legislative level (while adopting the Law «On Venture Activity in the Innovation Sphere» or «On Venture Funds») that joint-stock companies and limited liability companies are organizational and legal forms of legal entities who can be used in the field of venture investment and innovative activities.

Key words: innovation activity, venture investment, intellectual property, joint-stock company, limited liability company, investment mediator.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Жорнокуй Ю. М. Учасники відносин венчурного інвестування інноваційної діяльності: європейський досвід та українська правова дійсність. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 12–20.

РОЗГОН ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного
розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0001-6739-3927

УДК 346.1:[330.341.1:004.9]
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-3

ЦИФРОВА ПЛАТФОРМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проведено дослідження концептуальних положень щодо обґрунтування сутності категорії «цифрова платформа» та її впливу на діяльність мережі трансферу технологій. Автором доведено, що цифрова платформа є важливим фактором, що дозволяє впроваджувати інновації через мережу трансферу технологій, механізмом для стимулювання передачі технологій і певним засобом цифрової трансформації. Поняття «цифрова платформа» отримало своє широке поширення в юридичній та економічній літературі, однак спостерігаються значні відмінності поглядів серед вчених щодо її сутності. Проведене дослідження дозволило дійти висновків про те, що цифрова платформа – це мережева форма організації бізнесу, особливий тип бізнес-моделі, яка об'єднує учасників за принципами екосистеми і на добровільних засадах, задля сприяння цінній взаємодії між залученими учасниками, забезпечення координації, поширення інформації, передачі технологій, надання послуг. У результаті дослідження встановлено, що виділяють бізнес-моделі платформ, що мають мережевий ефект і вони існують в таких типах: транзакційні, інноваційні, інтегровані, інвестиційні, а також інформаційні платформи.

У статті підкреслено, що з правової зору цифрова платформа (для передачі технологій) – це ключовий інструмент функціонування мережі трансферу технологій, який забезпечує з'єднання великої кількості учасників на основі цифрових технологій, спрямований координувати та обробляти інформацію, надавати послуги, залучати програмне забезпечення, допомагати у пошуку партнерів для проведення наукових досліджень, розробок та ефективній взаємодії учасників трансферу технологій, цифровізації бізнес-процесів, передачі нових перспективних технологій та/або їх складових за участю всіх заінтересованих учасників.

Встановлено, що мережа трансферу технологій сприяє реалізації інноваційних проєктів національного і міжнародного (транснаціонального) трансферу технологій.

Ключові слова: цифрова платформа, мережа трансферу технологій, трансфер технологій, технологія, інноваційний процес.

Постановка проблеми. Одним з ефективних важелів інноваційної діяльності є сфера трансферу технологій. Дослідження мережевої системи трансферу технологій в Україні є важливою проблемою інноваційного розвитку та комерціалізації інноваційних розробок [1].

Сьогодні відбувається перенесення у площину цифрової економіки через цифрову платформу у тому числі у сфері трансферу технологій щодо інноваційної продукції та/або надання послуг.

Цифрова платформа є компанією цифрової економіки, що забезпечує цифровий простір для створення цінності користувачами, спираючись на використання сучасних програмно-технологічних засобів, алгоритмів аналізу даних і мережеві ефекти [2]. Завдяки наявності мережевих ефектів як фундаментальної особливості платформи стають цінніші, коли ними користується більше користувачів [3].

Виникнення цифрових платформ розширила можливості для створення мережі трансферу технологій і ефективності трансферу технологій, виступаючи як засіб взаємодії між учасниками мережі (координатор, посередники, компанії тощо) та наданні послуг на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок.

Фактично цифрова платформа – це спеціалізована масштабна інформаційна мережа, що об'єднує регіональні інноваційні центри, які допомагають компаніям поширювати інформацію про свої проєкти, надають організаційну підтримку на різних етапах трансферу технологій, організаційне сприяння у пошуку партнерів [4, с. 63].

© Розгон О. В., 2023

Наприклад, ASEM (ASEM-CCSTI) – це робоча (цифрова) платформа для азіатсько-європейських науково-технологічних інновацій і сприяння міждержавній передачі технологічних досягнень, азіатсько-європейський Центр співпраці у сфері науки, технологій та інновацій, який прагне сприяти науково-технологічному співробітництву між своїми державами-членами, щоб сприяти масштабному та регульованому переходу від інновацій до комерційних пристроїв. Китайськими партнерами ASEM-CCSTI є: CATTC – Центр трансферу технологій; CITTC – Китайський міжнародний центр трансферу технологій, спеціалізована міжнародна платформа послуг трансферу технологій; CSTTC – Китайсько-Південноазіатський центр трансферу технологій.

За ініціативи Міністерства науки Північного Рейну-Вестфалії (Німеччина) створено цифрову платформу «Інноваційний міст Україна – Північний Рейн-Вестфалія». Акція спрямована на те, щоб у цей непростий час дати можливість українським дослідникам та науковцям продовжити свою наукову діяльність у Німеччині на базі провідних університетів, наукових інститутів, університетських клінік. Ця ініціатива дозволяє українським вченим відкрити для себе нові професійні перспективи. Також сформована міжрегіональна мережа трансферу технологій, яка існує відповідно до розпорядження КМУ від 22 серпня 2018 р. № 569-р «Про затвердження пропозицій щодо розподілу у 2018 році бюджетних коштів за проєктами регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів, отриманих від Європейського Союзу у рамках виконання Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України, що пройшли конкурсний відбір». До цієї мережі входять: Міжрегіональний офіс трансферу знань і технологій на базі Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (м. Київ); Одеський регіональний центр трансферу знань і технологій на базі Одеського національного економічного університету; Харківський регіональний центр трансферу знань і технологій на базі Громадської організації «Технологічний бізнес-інкубатор «Харківські технології».

Зауважимо, що у чинному Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V відсутнє поняття центр трансферу технологій. За результатами звіту директорату науки та інновацій до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про унормування процедури створення та функціонування регіональних центрів трансферу технологій» після проведеного громадського обговорення враховано пропозиції та зауваження і викладено у такій редакції поняття регіональний центр трансферу технологій (далі – Центр). Він є юридичною особою або відокремленим підрозділом юридичної особи, метою діяльності якої є забезпечення трансферу (комерціалізації) наукових результатів і технологій конкретного регіону, а також надання інформаційних, фінансових та інших послуг на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок у сфері інноваційної діяльності стимулювання інноваційної діяльності, сприяння просуванню та створенню конкуренції технологій на ринку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій за обраною темою свідчить, що питання цифрової платформи як ключового інструменту мережі трансферу технологій були об'єктом наукових досліджень вчених багатьох сфер і галузей наукового пізнання. І не тільки вчених-правознавців, а й вчених-економістів.

Питання концептуалізації цифрових платформ цікавили таких вчених: Acs Z. J. та ін. (2021) [6], Kenney M. та Zysman J. (2020) [7], Plantin Jean-Ch. (2018) [8],Van Gorp N. і Batura O. (2015) [9], Spagnoletti P., Resca A. та Lee, G. (2015) [10], Ghazawnehand A. та Henfridsson O. (2013) [11], Ceccagnoli M. та ін. (2012) [12], Tiwana A. та ін. (2010) [13], Kurz T., Eder R. та Heistracher T. (2010) [14], Venters W. (2021) [15], Mansell R. та Steinmueller W. E. (2020) [16], Frenken K. та Fuenfschilling L. (2020) [17], Thompson M., Mukhopadhyay S., Bouwman H. і Jaiswal M. P. (2019) [18], Otto B. та Jarke M. (2019) [19], Poell T. та ін. (2019) [20], Gawer A. (2021) [21], Van Dijck J. (2020 [22], Keskin B. Van Dijk та ін. (2018) [23], Schwarz J. A. (2017) [24].

Серед українських вчених проблематика впровадження цифрових платформ і концептуальні засади їх розвитку в умовах формування цифрової економіки цікавили Кохан В. П. [25], Січкаренко К. О. [26], Островського І. А [27], Ляшенко В. І. та Вишневського О. С. [28], Семеног А. Ю. [2].

Незважаючи на численні наукові дослідження щодо визначення теоретичних засад обґрунтування сутності категорії «цифрова платформа», актуальними залишаються питання поглиблення розуміння природи цієї категорії, її впливу на діяльність мереж трансферу технологій, оскільки цифрові платформи залишаються ключовим інструментом для мереж трансферу технологій.

Мета статті – виявлення існуючих у науковій літературі поглядів на категорію «цифрова платформа», виокремлення її характеристики, надання огляду її видів, з'ясування впливу цифрових платформ на діяльність мереж трансферу технологій та визнання прогалин у правовому регулюванні та запропонування можливості для майбутніх досліджень.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація економіки передбачає використання нових моделей організації бізнесу саме на основі цифрових техноло-

гій. Такі моделі дозволяють принципово розширити цільову аудиторію. При цьому цифрові дані стають фактором виробництва. Це стало запорукою створення цифрових платформ. Але спочатку розглянемо, що таке платформа та цифрова платформа.

Так, уперше термін «платформа» вжито в роботі з планування та реалізації продукції S. C. Wheelwright і K. B. Clark. Науковці запропонували використання терміна «платформенний продукт» для опису нового покоління товарів і послуг фірм, що відповідають потребам основної групи клієнтів [29, с. 72].

Rochet J-Ch. та Tirole J. також використали термін «платформа» для характеристики фірми чи установи, яка опосередковує транзакції між двома або більше групами агентів із точки зору продажу продуктів чи послуг [30, с. 990].

Згідно із дослідженням T. Eisenmann G. Parker та M. Alstyne сучасні платформи є бізнес-інфраструктурою, що ґрунтується на створенні взаємодії між зовнішніми виробниками та споживачами і містять у собі набір компонентів (обладнання, програмне забезпечення та обслуговуючі модулі із заданою архітектурою) і правил (стандарти, протоколи, політики та контракти із правами й обов'язками). Їх спільне використання забезпечує членів платформи можливостями створення потужних додатків, які потім перетворюються на вигоду для кінцевих користувачів [31].

Зауважимо, що архітектура платформи – це схема, за якою функції програмного продукту перерозподіляються за фізичними компонентами. Платформи відрізняються від інших програмних продуктів тим, що їх дизайн орієнтований на принципово більш широкий спектр послуг. Платформи зростають синхронно з потребами їх користувачів (і кількісно, і якісно) [25].

Екосистеми платформ набирають обертів завдяки цифровізації продуктів, послуг та бізнес-процесів і послідовно змінюють глобальний ландшафт. Платформні компанії роблять важливий внесок в економіку. Вони сприяють підвищенню продуктивності різними способами. Одне із джерел продуктивності було досягнуто завдяки високоефективному пошуку. Ринки електронної комерції, такі як eBay, є одним із прикладів. Платформи також підвищили продуктивність, підтримуючи більш ефективне використання активів. Здатність платформ краще використовувати будинки, автомобілі, робочі місця та інші активи сформувала значний інтерес і пристрасть до потенціалу так званої «економіки спільного користування» [32]. Крім того, платформи стали важливим джерелом інновацій.

Наприклад, багатьом стартап-платформам вдалося залучити значні інвестиції від венчурних фондів. Більшість так званих «єдинорогів» насправді є компаніями-платформами. При чому єдинороги – це приватні стартап-компанії.

У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р було визначено поняття цієї категорії через концепцію утворення державних органів, орієнтованих на одночасне поліпшення якості послуг, оптимізацію кількості державних службовців та зменшення витрат. Але це тлумачення потребує удосконалення.

Актуальність правового регулювання діяльності цифрових платформ зумовлюється й ризиками функціонування цифрових платформ для наявних суспільних відносин, соціальних та економічних інститутів. З точки зору права цифрову платформу слід визначити як програмні або програмно-технічні засоби, що забезпечують доступ третіх осіб до цифрового середовища, в якому відбувається взаємодія та інша діяльність таких осіб, здійснюється розробка або функціонує їх програмне забезпечення, або реалізуються їх товари, роботи або послуги [25, с. 30].

Цифрові платформи можна розглядати як вид господарської діяльності, які є базисом не тільки електронної комерції та електронного бізнесу, але і всього спектру комунікацій в трикутнику «бізнес – споживачі – держава» [33, с. 15].

При економічному аналізі цифрових платформ, як правило, вчені зосереджені на конкретному типі цифрових платформ з певною їх концептуалізацією. Розглянемо декілька концептуальних вимірів щодо цифрової платформи.

Перший вимір – цифрові платформи та соціально-економічні інфраструктури зливаються через впровадження додатків та програм (тобто економічний вимір поєднується з технологічним підходом або бізнес-модель цифрової економіки з технологічною конструкцією). Коли платформи досягають таких властивостей, як повсюдність, невидимість і суттєвість, вони генерують те, що називається «інфраструктурою платформ» (Plantin Jean-Ch. (2018) [8, с. 231], Kenney M. та Zysman J. (2020) [7, с. 58]) – (віртуальні) простори, «де соціальні та економічні взаємодії здійснюються онлайн, часто через програми» (Acs Z. та ін. (2021) [6, с. 1973]). Kurz T., Eder R. та Heistracher T. (2010) [14, с. 134] вважають, що перевагою цифрової платформи є можливість користуватися не тільки функціями самої платформи, а й додатками, що створені незалежними третіми сторонами.

Цей вимір ґрунтується на тому, що цифрова платформа забезпечує соціально-економічну взаємодію, маючи технологічну основу, наприклад, для доставки або агрегації продуктів, послуг, контенту від по-

стачальників до кінцевих споживачів (Van Gorp N., Batura O. (2015) [9]). Наприклад, Spagnoletti P., Resca A. та Lee G. (2015) [10, с. 364] визначають цифрову платформу як «будівельний блок, який забезпечує основну функцію технологічної системи і слугує фундаментом, на якому можуть бути розроблені додаткові продукти, технології або послуги». Дослідники, які дотримуються цього погляду, зосереджуються на технічних розробках і функціях, що формують фундамент, на якому можуть бути розроблені додаткові продукти й послуги, тобто на основі технічного ядра, яке пропонує і підтримує власник платформи (Tiwana A. та ін. (2010) [13] Ghazawnehand A. та Henfridsson O. (2013) [11, с. 174], Ceccagnoli M. та ін. (2012) [12, с. 264]). Наприклад, цифрова платформа Apple iOS.

Тобто цифрова платформа – це бізнес-модель зі складною системою інформаційних технологій, яка запроваджує спосіб виконання соціально-економічної функції та надає можливість користуватися не тільки функціями самої платформи, а й додатковими продуктами, технологіями або послугами.

В дослідженні Європейського парламенту запропоновано визначення цифрової платформи, згідно з яким цифрова платформа забезпечує (технологічну) основу для надання або агрегації послуг (контенту) від постачальників послуг (контенту) до кінцевих користувачів [34].

Другий вимір – платформізація є мультиагентним явищем. Підсистеми, які керують процесами платформізації, різноманітні та не обмежуються ринком (Mansell R. і Steinmueller W. E. (2020) [16]). Корпорації розробили та продають цифрові платформи. Ці власні платформи демонструють інституційну логіку, яка поєднує в собі раніше окремі логіки (наприклад, логіку ринків і регуляторної держави) (Frenken K. та Fuenfschilling L. (2020) [17, с. 103]). Уряди та їхні установи розробили платформи для надання державних послуг (Thompson M. і Venters W. (2021) [15], Mukhopadhyay S., Bouwman H. і Jaiswal M. P. (2019) [18, с. 439]). Міжнародні асоціації (Otto B. і Jarke M. (2019) [19, с. 563]) і кооперативи також мають цифрові платформи, що є прикладом того, як різні учасники можуть розробляти і керувати цифровими платформами.

Третій концептуальний вимір – платформізація прискорюється. Цифрові платформи проникають у різні сектори економіки і сфери суспільства (Keskin B. Van Dijck та ін. (2018) [23]; Poell T. та ін. (2019) [20]). Вони визначаються як організаційні моделі (Gawer A. (2021) [21]). Спонукаючись до контролю над потоками даних, платформи-посередники прагнуть розширюватися вгору та вниз за течією, займаючи простори часто публічних інфраструктурних платформ, викликаючи те, що можна назвати «платформізацією інфраструктур» (Plantin Jean-Ch. (2018 [8, с. 295], Van Dijck J. (2020) [22, с. 5]). Schwarz J. (2017) [24, с. 376] підкреслює, що цифрові платформи – це «керівні системи», які демонструють регуляторну владу над ринками/соціальними аренами, щодо яких вони здійснюють посередництво.

Цифрові платформи – це сукупність технологічних рішень (технологій), які створюють основу для функціонування спеціалізованої системи цифрової взаємодії, знижуючи вартість витрат на транзакції та нівелюючи роль посередника. При цьому учасники є незалежними один від одного [23]. Впровадження цифрових платформ усунуло деякі традиційні перешкоди, зокрема, потребу у власних ресурсах та устаткуванні для інформаційних технологій, в експертних знаннях для створення і підтримки присутності в мережі [27]. Ця думка українських вчених Січкаренко К. О. та Островського І. А підкреслює третій концептуальний вимір, наполягаючи на бізнес-організаційному моделюванні й уникненні посередництва для значної кількості користувачів як головних ознаках цифрових платформ. На наше переконання, це перший вимір, який найбільш підходить для України.

Цифрові платформи розглядаються насамперед як технологічна база для підтримки онлайн-спільнот. Відповідно, цифрова платформа – це система, влаштована за блоковим принципом, основне завдання якої бути технологічною базою для комунікації великої кількості користувачів та розроблення і застосування програмних продуктів [10, с. 367].

Цифрові платформи є проривною інновацією, яка здатна докорінно змінити структуру національного ринку. З одного боку, цифрові платформи дають змогу уникнути ланцюжка посередників, пропонуючи кінцевому споживачу максимальний перелік можливостей. З іншого боку, в разі виникнення «цифрового монополізму» власники успішних платформ отримують ефективні важелі контролю за ринком (у тому числі завдяки асиметрії інформації) та можуть нав'язувати власну цінову політику [26].

Тобто «традиційний» бізнес тактично дуже виграє від появи цифрових платформ, але у стратегічному плані наражається на небезпеку втрати каналів збуту і потрапляння в цілковиту залежність від власників платформ. Традиційна теорія інформаційних систем передбачає існування структур, подібних за архітектурою до цифрових платформ, однак ігнорує соціальні та інтерактивні процеси. У період, коли онлайн-спільноти лише виникли, їх асоціювали зі спільнотами як такими. Вважалося, що в основі онлайн-спільноти лежить певна кількість користувачів, які об'єднані певною метою, самоорганізовані та чиї дії синхронізовані. Тобто зв'язки між членами спільноти – це ті ж самі особисті зв'язки між людь-

ми, але опосередковані електронними засобами комунікації. Проте доволі швидко виявилося, що, на відміну від реальних спільнот, в онлайн-спільнотах відсутня свобода переміщення, не всі члени спільноти ведуть себе конструктивно, маючи на меті інтереси спільноти. Важливою рисою цифрових платформ як основи для функціонування онлайн-спільноти є те, що в їх межах витрати на транзакції стали мінімальними: для кінцевих користувачів вони фактично несуттєві [10].

Наголошуючи на компонентах, Kazan E. C. та Tan C. та Lim E. (2014) визначають цифрову платформу як приватну або відкриту, модульну, шарувато-технологічну архітектуру, яка підтримує ефективний розвиток інноваційних похідних продуктів і послуг, що органічно вбудовані в бізнес чи соціальний контекст [35].

Все більше й більше компаній, незалежно від масштабів і напрямів діяльності, стають на новий шлях ведення та розвитку бізнесу, заснований на «хмарних» пріоритетах (Cloud Firs – магістральний тренд провідних економік планети). Два ключові принципи платформного бізнесу – сервісний формат продукту (everything-as-a-service / все як-сервіс) і гнучкий формат оплати (pay-as-you-go / плати-заходу) – забезпечують небачену раніше швидкість виведення новинок на ринки й обіцяють набагато багатший, позитивний і продуктивний досвід для мільйонів споживачів [26, с. 29].

Отже, цифрова платформа – це бізнес-модель, повністю заснована на високих технологіях, яка створює прибуток за рахунок обміну між двома або більше незалежними групами учасників. У «базовій комплектації» платформи зводять безпосередньо виробників і кінцевих споживачів, які отримують можливість взаємодії без посередників. Також вони дають можливість різним компаніям ділитися інформацією і таким чином суттєво покращувати співпрацю та створювати інноваційні продукти і рішення [29].

Ураховуючи режим управління платформою, G. Parker і M. Van Alstyne [36, с. 3015–3017] розрізняють: відкриті платформи (opened platforms), які розвиваються силами користувачів. Прикладами є Linux, Wikipedia; закриті платформи управління (closed platforms), що розвиваються управляючою компанією. Прикладами є Apple iOS, Google Android.

Бізнес-моделі платформ і мережевий ефект проявляються у чотирьох типах: транзакційні, інноваційні, інтегровані та інвестиційні платформи [37, с. 165].

Найбільш вдалою класифікацією цифрових платформ за видами є пропозиція співробітників Центру глобального підприємництва (The Center for Global Enterprise) P. C. Evans та A. Gawer, які на підставі дослідження 176 цифрових платформ із різних країн світу виділили такі категорії цифрових платформ [32, с. 7–9]:

– транзакційні платформи (transaction platforms). Платформи, головним призначенням яких є зменшення транзакційних видатків між різними типами фізичних та юридичних осіб із приводу пошуку один одного. Найбільш відомими прикладами є платформи спільного користування Uber, Zipcar, BlaBlaCar, Airbnb, електронної комерції Google, Amazon Marketplace, eBay, пошукові сервіси Baidu, Yahoo, соціальні мережі LinkedIn, Snapchat, сервіс онлайн-платежів PayPal, сервіс відео-стримінгу Netflix;

– інтегровані платформи (інтеграційні платформи, integrated platforms) – технологія, продукт або послуга, яка є одночасно платформою для транзакцій та інноваційною платформою. До цієї категорії належать такі компанії, як Apple, яка має як відповідні платформи, такі як App Store, так і велику екосистему сторонніх розробників, що підтримує створення контенту на платформі [37].

Це технології, продукт або послуги компаній-операторів платформ, які пропонують можливості як транзакційних, так і інноваційних платформ. Є шість компаній, які належать до категорії інтеграційних платформ: Apple, Google, Facebook, Amazon, Alibaba та XiaoMi. Їх сумарна ринкова капіталізація становить понад 2 трлн дол. США. Ці платформи сприяють розвитку двосторонніх ринків і керують значними мережами розробників. На відміну від інших цифрових платформ, які володіють обмеженим колом фізичних активів, вони можуть мати виробничі ланцюги поставок. Наприклад, Apple зі своїм сімейством комп'ютерів, планшетів і смартфонів або логістичні системи у розпорядженні Amazon чи Alibaba. Останні взагалі керують декількома платформами, слугуючи платформеними конгломератами. Так, Alibaba є транзакційною платформою для своїх користувачів, а також інноваційною платформою для багатьох постачальників, які продають товари на її платформах електронної комерції;

– інвестиційні платформи (investment platforms). Представлені холдинговою компанією, яка керує портфелем цифрових платформ. Перевагою цього типу платформ є наявність резервної інфраструктури та використання передового досвіду з різними брендами і напрямами. Портфельний підхід забезпечує ефективніший спосіб обміну найкращими методами управління та забезпечення інновацій між різними бізнес-моделями платформ.

У світі є п'ять компаній, які належать до категорії інвестиційних платформ: Priceline Group (США), Softbank (Японія), Naspers (Південно-Африканська Республіка), IAC Interactive (США) та Rocket Internet (Німеччина) [2].

– інноваційні платформи (innovation platforms). Платформи, які є технологічним фундаментом для розробки додаткових продуктів і послуг зовнішніми новаторами та технологічною основою, на якій інші компанії розробляють додаткові продукти і послуги. Однією із ключових особливостей інноваційних платформ є можливість мотивувати до співпраці необмежене коло зовнішніх новаторів, формуючи інноваційну екосистему. Власники платформ не витрачають ресурси на пошук зовнішніх розробників додаткових продуктів чи послуг.

Інноваційні платформи, які складаються з технологічних будівельних блоків, що використовуються як фундамент, на якому велика кількість інноваторів, можуть розробляти додаткові послуги або продукти.

Ці взаємодоповнюючі інноватори можуть бути будь-ким, із будь-якої точки світу, і разом вони формують так звану інноваційну екосистему навколо платформи. Прикладом є iPhone, який має сотні тисяч додатків. Ці додатки розробляють інноватори з усього світу, які використовують технології Apple, що їх компанія надає через програмні з'єднувачі, які іноді називають API – інтерфейси прикладного програмування – або набори для розробників програмного забезпечення, які фактично продовжують цикл інновацій і зростання [32].

Наприклад, Відкрита інноваційна платформа НТУ «ДП». Основна мета відкритої інноваційної платформи – координація інноваційної діяльності з метою комерціалізації наукових досліджень: відкритий і широкий пошук партнерів для розробки та реалізації інноваційних проєктів. Організація процесу досліджень і розробок шляхом об'єднання у загальний фонд розробок широкого застосування, які можна використовувати для створення інноваційних продуктів.

Або науково-інноваційна платформа «ТехноХАБ КПІ». Метою її створення є підвищення ефективності взаємодії департаменту інновацій і трансферу технологій, науково-дослідної частини, Наукового парку «Київська політехніка», Стартап-школи «Sikorsky Challenge», Інноваційного холдингу «Sikorsky Challenge» у провадженні наукових розробок, реалізації інноваційних проєктів і стартапів, забезпеченні їх розповсюдження на вітчизняному та закордонних ринках. «ТехноХАБ КПІ» – це організаційна структура, яка об'єднує чимало різних учасників із метою створення інноваційних продуктів.

У Японії є інноваційна платформа ICI – відкрита й інноваційна платформа співпраці, яка спільно ініційована і створена вітчизняними та зарубіжними науково-технологічними парками, інкубаторами й установами, які надають інноваційні та підприємницькі послуги.

Як бачимо у цих прикладах інноваційних платформ не зовсім схожа мета діяльності: координація інноваційної діяльності з метою комерціалізації наукових досліджень; підвищення ефективності взаємодії між учасниками; надання інноваційних та підприємницьких послуг.

Окремо виділяють інформаційні платформи, які більше за інші види цифрових платформ ставлять за мету діяльності інформаційну-консультативну підтримку користувачів. Хоча, на нашу думку, всі цифрові платформи пов'язані з переданням, отриманням та акумуляцією інформації.

Наприклад, цифрова платформа, створена фахівцями Данської ради у справах біженців (Danish Refugee Council, DRC) за проєктом, що фінансується в межах цивільного захисту і гуманітарної допомоги Європейського Союзу. Це інформаційно-консультативна платформа, яка містить відповіді на найпопулярніші юридичні питання, аналітичні матеріали та інформаційні відео, а також перелік юристів, які можуть надавати безоплатні онлайн- та офлайн-консультації.

Існує і довідково-інформаційна платформа правових консультацій WikiLegalAid – інформаційна платформа, що функціонує за принципом Wikipedia. Вона розроблена та підтримується мережею фахівців Координаційного центру з надання правової допомоги та його територіальних відділень – центрів і бюро правової допомоги.

Цифрова платформа, у тому числі інформаційна, не може існувати без обміну інформацією між виробниками і споживачами, де кожний користувач (відвідувач) платформи отримує певний розмір цінності порівняно із загальною кількістю користувачів.

Незважаючи на відмінності в організації бізнес-процесів, усі цифрові платформи зосереджуються на виконанні таких функцій:

– залучення користувачів (на відміну від лінійної бізнес-моделі користувачі починають використовувати платформу, якщо вона генерує для них цінність, водночас цінність залежить від внеску користувачів платформи);

– сприяння взаємодії (платформам потрібно постійно покращувати алгоритм своєї діяльності, додаючи нові функції та технічні можливості для спрощення процесу створення й обміну цінністю);

– знаходження збігів (успіх платформи залежить від її здатності з'єднувати найбільш придатних користувачів, для чого використовуються алгоритми аналізу даних про вподобання і звички споживачів, їх бажання та фінансові можливості). Загалом метою існування цифрових платформ є мобілізація людей для спільної участі, розробка нової цінності та отримання доходів від цих процесів у формі привласнення частини, створеної платформою додаткової цінності для клієнта – монетизації [2].

Семеног А.Ю. розкриває сутність цифрових платформ як руйнівників класичних форм бізнесу та визначає що найбільш успішні платформи формують навколо себе екосистеми, які об'єднують компанії, капітал, спільноти, мережі, людей, аналіз даних та технології [38, с. 40].

У зв'язку з тим, що цифрові платформи об'єднують мережі трансферу технологій, розглянемо їх детальніше.

У чинному Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V відсутнє поняття мережі трансферу технологій.

На думку Н. О. Вернидуба та В. А. Омельяненка, мережі трансферу технологій – це горизонтальні методи просування, на основі партнерства і кооперації, при якому провідна установа є генератором інновацій, а функції зі створення та просування інноваційної технології розподілені між іншими учасниками комерціалізації технологій [39, с. 84].

Підтримуємо позицію, що поняття «мережа» в середовищі інноваційного розвитку виступає як інструмент інноваційної інфраструктури, що дозволяє ефективно поширювати технологічну інформацію і здійснювати пошук партнерів для реалізації інноваційних проєктів [40, с. 120].

Вузлами інноваційної мережі є: наукові установи, що проводять спільні дослідження (основою для об'єднання є інформаційні канали); інноваційно орієнтовані підприємства, які забезпечують замовлення на інноваційну продукцію. Безпосередня взаємодія між вузлами мережі здійснюється через інноваційні проєкти, що виконуються систематично (паралельно чи послідовно), процеси генерації, апробації та комерціалізації знань [4, с. 63].

Наприклад, виокремлюють міжнародні та національні (українські) мережі у сфері трансферу, інновацій, бізнесу тощо. Наприклад, українські мережі: NTTN (Національна мережа трансферу технологій) та UTTN (Українська мережа трансферу технологій). Виокремимо міжнародні: PRAXI мережа (Греція) – це організація з трансферу технологій із багаторічним досвідом надання допомоги грецьким МСП і дослідницьким організаціям у досягненні транскордонної технологічної співпраці; EEN (Європейська мережа підтримки бізнесу та інновацій); ITTN (Міжнародна мережа передачі технологій). Зокрема, ITTN як міжнародна організація трансферу технологій розробляє платформу міжнародного трансферу технологій четвертої сторони з ринковим механізмом, організовує високоякісні ресурси міжнародних технологічних інновацій у постачанні.

Для визначення усіх елементів найпоширеніших мереж необхідно розглянути загальні вимоги до побудови таких мереж, що опосередковано впливають їх структуру. Так, В. К. Хаустов виділяє такі принципи побудови: єдність форматів (технологічна інформація, яку використовують учасники для обміну між собою, надається в єдиному форматі); сумісність різних мереж одна з одною (методологія роботи, а також формати подання технологічних запитів/пропозицій повинні бути сумісні з форматами та методологією інших мереж); орієнтація на професійних учасників процесу трансферу технологій (це принципе передбачає передачу методології роботи мережі існуючим суб'єктам інноваційної інфраструктури. Такі організації вже мають базу клієнтів для надання послуг із трансферу технологій контактуючи з іншими професійними учасниками мережі); контроль якості вхідної інформації (якість інформації в технологічних запитах/пропозиціях забезпечується правом занесення інформації в базу даних мережі тільки сертифікованими учасниками. У цьому випадку учасники відповідають за зміст і якість даних, публікація з такої на електронній платформі відбувається лише після модерації адміністратором); відкритість мережі для нових учасників (широке залучення нових учасників дозволяє надавати клієнтам унікальні можливості для просування їх технологічних пропозицій/запитів не тільки в Україні, але й за кордоном) [41, с. 29].

Клієнтами мереж трансферу технологій як посередників між центрами трансферу технологій та цільовою аудиторією можуть бути компанії малого, середнього та великого бізнесу, академічні та галузеві науково-дослідні інститути, університети, приватні особи, які здійснюють просування технологічної інформації та пошук технологічних партнерів. Функціонування мережі базується на тому, що кожен член мережі взаємодіє з іншими партнерами і клієнтами [1].

Основними функціями мережі трансферу технологій можна назвати наступні:

– розвиток людських ресурсів для високотехнологічного бізнесу та промисловості;

– спільне виробництво знань для реалізації проєктів трансферу технологій є рушієм інновацій для того, щоб підприємства та інші зацікавлені сторони могли впоратися з глобальними викликами;

– сприяння міждисциплінарним дослідженням, які потребують системних компетенцій і багатосторонніх партнерств;

– взаємодія із зовнішніми зацікавленими сторонами для обміну знаннями [42].

Таким чином, мережа трансферу технологій сприяє реалізації інноваційних проєктів національного і міжнародного (транснаціонального) трансферу технологій.

Цифрові платформи є важливим фактором, що дозволяє впроваджувати інновації через мережу

трансферу технологій, механізмом для стимулювання передачі технологій і певним засобом цифрової трансформації

Діяльність цифрових платформ сприяє обміну цінностями між виробниками і споживачами. Така можливість забезпечується взаємодією макроекономічних, політичних, соціальних і навіть просторово-географічних факторів. При цьому базовою умовою створення та використання цієї технологічної переваги є наявність цифрової інфраструктури, високошвидкісних мереж зв'язку [27].

Комплексний характер відносин, які виникають в межах функціонування цифрових платформ, визначає складність правового регулювання цього об'єкта, оскільки діяльність цифрових платформ зачіпає предмети як публічного (фінансове, податкове), так і приватного права (цивільне, господарське, трудове). Це означає, що розвиток цифрової економіки вимагає докорінних змін у загальних підходах до правової регламентації нового типу економічних відносин [25].

На даний час у законодавстві відсутній нормативно-правовий акт, який регулює цифрові платформи, визначає механізм державного регулювання, суб'єктний склад відносин тощо.

Задля вдосконалення категорії «цифрова платформа» його поняття має бути зафіксовано у Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 р. № 1667-IX і проєкті Закону «Про цифровий контент та цифрові послуги», прийнятому за основу 12.01.2023 р. А поняття мережа та центр трансферу технологій у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V чи у Проекті Закону про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій № 4623 від 21.01.2021.

Висновки. Підсумовуючи, робимо такі висновки.

Цифрова платформа – це мережева форма організації бізнесу, особливий тип бізнес-моделі, яка об'єднує учасників за принципами екосистеми і на добровільних засадах, задля сприяння цінній взаємодії між залученими учасниками, забезпечення координації, поширення інформації, передачі технологій, наданні послуг.

Виділяють бізнес-моделі платформ, що мають мережевий ефект, то вони існують в таких типах: транзакційні, інноваційні, інтегровані, інвестиційні, а також інформаційні платформи.

З правової точки зору цифрова платформа (для передачі технологій) – це ключовий інструмент функціонування мережі трансферу технологій, який забезпечує з'єднання великої кількості учасників на основі цифрових технологій, спрямований координувати та обробляти інформацію, надавати послуги, залучати програмне забезпечення, допомагати у пошуку партнерів для проведення наукових досліджень, розробок та ефективній взаємодії учасників трансферу технологій, цифровізації бізнес-процесів, передачі нових перспективних технологій та/або їх складових за участю всіх заінтересованих учасників.

Мережа трансферу технологій сприяє реалізації інноваційних проєктів національного і міжнародного (транснаціонального) трансферу технологій.

Подальший правовий аналіз дозволить визначити існуючі підходи щодо цифрових платформ з передачі технологій, які діють як засіб цифрової трансформації та об'єднують групи користувачів у мережах трансферу технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Супруненко С. Мережева система трансферу технологій в Україні. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 1. С. 66–72. https://doi.org/10.35774/econa2023.01.066.
2. Семеног А. Ю. Концептуальні засади розвитку цифрових платформ в умовах формування цифрової економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2019. № 14 (42). С. 21–26. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82269.
3. Parker G. G., Van A. M. W. Two-Sided Network Effects: A Theory of Information Product Design. *Management Science*. 2005. No. 51 (10), pp. 1494–1504. https://doi.org/10.1287/mnsc.1050.0400.
4. Рудченко І. Трансфер технологій як елемент інноваційної інфраструктури. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. № 4. С. 61–68.
5. МОН пропонує до громадського обговорення проєкт постанови КМУ «Про затвердження порядку створення та функціонування регіональних центрів трансферу технологій». URL: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-poryadku-stvorennya-ta-funkcionuvannya-regionalnih-centriv-transferu-tehnologij.
6. Acs Z. J., Song K., Szerb L., Audretsch D. B., Komlosi E. (2021). The Evolution of the Global Digital Platform Economy: 1971–2021. *SSRN Electronic Journal*. URL: https://ssrn.com/abstract=3785411. https://doi.org/10.2139/ssrn.3785411.

7. Martin, K., Zysman, J. The Platform Economy: Restructuring the Space of Capitalist Accumulation. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society.* 2020. No. 13(1), pp. 55–76. https://doi.org/10.1093/cjres/rsaa001.
8. Plantin Jean-Ch., Lagoze C., Edwards P. N., Sandvig C. Infrastructure Studies Meet Platform Studies in the Age of Google and Facebook. New Media & Society. 2018. No. 20(1). pp. 293–310. https://doi.org/10.1177/1461444816661553.
9. Van G. N., Batura O. *Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy. European Parliament. Directorate General for Internal Policies*. Policy Department A: Economic and Scientific Policy. 2015. 80 p. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf
10. Spagnoletti P., Resca A., Lee G. A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study, *Journal of Information Technology.* 2015. No. 30(4). pp. 364–380. https://doi.org/10.1057/jit.2014.37.
11. Ghazawneh A., Henfridsson O. Balancing platform control and external contribution inthird-party development: The boundary resources model, *Information Systems Journal*. 2013. No. 23 (2). pp. 173–192. https://doi.org/10.1111/j.1365-2575.2012.00406.x.
12. Ceccagnoli M., Forman C., Huang P., Wu D. J. Cocreation of Value in a PlatformEcosystem: The Case of Enterprise Software. *MIS Quarterly*. 2012. No. 36 (1), 263–290. https://doi.org/10.2307/41410417.
13. Tiwana A. Evolutionary competition in platform ecosystems, *Information Systems Research*. 2015. No. 26(2). pp. 266–281. https://doi.org/10.1287/isre.2015.0573.
14. Kurz T., Eder R., Heistracher T. Knowledge Resources–A Knowledge Management Approach for Digital Ecosystems. *Lecture Notes of the Institute for Computer Sciences, Social Informatics and Telecommunications Engineering.* Berlin, Heidelberg, 2010. 131–145. https://doi.org/10.1007/978-3-642-14859-0_11.
15. Thompson M., Venters W. Platform, or Technology Project? A Spectrum of Six Strategic 'Plays' from UK Government IT Initiatives and Their Implications for Policy. *Government Information Quarterly.* 2021. No. 38(4), art. 101628. https://doi.org/10.1016/j.giq.2021.101628.
16. Mansell R., Steinmueller W. E. Advanced Introduction to Platform Economics. Elgar Publishing Limited : Edward Elgar, 2020. 164 pp.
17. Frenken K., Fuenfschilling L. The Rise of Online Platforms and the Triumph of the Corporation. *International Journal for Sociological Debate.* 2020. No. 14(03). pp. 101–13. https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/11715.
18. Mukhopadhyay S., Bouwman H., Jaiswal M. P. An Open Platform Centric Approach for Scalable Government Service Delivery to the Poor: The Aadhaar Case. *Government Information Quarterly.* 2019. No. 36(3). pp. 437–448. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.05.001.
19. Otto B., Jarke M. Designing a Multi-Sided Data Platform: Findings from the International Data Spaces Case. *Electronic Markets*. 2019. No. 29 (4), pp. 561–580. https://doi.org/10.1007/s12525-019-00362-x.
20. Poell T., Nieborg D., van Dijck J. Platformisation. *Internet Policy Review*. 2019. No. 8 (4). pp. 1–13. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/214087/1/IntPolRev-2019-4-1425.pdf. https://doi.org/10.14763/2019.4.1425.
21. Gawer A. Digital Platforms and Ecosystems: Remarks on the Dominant Organizational Forms of the Digital Age. *Innovation, Organization & Management*. 2021. 24 (4), 1–15. https://doi.org/10.1080/14479338.2021.1965888.
22. Van Dijck, J. Seeing the Forest for the Trees: Visualizing Platformization and Its Governance. New Media & Society. 2020. 7 (July), 1–19. https://doi.org/10.1177/1461444820940293.
23. Keskin, B. Van Dijk, Poell, de Wall. (2018). The Platform Society: Public Values in a Connective World. *Markets, Globalization & Development Review*. 2018. 3(3). URL: https://digitalcommons.uri.edu/mgdr/vol3/iss3/8/. https://doi.org/10.23860/mgdr-2018-03-03-08.
24. Schwarz, J. A. Platform Logic: An Interdisciplinary Approach to the Platform-Based Economy. *Policy & Internet.* 2017. 9(4), 374–394. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/poi3.159. https://doi.org/10.1002/poi3.159.
25. Кохан В. П. Цифрова платформа як інструмент цифрової економіки. *Право та інновації*. 2021. №1(33). С. 29-34. https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-4.
26. Січкаренко К. О. Цифрові платформи: підходи до класифікації та визначення ролі в економічному розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 35(2). С. 28-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_35%282%29__7.
27. Островський І. А. Цифрові платформи в міжнародній торгівлі: проблеми антимонопольного регулювання. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8384. https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.101.
28. Ляшенко В. І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2018. 252 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2017/Lyashenko_Vishnevsky_2018.pdf.

29. Wheelwright S. C., Clark K. B. Creating project plans to focus product development. *Harvard Business Review*. 1992. 70 (2), 70–82.
30. Rochet J.-C., Tirole J. Platform competition in two-sided markets. *Journal of the European Economic Association,* 2003, 1 (4), 990–1029.
31. Eisenmann, T. R., Parker, G, Alstyne, M. Opening Platforms: How, When and Why? *Chapter 6 in Platforms, Markets & Innovation (ed. Gawer, 2009),* 131-162*, Harvard Business School Entrepreneurial Management Working Paper*, 2008. 09-030. URL: https://ssrn.com/abstract=1264012/ http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1264012.
32. Evans P. C., Gawer A. The rise of the platform enterprise. A global survey. The Center for Global Enterprise. *The Emerging Platform Economy Series.* 2016. No. 1, 28 p. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDFWEB-Platform-Survey_01_12.pdf.
33. Юдін В. Ю. Цифрова платформа як один із напрямів цифрової трансформації економіки і деякі аспекти її правового регулювання. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2021. № 9. С. 13–22. https://doi.org/10.36477/2616-7611-2021-09-02.
34. European Commission Online Platforms and the Digital Single Market. URL: https://publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldeucom/129/129.pdf.
35. Kazan E., Tan C., Lim E. T. (2014). Towards a Framework of Digital Platform Disruption: A Comparative Study of Centralized & Decentralized Digital Payment Providers. Conference Proceedings. 25th Australasian Conference on Information Systems (8th – 10th Dec 2014, Auckland, New Zealand). URL: https://www.researchgate.net/publication/267638770_Towards_a_Framework_of_Digital_Platform_Disruption_A_Comparative_Study_of_Centralized_Decentralized_Digital_Payment_Providers.
36. Parker, G., Van, A. M. Innovation, Openness, and Platform Control. *Management Science*. 2017. No. 64 (7), pp. 3015–3032. URL: https://www.researchgate.net/publication/255997320_Innovation_Openness_and_Platform_Control. https://doi.org/10.1287/mnsc.2017.2757.
37. Boudreau K., Hagiu A. Platform Rules: Multi-sided Platforms as Regulators, in A. Gawer (Ed.), Platforms, Markets and Innovation, Edward Elgar, Cheltenham, UK and Northampton, Mass, 2009. 163–191. URL: https://ssrn.com/abstract=1269966. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1269966.
38. Семеног А. Ю. Екосистеми цифрових платформ як фактор трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник КНУТД*. 2019 № 4 (137). *Серія: Економічні науки*. С. 39-50. https://doi.org/10.30857/2413-0117.2019.4.4.
39. Вернидуб Н. О., Омельяненко В. А. Інноваційні мережі як інструмент міжнародного трансферу високих технологій. Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів: монографія / за заг. ред. В. І. Гринчуцького. Тернопіль: Крок, 2014. 544 с. С. 82–90.
40. Новіков Є. А. Співвідношення мережі трансферу технологій та технологічної безпеки. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України. № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 119–125.
41. Хаустов В. К. Трансфер технологій в інноваційних процесах України та Білорусі. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 2. С. 24–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2012_2_4.
42. Tolstykh T., Gamidullaeva L., Shmeleva N. et al. An Assessment of Regional Sustainability via the Maturity Level of Entrepreneurial Ecosystems. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2020. No. 7 (1), 5. https://doi.org/10.3390/joitmc7010005.

REFERENCES

1. Suprunenko, S. (2023). Network Technology Transfer System in Ukraine. *Ekonomichnyi analiz*, Vol. 33, No. 1, 66–72. https://doi.org/10.35774/econa2023.01.066 [in Ukrainian].
2. Semenoh, A. Yu. (2019). Conceptual principles for the development of digital platforms in the conditions of formation of a digital economy. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Ekonomika»,* No. 14 (42), 21–26. Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82269 [in Ukrainian].
3. Parker G. G., Van A. M. W. Two-Sided Network Effects: A Theory of Information Product Design. *Management Science*. 2005. No. 51 (10), pp. 1494–1504. https://doi.org/10.1287/mnsc.1050.0400.
4. Rudchenko, I. (2008). Technology transfer as an element of innovative infrastructure. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*, *4*, 61–68 [in Ukrainian].
5. МОН пропонує до громадського обговорення проєкт постанови КМУ «Про затвердження порядку створення та функціонування регіональних центрів трансферу технологій». URL: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-pro-

ponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-poryadku-stvorennya-ta-funkcionuvannya-regionalnih-centriv-transferu-tehnologij [in Ukrainian].

6. Acs, Z. J., Song, K., Szerb, L., Audretsch, D. B. & Komlosi, E. (2021). The Evolution of the Global Digital Platform Economy: 1971–2021. *SSRN Electronic Journal*. Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=3785411. https://doi.org/10.2139/ssrn.3785411.
7. Martin, K. & Zysman, J. (2020). The Platform Economy: Restructuring the Space of Capitalist Accumulation. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 13*(1), 55–76. https://doi.org/10.1093/cjres/rsaa001.
8. Plantin, Jean-Ch., Lagoze, C., Edwards, P. N. & Sandvig, C. (2018). Infrastructure Studies Meet Platform Studies in the Age of Google and Facebook. New Media & Society, *20*(1), 293–310. https://doi.org/10.1177/1461444816661553.
9. Van, G. N. & Batura, O. (2015). Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy. European Parliament. Directorate General for Internal Policies. Policy Department A: Economic and Scientific Policy. 80 p. Retrieved from: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf
10. Spagnoletti, P., Resca, A. & Lee, G. (2015). A design theory for digital platforms supporting online communities: a multiple case study, J*ournal of Information Technology*, *30*(4), 364–380. https://doi.org/10.1057/jit.2014.37.
11. Ghazawneh, A. & Henfridsson, O. (2013). Balancing platform control and external contribution inthird-party development: The boundary resources model, *Information Systems Journal*, *23* (2), 173–192. https://doi.org/10.1111/j.1365-2575.2012.00406.x.
12. Ceccagnoli, M., Forman, C., Huang, P. & Wu, D. J. (2012). Cocreation of Value in a PlatformEcosystem: The Case of Enterprise Software, MIS Quarterly, *36* (1), 263–290. https://doi.org/10.2307/41410417.
13. Tiwana, A. (2015). Evolutionary competition in platform ecosystems, *Information Systems Research*, *26*(2), 266–281. https://doi.org/10.1287/isre.2015.0573.
14. Kurz, T., Eder, R., & Heistracher, T. (2010). Knowledge Resources–A Knowledge Management Approach for Digital Ecosystems. *Lecture Notes of the Institute for Computer Sciences, Social Informatics and Telecommunications Engineering.* Berlin, Heidelberg, 131–145. https://doi.org/10.1007/978-3-642-14859-0_11.
15. Thompson, M. & Venters, W. (2021). Platform, or Technology Project? A Spectrum of Six Strategic 'Plays' from UK Government IT Initiatives and Their Implications for Policy. *Government Information Quarterly, 38*(4), 101628. https://doi.org/10.1016/j.giq.2021.101628.
16. Mansell, R. & Steinmueller, W. E. (2020). Advanced Introduction to Platform Economics. Elgar Publishing Limited,: Edward Elgar.
17. Frenken, K. & Fuenfschilling, L. (2020). The Rise of Online Platforms and the Triumph of the Corporation. *International Journal for Sociological Debate,* 14(03), 101–13. https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/11715.
18. Mukhopadhyay, S., Bouwman, H. & Jaiswal, M. P. (2019). An Open Platform Centric Approach for Scalable Government Service Delivery to the Poor: The Aadhaar Case. *Government Information Quarterly, 36*(3), 437–448. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.05.001.
19. Otto, B. & Jarke, M. (2019). Designing a Multi-Sided Data Platform: Findings from the International Data Spaces Case. *Electronic Markets*, 29 (4), 561–580. https://doi.org/10.1007/s12525-019-00362-x.
20. Poell, T., Nieborg, D. & van Dijck, J. (2019). Platformisation. *Internet Policy Review*, 8 (4), 1-13. Retrieved from: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/214087/1/IntPolRev-2019-4-1425.pdf. https://doi.org/10.14763/2019.4.1425.
21. Gawer, A. (2021). Digital Platforms and Ecosystems: Remarks on the Dominant Organizational Forms of the Digital Age. *Innovation, Organization & Management*, 24 (4), 1–15. https://doi.org/10.1080/14479338.2021.1965888.
22. Van Dijck, J. (2020). Seeing the Forest for the Trees: Visualizing Platformization and Its Governance. New Media & Society, 7 (July), 1–19. https://doi.org/10.1177/1461444820940293.
23. Keskin, B. Van Dijk & Poell, de Wall. (2018). The Platform Society: Public Values in a Connective World (2018). *Markets, Globalization & Development Review*, *3*(3). Retrieved from: https://digitalcommons.uri.edu/mgdr/vol3/iss3/8/. https://doi.org/10.23860/mgdr-2018-03-03-08.
24. Schwarz, J. A. (2017). Platform Logic: An Interdisciplinary Approach to the Platform-Based Economy. *Policy & Internet, 9*(4), 374–394. Retrieved from: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/poi3.159. https://doi.org/10.1002/poi3.159.
25. Kokhan, V. P. (2021). Digital platform as a digital economy tool. *Law and innovation*, *1*(33), 29–34. https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-4 [in Ukrainian].
26. Sichkarenko, K. O. (2018). Digital Platforms: Approaches to Classification and Definition of Role in Economic Development. *Prychornomorski ekonomichni studii*, Issue *35*(2), 28–32. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_35%282%29__7 [in Ukrainian].

27. Ostrovskyi, I. A. (2020). Digital Platforms in International Trade: Antimonopoly Regulation Problems. *Efektyvna ekonomika*, No. 11. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8384. https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.101 [in Ukrainian].
28. Liashenko, V. I. & Vyshnevskyi, O. S. (2018). Digital modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development. Kyiv: In-t ekonomiky promyslo¬vosti NAN Ukrainy. Retrieved from: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2017/Lyashenko_Vishnevsky_2018.pdf [in Ukrainian].
29. Wheelwright, S. C. & Clark, K. B. (1992). Creating project plans to focus product development. *Harvard Business Review*, 70 (2), 70–82.
30. Rochet, J.-C. & Tirole, J. (2003). Platform competition in two-sided markets. *Journal of the European Economic Association,* 1 (4), 990–1029.
31. Eisenmann, T. R., Parker, G & Alstyne, M. (2008). Opening Platforms: How, When and Why? *Chapter 6 in Platforms, Markets & Innovation (ed. Gawer, 2009),* 131-162*, Harvard Business School Entrepreneurial Management Working Paper*, 09-030. Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=1264012/ http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1264012.
32. Evans, P. C. & Gawer, A. (2016). The rise of the platform enterprise. A global survey. The Center for Global Enterprise. *The Emerging Platform Economy Series,* (1), 28 p. Retrieved from: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDFWEB- Platform-Survey_01_12.pdf
33. Yudin V. Yu. (2021). Digital platform as one of the directions of digital transformation of the economy and some aspects of its legal regulation. *Visnyk LTEU. Yurydychni nauky*, *9*, 13–22. https://doi.org/10.36477/2616-7611-2021-09-02 [in Ukrainian].
34. European Commission Online Platforms and the Digital Single Market. URL: https://publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldeucom/129/129.pdf.
35. Kazan, E., Tan, C. & Lim, E. T. (2014). Towards a Framework of Digital Platform Disruption: A Comparative Study of Centralized & Decentralized Digital Payment Providers. Conference Proceedings. 25th Australasian Conference on Information Systems (8th – 10th Dec 2014, Auckland, New Zealand). Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/267638770_Towards_a_Framework_of_Digital_Platform_Disruption_A_Comparative_Study_of_Centralized_Decentralized_Digital_Payment_Providers.
36. Parker, G. & Van, A. M. (2017). Innovation, Openness, and Platform Control. *Management Science*, 64 (7), 3015–3032. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/255997320_Innovation_Openness_and_Platform_Control. https://doi.org/10.1287/mnsc.2017.2757.
37. Boudreau, K. & Hagiu, A. (2009). Platform Rules: Multi-sided Platforms as Regulators, in A. Gawer (Ed.), Platforms, Markets and Innovation, Edward Elgar, Cheltenham, UK and Northampton, Mass, 163–191. Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=1269966. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1269966.
38. Semenoh, A. Yu. (2019). Digital platform ecosystems as a business transformation factor in digital economy. *Visnyk KNUTD. Ser: Ekonomichni nauky, 4* (137)., 39–50. https://doi.org/10.30857/2413-0117.2019.4.4 [in Ukrianian].
39. Вернидуб Н. О., Омельяненко В. А. Інноваційні мережі як інструмент міжнародного трансферу високих технологій. Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів: монографія / за заг. ред. В. І. Гринчуцького. Тернопіль: Крок, 2014. 544 с. С. 82–90 [in Ukrianian].
40. Novikov, Ye. A. (2020). The ratio of technology transfer and technological security network. *Tsyfrovi transformatsii Ukrainy 2020: vyklyky ta realii: zb. nauk. pr. NDI PZIR NAPrN Ukrainy. № 1 za materialamy kruhloho stolu* (pp. 119–125). Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrianian].
41. Khaustov, V. K. (2012). Technology transfer in innovative processes of Ukraine and Belarus. *Економіка і прогнозування*, *2*, 24–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2012_2_4 [in Ukrianian].
42. Tolstykh T., Gamidullaeva L. & Shmeleva N. et al. (2020). An Assessment of Regional Sustainability via the Maturity Level of Entrepreneurial Ecosystems. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, *7* (1), 5. https://doi.org/10.3390/joitmc7010005.

ROZGHON OLHA

PhD in Law, Associate Professor, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

DIGITAL PLATFORM AS A TOOL FOR THE FUNCTIONING OF THE TECHNOLOGY TRANSFER NETWORK

Problem setting. Today, the digital economy is being transferred to the digital platform, including in the area of technology transfer for innovative products and/or services.

Analysis of recent researches and publications. The following scholars were interested in the conceptualization of digital platforms: Acs Z. J. et al. (2021) , Kenney M. and Zysman J. (2020), Plantin Jean-Ch. (2018), Van Gorp N. and Batura O. (2015), Spagnoletti P., Resca A. and Lee, G. (2015), Ghazawnehand A. and Henfridsson O. (2013), Ceccagnoli M. et al. (2012), Tiwana A. et al. (2010), Kurz T, Eder R. and Heistracher T. (2010), Venters W. (2021), Mansell R. and Steinmueller W. E. (2020), Frenken K. and Fuenfschilling L. (2020), Thompson M, Mukhopadhyay S., Bouwman H. and Jaiswal M. P. (2019), Otto B. and Jarke M. (2019), Poell T. et al. (2019), Gawer A. (2021), Van Dijck J. (2020, Keskin B. Van Dijk et al. (2018), Schwarz J. A. (2017).

Among Ukrainian scholars, the problems of introducing digital platforms and the conceptual foundations of their development in the context of the formation of the digital economy were of interest to Kokhan V. P., Sichkarenko K. O., Ostrovsky I. A., Lyashenko V. I. and Vyshnevsky O. S., Semenog A. Y.

Purpose of the research is to identify the existing views on the category of «digital platform» in the scientific literature, to identify its characteristics, and to provide an overview of its types. We will find out the impact of digital platforms on the activities of technology transfer networks and identify gaps in legal regulation and suggest opportunities for future research.

Article's main body. The article studies the conceptual provisions for substantiating the essence of the category «digital platform» and its impact on the activities of a technology transfer network. The author proves that a digital platform is an important factor enabling innovation through a technology transfer network, a mechanism for stimulating technology transfer, and a certain means of digital transformation. The concept of «digital platform» is widespread in the legal and economic literature, but there are significant differences of opinion among scholars regarding its essence. The study has led to the conclusion that a digital platform is a networked form of business organization, a special type of business model that brings together participants on the principles of an ecosystem and on a voluntary basis to promote valuable interaction between the involved participants, ensure coordination, dissemination of information, transfer of technology, and provision of services. The study found that there are business models of platforms that have a network effect and they exist in the following types: transactional, innovative, integrated, investment, and information platforms.

The article emphasizes that from a legal perspective, a digital platform (for technology transfer) is a key tool for the functioning of a technology transfer network which provides for the connection of a large number of participants based on digital technologies, and which aims at coordinating and processing information, providing services, engaging software, assisting in finding partners for research and development and effective interaction of technology transfer participants, digitalization of business processes, transfer of new promising technologies and/or

It has been established that the technology transfer network facilitates the implementation of innovative projects of national and international (transnational) technology transfer.

Conclusions and prospects for the development. In order to improve the category of «digital platform», its concept should be fixed in the Law of Ukraine «On Stimulating the Development of the Digital Economy in Ukraine» of 15.07.2021 No. 1667-IX and the draft Law «On Digital Content and Digital Services», adopted as a basis on 12.01.2023. And the concept of a technology transfer network and center is defined in the Law of Ukraine «On State Regulation of Activities in the Field of Technology Transfer» of 14.09.2006 No. 143-V or in the Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Stimulating Activities in the Field of Technology Transfer No. 4623 of 21.01.2021.

Keywords: digital platform, technology transfer network, technology transfer, technology, innovation process.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Розгон О. В. Цифрова платформа як інструмент функціонування мережі трансферу технологій. *Право та інновації*. 2023. № 2 (42). С. 21–33.

ШЕЛУДЬКО СЕРГІЙ АНДРІЙОВИЧ
кандидат економічних наук, доцент, керівник проектів та програм Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ Акціонерний банк «Південний»
ORCID 0000-0003-0636-4940

УДК [346.1:336.71](477)
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-4

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМПЛАЄНСУ В УКРАЇНСЬКИХ БАНКАХ

Статтю присвячено дослідженню джерел правового регулювання комплаєнсу в українських банках. Обґрунтовано надмірну зарегульованість банківської діяльності, визначено фактори, що негативно впливають на ефективність регуляторної діяльності Національного банку України: зловживання законодавчими колізіями, перешкоджання інноваційному розвитку, надмірне навантаження на персонал та інформаційні ресурси банків. Встановлено доцільність ієрархічного підходу до формування системи правових норм, що складають інститут комплаєнсу. Хоча Конституція України не містить прямих приписів щодо регулювання комплаєнсу, показано, що вона встановлює необхідність і важливість дотримання чинних норм – як на загальнодержавному (ст. 8), так і на особистому рівні (ст. 13, ст. 19, 41, 47, 65). Визначено місце міжнародних договорів як джерел правового регулювання банківського комплаєнсу, зокрема актів Acquis Європейського Союзу: зокрема, Директива 2015/849 визначає, що банки повинні розробити внутрішню політику управління комплаєнсом, призначити спеціального адміністратора та можуть обмінюватися інформацією про комплаєнс-контроль між посадовими особами в межах одного банку або банківської групи. Проаналізовано зміни до Закону України «Про банки та банківську діяльність» щодо організації служби комплаєнсу в банках, положення нормативно-правових актів Національного банку України, які є основою регулювання відповідних відносин. Визначено, що правовий базис комплаєнсу становлять Положення Національного банку України про організацію системи управління ризиками (щодо тлумачення поняття, необхідності та підходів до управління комплаєнс-ризиками), внутрішнього контролю (щодо статусу підрозділу з комплаєнсу та головного комплаєнс-менеджера) та ліцензування банків (щодо призначення та створення належних умов діяльності головного комплаєнс-менеджеру). Обґрунтовано гармонізацію цих та низки пов'язаних з ними підзаконних актів Національного банку України з міжнародно-правовими стандартами з питань відповідності – насамперед, з приписами Базельського комітету з банківського нагляду.

Ключові слова: комплаєнс, банк, правове регулювання, правові джерела, міжнародні стандарти.

Постановка проблеми. Банківський сектор відіграє вирішальну роль в економіці, мобілізуючи заощадження, надаючи кредити та реалізуючи всі платіжні операції бізнесу, держави, фізичних осіб. Аби зберегти довіру суспільства та забезпечити безперебійне функціонування економіки, банки мають функціонувати у всеосяжному та ефективному правовому середовищі, а регулювання їх діяльності має переслідувати завдання із забезпечення стабільності та прозорості банківської системи, захисту інтересів вкладників і акціонерів, обмеження границь та параметрів допустимих ризиків для попередження криз. З метою контролю за дотриманням чинних вимог банки організовують служби комплаєнсу, діяльність яких регламентується численними розпорошеними приписами – як національного, так і міжнародного права, – узагальнення та аналіз яких є актуальним дослідницьким завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні правове регулювання банківської діяльності постійно перебуває в центрі уваги практиків, державних експертів і науковців, зокрема Е. Дмитренко, Л. Касьяненко, І. Товкун. Серед актуальних питань цього дискурсу: відсутність ефективного механізму реалізації антикорупційних застережень, непродуктивний наглядовий апарат (особливо щодо інноваційних продуктів), лакуни та протиріччя у вимогах до публічної звітності, низький рівень гармонізації національних і міжнародних облікових і податкових стандартів тощо [1-3]. Правове регулювання комплаєнсу в банківських і фінансових установах досі не набуло належного висвітлення у правових студіях, однак окремі його аспекти розглядали в своїх працях М. Можаровський, А. Мулик, Н. Пацурія [4-6]. Відтак недостатньо вивченим лишається питання правових джерел регулювання комплаєнсу,

 © Шелудько С. А., 2023

їх структури, ієрархії та гармонізації з міжнародними стандартами.

Метою статті відтак є систематизація та аналіз українських і міжнародних джерел правового регулювання комплаєнсу в українських банках.

Виклад основного матеріалу. Основним чинником, що гальмує зміцнення та розвиток вітчизняної банківської системи, є приголомшливий правовий динамізм, себто кількість нових та оновлених, а також загальний масив чинних нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу. Хоча назагал банківська діяльність є високо регульованою галуззю в усьому світі, корпус відповідних правових норм в Україні не пасе задніх відносно свого обсягу: станом на 1 червня 2023 року норми відносно банків та їх діяльності містять 2676 нормативно-правових актів, у т.ч. 7 кодексів, 194 закони та 1620 постанов і рішень Правління Національного банку України (далі – НБУ). Завелика кількість чинних джерел, навіть якщо це виправдовується прагненням охопити якомога більше аспектів функціонування системи, може викликати серйозні складнощі і для самого банківського сектору, і для регулюючих і наглядових органів. По-перше, занадто складна та обтяжлива правова база може стати приводом для зловживань законодавчими колізіями з боку як банків, так і клієнтів. По-друге, надмірна регуляція, зазвичай, стає на перешкоді інноваційному розвитку, що для фінансової галузі сучасної країни є неприпустимим. Нарешті, по-третє, численність та складність нормативної бази викликає перевантаження ресурсів, затримки в роботі банківських установ і, не в останню чергу, заважає здійсненню ефективних комплаєнс-заходів.

Разом із тим, розбудована система нормативно-правового забезпечення суттєво збільшує навантаження на суб'єкти регуляторної діяльності – в першу чергу, через їх обов'язок відстежувати результативність чинних актів і звітувати про це. Складно не погодитися з думкою численних прихильників кодифікації банківського законодавства [2, с. 172; 3, с. 43] – хоча б у частині регулювання банківської діяльності. Це дозволило б не лише значно скоротити кількість та узгодити зміст існуючого корпусу галузевих нормативних актів, а й частково полегшила тягар регуляторного відстеження та звітування НБУ, дозволивши перерозподілити власні ресурси на посилення ефективності прикладної, а не формальної частини банківського регулювання.

Норми права, з яких складається інститут комплаєнсу, згідно із класичним науково-методологічним підходом, утворюють систему – тобто, знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності одна з одною. Це обґрунтовує необхідність систематизувати відповідні норми, використовуючи ієрархічний підхід як найбільш доцільний у даному випадку. Найбільш наближена до тематики цього дослідження спроба побудувати систему приписів з комплаєнсу була здійснена М. Можаровським [4, с. 73-92] – щоправда, стосувалася вона комплаєнсу взагалі, безвідносно галузі його застосування.

Правовим джерелом найвищої юридичної сили в Україні є її Конституція. Хоча Основний закон не згадує напряму ані комплаєнс, ані відповідності вимогам у банківській сфері, окремі його положення так чи інакше стосуються необхідності та важливості дотримання чинних норм. Зокрема, частина друга ст. 8 фактично фіксує обов'язковість комплаєнсу законів та інших нормативно-правових актів відносно Конституції: принцип верховенства права трактується, зокрема, через відповідність нормативних документів меншої юридичної сили документам вищої юридичної сили. Продовжується цей принцип у статті 9, яка визначає необхідність відповідності міжнародних договорів положенням Конституції, в т.ч. передбачивши можливість гармонізації останньої за потреби.

Частина друга ст. 6 Конституції визначає, що органи влади зобов'язані діяти в межах своїх законних повноважень, тобто виходячи із визначених законодавчо допустимих дій та можливостей. Персональний комплаєнс стосовно українського законодавства закріплений у частині другій ст. 13 у сфері природокористування громадян. Стаття 19 ставить в обов'язок як органам публічної влади, так і їх посадовцям діяти виключно у відповідності до вимог Конституції та законів України. У подальшому цей самий обов'язок поширюється й на всіх громадян відносно користування ними державним і комунальним майном (ст. 41), забезпечення соціальним житлом (ст. 47), проходження військової служби (ст. 65). Отже, комплаєнс встановлюється окремими положеннями Основного закону, хоча й непрямо.

Відповідно до частини першої ст. 9 Основного закону, міжнародні договори можуть ставати частиною українського законодавства за наявності відповідної згоди Верховної Ради України. Таким чином визначається спосіб інтеграції норм щодо комплаєнсу в банках, які містяться в міжнародно-правових актах, до корпусу чинних законів і підзаконних актів. Окрім суто міждержавних угод і конвенцій, до яких Україна приєдналася як повноправна сторона міжнародно-правового регулювання (наприклад, Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, Конвенція ООН проти корупції), важливу роль відіграють іноземні законодавчі акти, у відповідність з якими Україною приведено національне законодавство. Окреме місце серед таких документів посідають правові джерела Європейського Союзу (далі –

ЄС), гармонізація з вимогами яких є зобов'язаннями в євроінтеграційному процесі. Набір відповідних Директив, Регламентів, Рішень, договорів, судових рішень та інтерпретацій, та інших нормативних документів, що регулюють функціонування ЄС та міждержавні відносини всередині, має назву Acquis (від *фр*. acquis communautaire – «надбання спільности»).

Acquis складається з усіх актів ЄС, прийнятих з моменту його заснування в 1951 році, та налічує майже 200 тис. сторінок. Цей корпус нормативних документів є обов'язковим для всіх країн-членів ЄС, а приєднання до нього становить один з основних принципів європейської інтеграції: країна-кандидат має прийняти та виконувати всі закони ЄС, перш ніж її заявку на членство буде розглянуто. Acquis регулює різні аспектів суспільного життя, включаючи внутрішній ринок, громадянство, енергетику, транспорт, довкілля, соціальну політику та, зокрема, регулювання банківського сектору країн-членів, у тому числі стосовно комплаєнсу в банках. Так, Директивою 2015/849 визначено, що особи, зобов'язані сприяти заходам з протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, до яких належать і банки (кредитні установи) [7, ст. 2], повинні розробити внутрішню політику з управління комплаєнсом і, за необхідності, призначити спеціального управлінця, відповідального за комплаєнс-заходи [7, ст. 8]. Окреме положення цієї Директиви дозволяє обмін інформації щодо здійснюваного комплаєнс-контролю між посадовими особами всередині одного банку або банківської групи, причому як під час виконання службових обов'язків, так і поза ними [7, ст. 39].

З огляду на необхідність узгодження нормативних вимог до банківського комплаєнсу з правом ЄС, як однієї з умов успішної євроінтеграції, вітчизняний законодавець у 2021 р. ухвалив Закон № 1587-IX, суттєва частка положень якого присвячена насиченню базового для банківської сфери Закону «Про банки та банківську діяльність» нормами, що встановлюють правову основу регулювання галузевого комплаєнсу [8, ст. 7]. Відтак, уперше в законодавстві було закріплено цілісну концепцію організації та функціонування служби із забезпечення дотримання норм всередині банку. Новели в профільному Законі № 2121-III набули чинності 05.08.2021 р. та почали визначати:

– обов'язковість утворення підрозділу з комплаєнсу та його місце в системі корпоративного управління банку [9, ст. 44];

– виключну компетенцію та обов'язки Ради банку щодо підрозділу з комплаєнсу [9, ст. 39, 46];

– кваліфікаційні вимоги, порядок погодження кандидатури, статус і повноваження, обмеження щодо суміщення посад головного комплаєнс-менеджера [9, ст. 19, 19-1, 24, 40, 44, 52].

Незважаючи на доволі пізнє запровадження положень закону, що регулюють банківський комплаєнс, у підзаконних актах НБУ цей термін фігурував й до 2021 р. Зокрема, провідний нормативний документ, що визначає організаційно-правові підвалини служби із забезпечення виконання вимог – Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах, – був доповнений відповідними новелами ще в грудні 2020 р. [10]. Це положення закладає важливий юридичний базис, що доповнює та розширює норми профільного Закону в таких аспектах:

– встановлено пряму залежність між ефективністю, комплексністю та адекватністю системи управління ризиками, створеною банком, та належністю статусу та кваліфікацій головного комплаєнс-менеджера (принцип незалежності) [11, п. 7, 8, 10];

– подано офіційне тлумачення, обґрунтована необхідність та підходи до управління комплаєнс-ризиком, встановлено обов'язок вести базу пов'язаних з ним внутрішніх подій [11, п. 3, 11, 45, 64, 84, 100, 280, 316-324];

– визначено місце підрозділу з комплаєнсу в системі управління ризиками, його функції [11, п. 16, 24, 40-44];

– визначено сутність підрозділу з комплаєнсу та посади головного комплаєнс-менеджеру [11, п. 3, 24];

– зафіксовано повноваження головного комплаєнс-менеджера з ветування рішень правління, комітетів та інших колегіальних органів банку, інші його повноваження, обов'язки та гарантії щодо виконання службових завдань [11, п. 28, 32, 33, 33-1, 35, 36, 40-44, 47, 102, 323];

– визначено порядок призначення, звільнення та оплати праці головного комплаєнс-менеджера, створення, статусу та фінансування діяльності підрозділу з комплаєнсу [11, п. 29, 32, 33, 35, 36, 152, 319];

– унормовано обов'язкові аспекти, що мають бути визначені в Кодексі поведінки (етики), Політиці запобігання конфліктам інтересів, визначено обов'язок регулярного навчання працівників з відповідних питань [11, п. 48, 50-52, 53, 55, 320];

– встановлено необхідність організації механізму конфіденційного інформування про неприйнятну поведінку [11, п. 54, 322, 324].

Іншим вагомим правовим джерелом, що доповнює та уточнює статус підрозділу з комплаєнсу та головного комплаєнс-офіцера, є Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах, затверджене влітку 2019 р. Відповідно до його приписів:

– розкрито зміст комплаєнс-цілей банку, встановлено обов'язок їх закріплення в стратегії та бізнес-плані [12, п. 16-17, 20];

– визначено, що досягнення комплаєнс-цілей належить до основних завдань процесу внутрішнього контролю в банку [12, п. 4];

– передбачено, що комплаєнс-ризик підпадає під управління системи внутрішнього контролю [12, п. 16];

– встановлено місце та роль підрозділу з комплаєнсу в системі внутрішнього контролю банку [12, п. 22, 34, 35, 37, 90, 98].

Оскільки призначення та створення належних умов роботи головного комплаєнс-офіцера є обов'язковим елементом функціонування банку, правові норми щодо створення відповідної посади та її заповнення були передбачені в Положенні про ліцензування банків, яке визначає, що:

– НБУ уповноважений погоджувати або відмовляти в призначенні кандидатів на посаду головного комплаєнс-менеджера, здійснювати моніторинг його відповідності законодавчим вимогам, отримувати документи щодо погодження на посаду, погоджувати його звільнення [13, п. 59, 218, 220, 228, 231, 312-1, 313, 318-319, 331-332, 338-340, 345-346, 349-352, 354-357, 365-367, 483-484, 507];

– проведення тестування та співбесід щодо погодження кандидатури, а також визначення ділової репутації та професійної придатності головного комплаєнс-менеджера покладається на Кваліфікаційну комісію НБУ [13, п. 2, 342-344, 368];

– рішення про погодження або відмову в погодженні на посаду головного комплаєнс-менеджера, а також рішення про його невідповідність приймає Комітет з нагляду [13, п. 347, 369-370];

– НБУ погоджує на посаду головного комплаєнс-менеджера під час розгляду питання про надання новому банку ліцензії або в разі призначення нової особи [13, п. 322];

– погодження НБУ на посаду головного комплаєнс-менеджера може бути отримано ще до призначення кандидата та діє протягом 6 місяців [13, п. 323, 326, 328];

– погодження призначення виконувачем обов'язків головного комплаєнс-менеджера не є потрібним [13, п. 329, 330];

– банк зобов'язаний протягом 3 робочих днів повідомляти НБУ про призначення, звільнення або покладання виконання обов'язків головного комплаєнс-менеджера [13, п. 337];

– головний комплаєнс-менеджер має відповідати вимогам щодо посади, що контролюється Радою банку та про що вона звітує до НБУ [13, п. 358-361].

Окрім розглянутих, окремі функції та питання забезпечення діяльності головного комплаєнс-офіцера та підрозділу з комплаєнсу додатково визначені непрофільними актами НБУ, зокрема: Положенням про організацію внутрішнього аудиту в банках України, Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу, Положенням про організацію процесу управління проблемними активами в банках України, Положенням про політику винагороди в банку, Положенням про організацію процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу в банках України та банківських групах, Положенням про плани відновлення діяльності банків України та банківських груп.

Нормативним документом нижчої юридичної сили, в порівнянні з Положеннями НБУ, що входить до системи норм з регулювання комплаєнсу, є Методичні рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України. На додаток до підтвердження вже згаданих вище положень [14, п. 2, 7, 24, 29, 80-81, 100, 105, 120], які стосуються підрозділу комплаєнсу та головного комплаєнс-офіцера, цей документ визначає деталізований перелік питань, що мають бути розглянуті в Кодексі поведінки (етики) банку, та покладає відповідальність за контроль впровадження та дотримання цього Кодексу, регулярне звітування про ступінь його виконання, а також за консультування працівників банку щодо його положень на підрозділ з комплаєнсу [14, п. 43].

Згадані Методичні рекомендації, так само, як і більшість з проаналізованих Положень, у своїх преамбулах і вступних частинах акцентують увагу на власній відповідності принципам інструктивних документів, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду, а також спонукають банки до застосування положень цих документів у власних локальних актах. Зокрема, при розробці внутрішньобанківського документу з питань управління ризиками НБУ дозволяє використовувати більш поглиблені підходи до такого процесу, запропоновані Базельським комітетом, а також збагатити відповідними темами програми навчання персоналу [11, п. 4, 56, 75].

Стосовно ж забезпечення комплаєнсу, регулятор у своїх правових актах посилається, перш за все, на Принципи корпоративного управління в банках (2015) [11, п. 1; 14, п. 1; 15, п. 1]. Оскільки Україна не входить ані до самого Базельського комітету, ані до Банку міжнародних розрахунків (у чиїй штабквартирі Комітет здійснює свою роботу), жодні прямі посилання на норми документів, розроблених цією установою, не були б правомочними відповідно до Конституції. Задля уникнення подібних протиріч НБУ запозичує базові положення відповідних документів напряму до тексту власних положень і методичних рекомендацій, забезпечуючи таким чином упровадження необхідного мінімуму з Базельських принципів, але й лишаючи можливість банкам самостійно вирішувати, наскільки глибоко вони готові інтегрувати ці принципи в свою діяльність.

Висновки. Джерела правового регулювання комплаєнсу формують складну систему міжнародних стандартів, українських законів і підзаконних актів НБУ. Розпорошеність відповідних норм ускладнює та додатково послаблює ефективність державного впливу на відносини з приводу відповідності застосовним вимогам у банківській сфері. Тому кодифікація цих джерел становить перспективний напрямок наукових і прикладних опрацювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко Е. Особливості правового регулювання банківських відносин в умовах євроінтеграції України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 3 (31). С. 144–150.
2. Касьяненко Л. М., Паскал А. Р. Проблемні аспекти правового регулювання банківської системи в Україні. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. Вип. 2 (4). С. 169–174.
3. Товкун І. М., Зубко Т. С. Проблемні моменти правового регулювання банківської діяльності та шляхи їх вирішення. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 41–46.
4. Можаровський М.Ю. Правові засади регулювання комплаєнс в сфері господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. МАУП. Київ, 2021. 245 с.
5. Мулик А. К. Питання економіко-правових передумов виникнення і розвитку комплаєнсу в сфері банківської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Вип. 73, ч. 1. С. 134–140.
6. Пацурія Н. Комплаєнс-контроль у системі корпоративного управління страхових компаній. *Право України*. 2021. № 6. С. 196–210.
7. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи : Закон України № 1587-IX від 30.06.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1587-20.
9. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.
10. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Правління НБУ від 29.12.2020 № 172. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-20.
11. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : затверджено Постановою Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18.
12. Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах : затверджено Постановою Правління НБУ від 02.07.2019 № 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19.
13. Положення про ліцензування банків : затверджено Постановою Правління НБУ від 22.12.2018 № 149. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18.
14. Методичні рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України : схвалено Рішенням Правління НБУ від 03.12.2018 № 814-рш. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18.
15. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України : затверджено Постановою Правління НБУ від 10.05.2016 № 311. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16.

REFERENCES

1. Dmytrenko, E. (2021). Peculiarities of legal regulation of banking relations in the conditions of European integration of Ukraine. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: "Iurydychni nauky"*, *3* (31), 144–150 [in Ukrainian].
2. Kasianenko, L. M., & Paskal, A. R. (2016). Problematic aspects of legal regulation of the banking system in Ukraine. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk*, *2* (4), 169–174 [in Ukrainian].
3. Tovkun, I. M., & Zubko, T. S. (2021). Problematic points of legal regulation of banking activity and ways to solve them. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, *1* (16), 41-46 [in Ukrainian].

4. Mozharovskyi, M. Iu. (2021). Legal principles of compliance regulation in the field of business. *Candidate's thesis*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
5. Mulyk A.K. (2022). The issue of economic and legal prerequisites for the emergence and development of compliance in the banking sector. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series*, *73* (1), 134–140 [in Ukrainian].
6. Patsuriia, N. (2021). Compliance control in the system of corporate management of insurance companies. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, *6*, 196–210 [in Ukrainian].
7. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_037-15 [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Issues of Organization of Corporate Governance in Banks and Other Issues of the Functioning of the Banking System, No. 1587-IX (2021, June 30). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1587-20 [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine On Banks and Banking Activities, No. 2121-III (2000, December 7). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 [in Ukrainian].
10. Resolution of the Board of the NBU "On Amendments to Certain Regulatory and Legal Acts of the National Bank of Ukraine, No. 172 (2020, December 29). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-20 [in Ukrainian].
11. Regulations on the organization of the risk management system in Ukrainian banks and banking groups, No. 64 (2018, June 11). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18 [in Ukrainian].
12. Regulations on the organization of the internal control system in Ukrainian banks and banking groups, No. 88 (2019, July 2). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19 [in Ukrainian].
13. Regulations on bank licensing, No. 149 (2018, December 22). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18 [in Ukrainian].
14. Methodical recommendations on the organization of corporate governance in banks of Ukraine No. 814-рш (2018, December 3). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18 [in Ukrainian].
15. Regulations on the organization of internal audit in banks of Ukraine, No. 311 (2016, May 10). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16 [in Ukrainian].

SHELUDKO SERGII

PhD in Economics, Associate Professor, Project & Program Manager in the Department of Valuation and Collateral Operations of Pivdenny Bank PJSC

SOURCES OF LEGAL REGULATION OF COMPLIANCE IN UKRAINIAN BANKS

Problem setting. The banking sector plays a crucial role in the economy and therefore needs to function in a comprehensive and effective legal environment. In order to monitor compliance with current requirements, banks organize compliance offices, whose activities are regulated by numerous scattered provisions of national and international law.

Analysis of recent researches and publications. The legal regulation of banking activity is constantly becoming the center of attention of practitioners, government experts and scientists, in particular E. Dmytrenko, L. Kasianenko, I. Tovkun. The legal regulation of compliance in banking and financial institutions has not yet received adequate coverage in legal studies, but certain aspects of it were considered in their works by M. Mozharovskyi, A. Mulyk, and N. Patsuriia.

Purpose of the research is to systematize and analyze the sources of legal regulation of compliance in Ukrainian banks.

Article's main body. Banking activity in Ukraine is regulated by more than 2,500 regulatory and legal acts, which causes serious difficulties both for the sector itself and for regulatory and supervisory authorities. Legal norms, which form the institution of compliance, create the system, so they should be summarized using a hierarchical approach.

Although the act of the highest legal force – the Constitution of Ukraine – does not directly mention either compliance or meeting the requirements in the banking sector, its individual provisions in one way or another relate to the necessity and importance of compliance with current norms: this is Art. 6, which defines the obligation to fulfill the requirements

of legislation at the national level; Art. 13, 19, 41, 47, 65, which refer to personal compliance in certain spheres of public life.

An important place in the system of sources of legal regulation of banking compliance is occupied by foreign legislative acts, with which Ukraine has brought national laws into compliance – in particular, documents from the EU Acquis. Thus, Directive 2015/849 specifies that banks must develop an internal compliance management policy, appoint a special manager, and can exchange information on compliance control between officials within the same bank or banking group.

In 2021, for the first time, a holistic concept of the organization and operation of the compliance service within the bank was enshrined in legislation. Amendments to the Law "On Banks and Banking Activity" determine the obligation to form a compliance unit, the exclusive competence of the Bank's Council regarding it, qualification requirements, status and powers of the Chief Compliance Manager.

The leading normative document that defines the organizational and legal foundations of the service for ensuring the fulfillment of requirements is the Regulation of the NBU On the Organization of the Risk Management System in Ukrainian Banks and Banking Groups. It complements and expands the norms of the relevant Law regarding the appropriate status and qualifications of the Chief Compliance Manager, approaches to compliance risk management, and the place of the compliance department in the bank's risk management system.

Other regulatory documents of the National Bank of Ukraine, including the Regulation on the Organization of the Internal Control System in Ukrainian Banks and Banking Groups and the Regulation on Licensing of Banks, extend compliance regulation to related areas of bank activity. Mainly, these sources are harmonized with the international legal standards on this issue, first of all – with the Principles of Corporate Governance in Banks of the Basel Committee on Banking Supervision.

Conclusions and prospects for the development. Therefore, the sources of legal regulation of compliance form a complex system of international standards, Ukrainian laws and by-laws of the NBU. Dispersion of relevant norms complicates and further weakens the effectiveness of state influence on relations regarding compliance with applicable requirements in the banking sector. Therefore, the codification of these sources is a promising direction of scientific and applied studies.

Key words: compliance, bank, legal regulation, legal sources, international standards.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Шелудько С. А. Джерела правового регулювання комплаєнсу в українських банках. *Право та інновації*. 2023. № 2 (42). С. 34–40.

КОРВАТ ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА
кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-7977-6957

УДК 346.2(477):004.056.53
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-5

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ДО ЦИФРОВОЇ ЕКОСИСТЕМИ

Наукова робота присвячена аналізу розвитку електронного урядування в Україні та розробці рекомендацій щодо заходів з цифрової трансформації національного урядування до екосистемної моделі з урахуванням результатів наукових досліджень і документів міжнародних організацій.

Обґрунтовано доцільність екосистемного підходу в цифровіцації урядування. Розкрито відмінність електронного та цифрового уряду. Охарактеризовано сутність цифрових екосистем в урядуванні. Проаналізовано стан електронного урядування в Україні, описано заходи, що виконуються для його цифрового розвитку. Виявлено проблеми із захистом персональних даних у національних цифрових проектах. Акцентовано на ключовій ролі громадян в цифровому державному управлінні. Запропоновано закріплення у законодавстві цілей розвитку людини та захисту її прав як пріоритету під час цифрових трансформацій. Розглянуто можливості та ризики інноваційних технологій. Наголошено на необхідності ґрунтовних досліджень та нормативно-правового регулювання інноваційних рішень перед їх впровадженням в процеси урядування.

Зроблено висновок щодо необхідності удосконалення законодавства та нормативно-правових актів з цифровізації урядування, економіки та суспільства в Україні з урахуванням пріоритетних цілей розвитку людини, кібербезпеки та захисту даних, реалізації принципу відкритості. прозорості та ефективності державного управління.

Ключові слова: електронне урядування, цифрова екосистема, цифровий уряд, цифровізація, інноваційні технології, ризики, кібербезпека, захист даних, нормативно-правове регулювання, відкритість, прозорість, ефективність урядування.

Постановка проблеми. Електронне урядування в Україні офіційно бере початок зі створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» на базі Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади згідно з постановою КМУ від 24 лютого 2003 р. № 208 [1]. Поступово веб-ресурси публічних інститутів держави доповнюються інтерактивністю й електронними послугами, що спрощує документообіг і взаємодію між ними та із суспільством.

Сьогодні реалізація та впровадження заходів з розвитку електронного урядування в Україні відноситься до основних завдань Національної програми інформатизації [2]. Втім, згідно з Рекомендаціями ОЕСР у стратегії державного управління необхідно прагнути до формування цифрового уряду (digital government), який, на відміну від електронного (e-government), базується на екосистемій моделі урядування та цифрових технологіях, що додатково до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) включають мобільні технології, пристрої та аналітику великих даних [3, с. 6]. У дослідженні електронних урядів держав-членів ООН за 2022 рік [4], проведеному Департаментом з економічних і соціальних питань, необхідність трансформації урядування до цифрового обґрунтовується важливістю досягнення Цілей сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти функціонування та розвитку електронного урядування давно привертають увагу дослідників з України [5-7]. Проблематика перетворення урядів на цифрові розкривається в одиничних публікаціях вітчизняних науковців [8], однак тема формування електронного уряду як екосистеми взагалі не аналізується. Сьогодні теоретичні та практичні аспекти екосистемного підходу як напряму розвитку національного урядування можна вивчати лише на базі досліджень зарубіжних авторів [9-10] і публічних документів міжнародних організацій [3-4].

Метою статті є аналіз розвитку електронного урядування в Україні та розробка рекомендацій щодо

© Корват О. В., 2023

удосконалення нормативно-правового забезпечення з цифрової трансформації електронного уряду до екосистемної моделі.

Виклад основного матеріалу. Електронне урядування в Україні є формою організації державного управління з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, завдяки якій має підвищуватись ефективність, відкритість і прозорість діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, формуватися новий тип держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Цей термін визначений Концепцією розвитку електронного урядування в Україні [11] та Законом України «Про національну програму інформатизації» [2].

Для побудови ефективної системи електронного урядування, вдосконалення державного управління та стимулювання соціально-економічного розвитку в Україні виконуються комплексні заходи за такими напрямами [11]:

модернізація електронних послуг (обслуговування державою фізичних і юридичних осіб, публічних закупівель, аукціонів, договорів, рахунків), відкритих даних (державних і місцевих бюджетів, єдиного державного веб-порталу, наборів даних органів влади та місцевого самоврядування), електронних інструментів залучення громадян (звернень, петицій, он-лайн обговорень управлінських рішень, зворотного зв'язку), електронної ідентифікації (Mobile ID, Bank ID), електронних довірчих послуг;

модернізація державного управління, зокрема електронної взаємодії (суб'єктів владних повноважень, державних інформаційних ресурсів), електронного документообігу (в органах влади та взаємодії між ними), електронного урядування базовими галузями (охорони здоров'я, освіти і науки, екології, природних ресурсів, соціального захисту, транспорту, інфраструктури тощо);

управління розвитком електронного урядування, зокрема оновлення нормативно-правової бази, забезпечення захисту інформації, використання стандартизації, проектного підходу, міжнародне співробітництво, розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури (систем взаємодії органів влади й інформаційних ресурсів, систем ідентифікації та аутентифікації, мереж передачі даних і зв'язку, державних реєстрів і центрів обробки даних).

Сьогодні в Україні розробляється декілька десятків проєктів цифрової трансформації для їх автоматизації [12], зокрема цифровізація державної реєстрації актів цивільного стану (е-ДРАЦС), державної реєстрації юридичних осіб (е-Бізнес), державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (е-Майно), державних статистичних спостережень (е-Спостереження), місцевого самоврядування (е-Громада), казначейського обслуговування доходів та інших надходжень (е-Казна), міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів (е-Місцеві бюджети), державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища (е-Екоконтроль), електронної демократії (е-Демократія). Запровадження електронного волевиявлення громадян можна вважати найвищим ступенем розвитку електронного урядування, адже згідно зі ст. 69 та ст. 5 Конституції України народ як єдине джерело влади здійснює своє волевиявлення через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Цифровізація суспільства та розвиток цифрових екосистем (динамічних співтовариств різнорідних учасників, які взаємодіють між собою через цифрові платформи) вимагають екосистемної модернізації урядування. Екосистемний підхід передбачає самоорганізацію та спільне існування різних учасників і фізичних компонентів середовища, співробітництво у створенні, обміні та споживанні ресурсів, продуктів, інформації. Учасники екосистеми здатні здійснювати їх повний кругообіг. Кордони між екосистемами є розмитими, тому, що існує міжекосистемна взаємодія та обмін активами.

В роботі М. Рантенен, Дж. Коскинена та С. Хайріnсолмі надано одне з визначень екосистеми електронного уряду, як складної соціально-технічної системи, що об'єднує громадян, підприємства, організації й органи влади, використовує електронні платформи для створення цінностей і їх розподілу між своїми учасниками [10, с. 1643]. Суспільні цінності стосуються різноманітних переваг [3, с. 6]: товарів і послуг, свободи вибору, справедливості та ефективності, законності, адаптивності до мінливих умов.

В умовах поступового перенесення суспільних відносин у цифрові бізнес-екосистеми з'являється необхідність їх державного регулювання. Наукові дослідження та практичний досвід доводять, що регулювання екосистем ускладнено інноваціями, швидкими змінами, розмиттям меж, прогалинами у законодавстві. В умовах мінливого та ризикового середовища для дієвої відповіді на виклики цифровізації регулятори будуть вимушені створювати власну регуляторну екосистему [13, с. 9], де зможуть узгоджувати управлінські рішення, координувати свою діяльність і вибудовувати взаємини з громадянами та бізнесом.

Слід погодитись, що успіх чи поразка екосистеми уряду через його складну природу взаємозв'язків буде напряму залежати від громадян [10, с. 1643], оскільки саме людина та її духовний та фізичний розвиток є рушійною силою розвитку екосистеми. Цілісний погляд на екосистему цифрового урядування полягає в усвідомленні ключової ролі громадян, важливості їх активної та свідомої позиції. На думку

М. Міхровської цифрова трансформація урядування є якісним перетворенням, переходом у площину «управління заради громадян» [8, с. 275]. Саме така основна ціль має бути зафіксована у стратегічних документах держави з цифровізації, а її досягнення повинно регулярно перевірятись на базі індикаторів розвитку всіх сфер життєдіяльності людини.

Під час впровадження стратегій цифрового урядування рекомендується [3, с. 6-7]: забезпечувати більшу прозорість і відкритість процесів державного управління; залучати громадськість до розробки політик, регуляторних рішень і державних послуг; розвивати культуру управління на основі даних; розкривати підхід до управління ризиками та оприлюднювати вжиті заходи з цифрової безпеки та конфіденційності.

Враховуючи активну розробку цифрових проектів в Україні можна стверджувати, що електронне урядування поступово рухається до організації його як екосистеми. Проте, фахівці з кібербезпеки наголошують, що існують серйозні недоліки у найважливішому застосунку Дія, який використовується як основний інструмент надання державних електронних послуг [14]. До недоліків застосунку відносяться дефекти архітектури, ризики зберігання персональних даних, шахрайства, фальсифікації виборів, ігнорування законодавства, що регулює створення програмних продуктів, тощо [8]. Відсутність реагування розробників програм на критику фахівців з кібербезпеки, непрозорість дій влади у цифрових трансформаціях, неодноразові випадки витоку персональних даних суттєво підривають довіру громадян до влади.

В цих умовах, на погляд автора, доцільно призупинити впровадження цифрових проектів до виправлення зазначених порушень прав людини. Нормативно-правові акти з інформатизації та цифровізації в Україні мають бути приведені у відповідність із положеннями Загального регламенту захисту даних ЄС [15], згідно з яким всі цифрові бізнес-процеси, що обробляють персональні дані, необхідно будувати з урахуванням принципу «приватність за призначенням і за замовчуванням», тобто застосовувати псевдоніми чи повну анонімізацію. Встановлення найвищого рівня приватності в цифрових проектах дозволить певною мірою забезпечити захист персональної інформації.

Лише після застосування на державному рівні заходів, що вирішують проблеми конфіденційності та кібербезпеки, можливо впровадження найсучасніших технологій цифрового урядування, включаючи хмарні обчислення, багатохмарні технології, вебсервіси, мікросервіси для подальшої аналітики великих даних [16].

Інноваційні технологічні рішення можуть дозволити держслужбовцям вивчати, як краще обслуговувати бізнес і громадян, реагувати на їхні потреби, оцінювати вплив цифрових послуг, підвищувати функціональність державного управління. Вже сьогодні доступні для впровадження системи, що керуються даними, експериментальні системи, технології збору даних на основі штучного інтелекту та динамічних імітаційних моделей. Новітніми підходами, що базуються на зазначених технологіях, є когнітивне, безшовне, а також гнучке та адаптивне урядування [4, с. 180].

Інновації завжди є ризиковими. Під час розробки та адміністрування цифрового уряду завжди будуть виникати ризики кібербезпеки та конфіденційності. Їх вирішення має бути пріоритетом. Характерним прикладом є ризик використання хмарних технологій, який пов'язаний із передачею контролю над інформацією постачальникам хмарних послуг. Для оптимізації операцій, безпеки, стратегічної автономії та стійкості даних в цифровому урядуванні хмарні рішення підлягають ґрунтовному дослідженню та нормативно-правовому регулюванню [4, с. 179]. Уряд має нести відповідальність за безпеку та контроль над даними і послугами в цифровій екосистемі, а також за забезпечення цифрового суверенітету держави.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна підсумувати, що законодавство і нормативно-правові акти стосовно інформатизації та цифровізації урядування, економіки та суспільства в Україні потребують оновлення з урахуванням пріоритетних цілей розвитку людини, необхідності підвищення рівня кібербезпеки та захисту даних, розробки конкурентних програм автоматизації волевиявлення громадян, реалізації принципу відкритості та прозорості державних органів, що полягає у повноцінному інформуванні суспільства відносно рішень і результатів діяльності, моніторингу ефективності цифровізації урядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. № 208. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-п#Text.
2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text.
3. Recommendation of the Council on Digital Government Strategies. Adopted by the OECD Council on 15 July 2014. URL : https://www.oecd.org/gov/digital-government/Recommendation-digital-government-strategies.pdf.

4. E-government survey 2022. The Future of Digital Government. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. New York, 2022. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022.
5. Болдуєв М. В., Болдуєва О. В., Ісіков С. М. Стан та перспективи розвитку електронного урядування в публічному управлінні України. *Економічний вісник*. 2020. № 3. С. 118-125. DOI : https://doi.org/10.33271/ebdut/71.118.
6. Клімушин П. С., Спасібов Д. В. Механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : Магістр, 2017. 116 с.
7. Погребняк І. Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. Право та інновації. 2014. № 3 (7). С. 26-35.
8. Міхровська М. С. Цифрове урядування як новий рівень взаємодії держави та суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 272-275.
9. Stoica M., Ghilic-Micu B., Mircea M., Sinioros P. E-Government in a New Technological Ecosystem. *Informatica Economica*. 2020. Vol. 24. P 5-15. DOI : 10.24818/issn14531305/24.3.2020.01.
10. Rantanen M. M., Koskinen J., Hyrynsalmi S. E-Government Ecosystem: A new view to explain complex phenomenon. *Conference: Proceedings of the 42nd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO 2019).* P. 1640-1645. DOI:10.23919/MIPRO.2019.8756909.
11. Концепція розвитку електронного урядування в Україні : схв. Розпорядженням КМУ від 20 вер. 2017 р. № 649-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-р#Text.
12. Проєкти цифрової трансформації. Дія. Цифрова держава. URL : https://plan2.diia.gov.ua/projects.
13. Chew B., Derosby D., Kelly E., Raw P. Regulating ecosystems. Deloitte University Press, 2015. URL : https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/za/Documents/strategy/za_ Regulating_ecosystems.pdf.
14. Корсун К. Що не так з додатком Дія? 05 лют. 2022. URL : https://spilno.org/article/scho-ne-tak-z-diyeyu.
15. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC. URL : http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04.
16. Long C. K., Agrawal R., Trung H. Q., Pham H. V. A big data framework for E-Government in Industry 4.0. *Open Computer Science*. 2021. Vol. 11. P. 461-479. DOI : https://doi.org/10.1515/comp-2020-0191.

REFERENCES

17. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Measures to Create an Electronic Information System «Electronic Government», No. 208 (2003, February 24). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-п#Text [in Ukrainian].
18. Law of Ukraine on the National Informatization Program, No. 2807-IX (2022, December 1). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text [in Ukrainian].
19. Recommendation of the Council on Digital Government Strategies. Adopted by the OECD Council on 15 July 2014. Retrieved from: https://www.oecd.org/gov/digital-government/Recommendation-digital-government-strategies.pdf.
20. E-government survey 2022. The Future of Digital Government. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. New York, 2022. Retrieved from: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022.
21. Bolduiev, M. V., Bolduieva, O. V. & Isikov, S. M. (2020). Status and prospects for the development of e -governance in public administration of Ukraine. *Ekonomichnyi visnyk*, *3*, 118–125. DOI : https://doi.org/10.33271/ebdut/71.118 [in Ukrainian].
22. Klimushyn, P. S. & Spasibov, D. V. (2017). *Mechanisms of electronic governance in the information society*. Kharkiv : Mahistr [in Ukrainian].
23. Pohrebniak, I. Ye. (2014). Electronic government (e-government) and electronic governance (e-governance): concepts and principles of operation. *Pravo ta innovatsii*, *3* (7), 26–35 [in Ukrainian].
24. Mikhrovska, M. S. (2020). Digital government as a new level of interaction of the state and society. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, *7*, 272–275 [in Ukrainian].
25. Stoica, M., Ghilic-Micu, B., Mircea, M. & Sinioros, P. (2020). E-Government in a New Technological Ecosystem. *Informatica Economica*, Vol. 24, 5–15. DOI : 10.24818/issn14531305/24.3.2020.01.
26. Rantanen, M. M., Koskinen, J. & Hyrynsalmi, S. E-Government Ecosystem: A new view to explain complex phenomenon. *Conference: Proceedings of the 42nd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO 2019).* (pp. 1640–1645). DOI:10.23919/MIPRO.2019.8756909.

27. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Concept of development of e-government in Ukraine, No. 649-p (2017 September 20). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text [in Ukrainian].
28. Projects of digital transformation. Diia. Digital state. Retrieved from: https://plan2.diia.gov.ua/projects [in Ukrainian].
29. Chew, B., Derosby, D., Kelly, E. & Raw, P. Regulating ecosystems. Deloitte University Press, 2015. Retrieved from: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/za/Documents/strategy/za_ Regulating_ecosystems.pdf.
30. Korsun, K. That is wrong with the «Diia» app? (2022, February 5). Retrieved from: https://spilno.org/article/scho-ne-tak-z-diyeyu [in Ukrainian].
31. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC. Retrieved from: http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/2016-05-04.
32. Long C. K., Agrawal R., Trung H. Q., Pham H. V. A big data framework for E-Government in Industry 4.0. *Open Computer Science*. 2021. Vol. 11. P. 461-479. DOI : https://doi.org/10.1515/comp-2020-0191.

KORVAT OLENA

PhD in Economics, Associate Professor, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

DEVELOPMENT OF ELECTRONIC GOVERNANCE TO A DIGITAL ECOSYSTEM

Problem setting. The scientific work is devoted to the study of the economic and legal aspects of the modernization of e-government in Ukraine into a digital ecosystem to achieve the Sustainable Development Goals.

Analysis of recent researches and publications. Aspects of the functioning and development of e-government and the problems of transforming governance into digital attract the attention of researchers from Ukraine. However, the topic of e-government as an ecosystem is not analyzed at all in the publications of domestic scientists. Theoretical and practical aspects of the ecosystem approach as a direction of digitalization of public administration are revealed in the works of foreign authors and public documents of international organizations.

Purpose of the research is to analyze the state of e-governance in Ukraine and develop recommendations for improving the regulatory framework for the digital transformation of national governance to an ecosystem model.

Article's main body. The expediency of the ecosystem approach in digital governance is due to the need for state regulation of digital ecosystems. The ecosystem model of governance is based on digital technologies, and the electronic model is based on information and communication technologies. An e-government ecosystem is a complex socio-technical system that unites citizens, businesses, organizations and authorities and uses electronic platforms to create value and distribute it among its participants.

Electronic governance in Ukraine is gradually moving towards its organization as an ecosystem. Today, several dozen digital transformation projects are being developed in Ukraine to automate relations in the government system. However, cyber security experts identified significant problems in the Diya digital project, in particular problems with personal data protection, openness and transparency of digital transformations.

Citizens play a key role in digital public administration, so the goal of human development and protection of their rights should be enshrined in legislation as a priority during digital transformations.

Innovative management technologies provide significant opportunities in management, but are risky. The need for thorough research and legal regulation of innovative solutions before their introduction into government processes is emphasized. It is proposed to establish responsibility for the security of data and processes in the digital ecosystem of governance.

Conclusions and prospects for development. Legislation and legal acts related to the informatization and digitization of government, economy and society in Ukraine need to be updated taking into account the priority goals of human development and the protection of their rights, the need to increase the level of cyber security and data protection, the development of competitive programs for the automation of the will of citizens, the implementation of the principles of openness and transparency state bodies, monitoring the effectiveness of governance digitization. The prospect of further research is the legal provision of data protection in digital ecosystems.

Key words: electronic governance, digital ecosystem, digital government, digitalization, innovative technologies, risks, cyber security, data protection, legal regulation, openness, transparency, efficiency, governance.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Корват О. В. Розвиток електронного урядування до цифрової екосистеми. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 41–45.

ГЛІБКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент, директор НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0003-3398-9276

МАМАЄВ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ
молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, аспірант кафедри права Європейського Союзу НЮУ ім. Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-7683-0180

УДК [346.1:330.341.1]:004
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-6

ОГЛЯД ТА ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРВІСІВ, ЩО СПРИЯЮТЬ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукова робота здійснює огляд та порівняння сервісів, які сприяють інформаційному забезпеченню інноваційної діяльності (бізнес-діяльності інноваційних суб'єктів). Окремий акцент робиться на інформаційно-комунікаційних платформах, зокрема на розробці Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку – платформі Smart Law Innovation (Розумні правові інновації, SLI). Наводиться визначення та класифікація інформаційно-комунікаційних систем, що дозволяє окреслити сутність Smart Law Innovation.

Стаття приділяє увагу значенню інформації для побудови сучасної конкурентоспроможної економіки в постіндустріальному світі. У той час як інноваційна діяльність є необхідною передумовою для описаного розвитку, інформаційне забезпечення виступає важливою умовою для діяльності інноваційних суб'єктів. Робота наголошує на важливості інформаційного забезпечення (інформування та консультування) стартапів та малого і середнього підприємництва, що вносять значну частку в інноваційний розвиток успішних країн, однак потребують особливої підтримки для запуску, розвитку та уникнення ризиків.

Для аналізу позитивного досвіду Європейського Союзу у сфері інформаційного забезпечення бізнесу досліджується мережа Enterprise Europe Network та її регіональні центри (на прикладі польського центру Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego). Проводиться огляд послуг, що надаються вітчизняною мережею Центрів інформаційної підтримки бізнесу, утвореної за фінансування Європейського Союзу в рамках ініціативи EU4Business протягом 2016-2020 рр. Звертається увага на позитивну тенденцію до утворення адвокатськими спільнотами онлайн-сервісів, що надають послуги у форматі онлайн. Проводиться огляд послуг, що пропонуються платформами Дія.Бізнес, LIGA360, WikiLegalAid, B2B Consult та Платформою прав людини. Звертається увага на позитивний досвід та потужні сторони, які можуть запропонувати окреслені сервіси. Заключна частина статті присвячується огляду інформаційно-комунікаціної платформи Smart Law Innovation та її порівнянню із існуючими конкурентними пропозиціями, окресленими вище.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційні платформи, інформаційно-комунікаційні системи, консультування, база даних, інноваційна інфраструктура.

Постановка проблеми. Концепція постіндустріального суспільства передбачає, що в економіці сучасних держав має переважати інноваційний сектор з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань та високою часткою у ВВП високотехнологічних та інноваційних послуг. За такого підходу інформація розглядається окремим повноправним ресурсом, що не тільки не уступає традиційним матеріальним ресурсам, а й може мати більше значення.

Розвиток економіки в реаліях постіндустріального суспільства вимагає створення сприятливих умов для діяльності конкурентоспроможних інноваційних підприємств, чимало з яких починають як стартапи та МСП. У той же час такі підприємства потребують

 © Глібко С. В., Мамаєв І. О., 2023

значного індивідуального інформаційного забезпечення та підтримки. Задля розуміння того, на яку підтримку можуть розраховувати представники вітчизняної інноваційної сфери, доцільно провести огляд та порівняння сервісів, що сприяють їхньому інформаційному забезпеченню. Одним з різновидів таких сервісів є інформаційно-комунікаційні платформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ролі стартапів, МСП та інноваційної інфраструктури у сучасному суспільстві присвячено чимало робіт працівників Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, зокрема С. В. Глібко, Д. С. Коритін, І. В. Подрез-Ряполова, М. Г. Хаустова та ін. Серед вітчизняних науковців, що займалися питанням інформаційно-комунікаційних технологій та систем, можна виокремити К. О. Безугла, П. М. Ліссов, П. П. Маслянко.

Мета статті – проведення огляду та порівняння сервісів, які сприяють інформаційному забезпеченню (з акцентом а інформаційно-комунікаційних платформах), задля висвітлення того, на яку підтримку можуть розраховувати стартапи, МСП та інші особи, що прямо та опосередковано сприяють розвитку вітчизняної конкурентоспроможної економіки.

Виклад основного матеріалу. В сучасному житті інформація виступає одним з найважливіших ресурсів. Приклади успішних держав демонструють неминучий перехід до постіндустріального (інформаційного) суспільства, де використання, створення, розповсюдження та інтеграція знань є основою розвитку. Разом з тим побудова постіндустріальних суспільств та інноваційних підприємств потребує значного індивідуального інформаційного забезпечення та підтримки.

Досвід зарубіжних країн показує, що формування інформаційної інфраструктури і забезпечення доступу до інформаційних ресурсів є одним з основних факторів, що впливають на створення і реалізацію інновацій в економіці [1]. На важливості залучення електронних технологій для стимулювання діяльності суб'єктів господарювання неодноразово звертали увагу і вітчизняні вчені-правники. Дієвим інструментом сприяння ефективному розвитку, в тому числі інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, є створення сприятливого середовища за рахунок формування інфраструктури їх підтримки. Окрім фінансової підтримки з боку держави та місцевого самоврядування, важливим для забезпечення МСП є також інформування та консультування [2].

Інформаційні платформи, консультативні сервіси та інші проекти, що надають інформаційне забезпечення, є складовою інноваційної інфраструктури та виступають важливою передумовою розвитку як для окремих суб'єктів, так й для держави загалом. Дана робота проводить огляд описаних проектів та порівнює їх між собою та з розробкою Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України – інформаційно-комунікаційною платформою Smart Law Innovation (Розумні правові інновації, SLI). У зв'язку з цим на початку дослідження доречно окреслити, що розуміється під поняттям «інформаційно-комунікаційної платформи».

Законодавче визначення, надане в Законі України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [3], є доволі лаконічним та вказує, що інформаційно-комунікаційна система є сукупністю інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле. У свою чергу електронна комунікаційна система – це сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією у той чи інший спосіб.

Варто зазначити, що наведені дефініції є достатньо широкими та лаконічними, щоб відповідати цілям закону, однак не повністю пояснюють сутність та значення відповідних систем. Таким чином, прийнявши факт, що ці системи націлені на електрону обробку інформаційних та комунікаційних процесів, доречно звернутися до опису їх різновидів, щоб прояснити загальну картину.

Наукову класифікацію інформаційно-комунікаційних систем можна проводити за багатьма критеріями, однак для цілей цієї роботи вони будуть розглянути за критерієм функціональної повноти: [4]

1) ІКС, які задовольняють інформаційні потреби – інформаційні системи. Такі системи забезпечують доступ користувачів (персоналу, клієнтів, тощо) до інформації. Вони повинні забезпечувати зберігання інформації, її пошук, а також швидкий та захищений доступ до неї.

2) ІКС, призначені для підтримки бізнес-процесів (інформаційно- аналітичні системи). Прикладом бізнес-процесів, якими вони керують, може бути автоматизована обробка банківських транзакцій.

3) ІКС, призначені для управління організаційною структурою – автоматизовані системи управління. Вони повинні забезпечувати автоматизацію комунікацій, документообігу, контролю за виконанням наказів та розпоряджень, тощо.

4) Інтелектуалізовані системи, до яких відносяться експертні системи, системи оцінки ефективності та прогнозування результатів управлінських рішень, тощо. Такі системи забезпечують виконання окремих інтелектуальних функцій людини.

Застосування описаних різновидів до функціональних особливостей платформи Smart Law Innovation дозволяє зробити висновок, що на даному етапі розвитку вона тяжіє до інформаційної системи

з елементами інформаційно-аналітичної та експертної системи, які не передбачають автоматизації. Такий висновок обумовлюється тим, що платформа SLI здійснює інформаційне забезпечення та пропонує аналітичні та експертні послуги, однак ці послуги надаються безпосередньо фахівцями без автоматизованих систем, які б замінювали інтелектуальні функції людини. Платформа у цьому аспекті не усуває людський фактор, а виконує посередницьку роль, що сприяє налагодженню комунікації між користувачами та фахівцями.

Більшість суб'єктів, розглянутих у статті, не самоідентифікують себе як інформаційно-комунікаційні системи, хоча всі вони надають інформаційні та комунікаційні послуги своїм клієнтам. Наявний стан речей дозволяє робити висновки про відсутність термінологічної єдності щодо сучасної цифрової інфраструктури, яка пропонує певні юридичні рішення. У той же час, коли мова заходить про цифрову інфраструктуру, основну увагу отримують інфраструктури, пов'язані з машинним навчанням, великими даними тощо. Окрім того, не завжди проводиться усвідомлене розмежування наукової та бізнес інфраструктури, а платформи, що розглядаються у даній роботі, мають як комерційну, так й некомерційну основу діяльності. Окреслення уніфікованого розуміння місця та сутності інформаційно-консультаційних правових платформ могла б стимулювати підвищення національного потенціалу з розробки перспективних юридичних технологій у окресленій сфері.

Втім, формування уніфікованих наукових підходів не є завданням цієї окремої статі, а тому на початку статті авторами було розкрито розуміння тощо, що розглядається під інформаційно-комунікаційними платформами у наведеній статті. Після цього доречно розглянути, які саме суб'єкти здійснюють інформаційне забезпечення стартапів, МСП інших представників інноваційної сфери.

Враховуючи, що інтернет значно підвищує обізнаність щодо компанії та є зручним, швидким й доступним інструментом комунікації, чимало адвокатських об'єднань прагнуть створити привабливі онлайн-платформи для просування власної діяльності. Одним з таких прикладів є Catalyst Law [5] – юридична інформаційно-комунікаційна платформа, утворена адвокатською фірмою з Великобританії. Діяльність платформи націлена на допомогу малому та середньому бізнесу шляхом надання ряду юридичних послуг за фіксованою погодинною платою або щомісячною підпискою.

До консультаційних послуг, які пропонуються онлайн-сервісом Catalyst Law, відноситься консультування у стягненні заборгованості; ділові та договірні спори; аналіз контрактів; відповідальність за особисту шкоду; консультації з питань трудового права та кадрів; та інші юридичні консультації для бізнесу. Окрім консультацій, плафторма пропонує оплатити доступ до підприємницько-правових документів, розділених на декілька категорій, зокрема: документація з прийому на работу (шаблони, анкети, трудовий договір); пакет правил та процедур розгляду скарг; пакет дисциплінарних правил та процедур, тощо. На завершення Catalyst Law надає доступ до деяких безкоштовних матеріалів для малого бізнесу Великобританії, які включають у себе базові відповіді на найбільш розповсюджені питання, зокрема «Як стягнути заборгованість з клієнта», «Як стягнути відсотки за простроченими договорами» та інші.

Утворення відповідних онлайн-сервісів адвокатськими фірмами є очікуваною та позитивною тенденцією. У порівнянні з конкурентами, що не займаються популяризацією власної діяльності в інтернеті або обмежуються опублікуванням базової інформації щодо себе, створення повноцінних інформаційно-комунікаційних платформ значно спрощує процес звернення та комунікації клієнта з адвокатом. Наявність заготовлених пакетів підприємницько-правових документів також можна високо оцінити, оскільки це звільнює клієнта від зайвої праці та пропонує готові рішення з певної сфери. Втім, очевидно, що за своєю сутністю проекти типу Catalyst Law мають комерційний характер та націлені на отримання прибутку.

Досвід інформаційного забезпечення, який може запропонувати Європейський Союз, гарно демонструється мережею Enterprise Europe Network (EEN). EEN – це широка мережа (налічує 600 організацій та чотири тисячі працівників), які надають інформацію та консультації бізнесу, включаючи підприємства, які пережили банкрутство та вирішують знову створити бізнес. Європейська Комісія обирає превентивний шлях, який заснований на тезі, що створення сприятливого середовище для «ризикованих» підприємств може запобігти їх невдачі. Увага до негативних наслідків невдачі бізнесу та супутніх проблем покликана покращити людський потенціал Європи, підвищити підприємництво та сприяти інноваціям та створенню робочих місць[6].

Команди мережевих експертів EEN діють у кожній державі ЄС та пропонують персоналізовані послуги підприємствам. Цінність такого мережевого регіонального підходу полягає у тому, що команди знають місцеве бізнес-середовище, однак також мають контакти для ділових можливостей у всьому світі. Окрім того, підрозділи Enterprise Europe Network володіють достатньою базою експертів, щоб запропонувати цільовий підхід, спрямований на бізнес-сектор конкретного клієнта [7].

На рівні Польщі діють 29 організацій, що відносяться до мережі EEN [8]. Завдяки інтерактивній мапі клієнт може обрати найбільш близьку до себе територіальну команду. Дослідивши веб-сайт одного з 29-ти учасників (Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego) [9], можна побачити широкий перелік послуг, який ними пропонуються: 1) Міжнародне співробітництво (Створення експортних стратегій; Визначення цільових експортних ринків; Аудит компанії з точки зору експортних можливостей; Знайомство з іноземними підрядниками; Отримання джерел фінансування експортної діяльності; Юридичні послуги в частині експортної діяльності; Організація поїздки на ярмарок в якості експонента/відвідувача; Організація вхідних та виїзних господарських місій; Підготовка міжнародних проектів); 2) Управління проектами (Реалізація проектів і програм, Перевірки проекту, Тарифікація проектів, Аудит проекту); 3) Фінансування підприємств (Позика на інвестиції розвитку; Кредит на термомодернізацію; Позика MicroStart; Кредитні гарантії; Тендерні гарантії; Гарантії виконання; Капітальні вкладення; Боргові інструменти); 4) Цифровізація економіки (Навчальна програма; Технологічний консалтинг; Фінансування; Технології цифровізації підприємств); 5) Інше (наприклад, оренда приміщень).

Після приєднання України до ЄС, вітчизняні організації, що володіють достатніми експертними та організайними потужностями, мають взяти на себе роль регіональних учасників EEN та перейняти досвід діяльності відповідних мережевих команд з інших держав, зокрема з сусідньої Польщі. Буде логічно та раціонально включити до EEN мережу Центрів інформаційної підтримки бізнесу, що була заснована на базі існуючих вітчизняних організацій за фінансування в рамках ініціативи Європейського Союзу EU4Business протягом 2016-2020 рр.

Згідно з інформацією на офіційному сайті [10], мережа Центрів інформаційної підтримки бізнесу покликана підтримувати розвиток відкритої та сталої ринкової економіки, допомагаючи МСП досягати їх цілей, ставати більш конкурентоспроможними та інтегруватися в регіональну і глобальну економіку. В рамках досягнення проголошених цілей, вона спрямовує свою діяльність на покращення бізнес-клімату, поліпшення доступу до фінансування для українських МСП, збільшення їх рівня інноваційності, впровадження галузевих ноу-хау та розробок, створення функціональної та ефективної системи консультаційних та інформаційних послуг тощо.

Дослідження сайту дозволяє виокремити декілька напрямків, за якими Мережа здійснює інформаційну підтримку. 1) Першим типом такої допомоги є організація певних онлайн та офлайн подій – вебінарів, зустрічей з експертами тощо. 2) По-друге, інформування про бізнес-можливості – наприклад, оголошення про доступні гранти, безкоштовні консультації, буткемпи, онлайн-курси, програми обміну досвідом, пропозиції акселераторів, програми державної підтримки, дотацій та компенсацій, можливості залучення інвестицій та переліки корисних платформ. 3) Третім типом допомоги є конкретні оплатні послуги для бізнесу від різноманітних суб'єктів: проектний менеджмент, грантовий консалтинг, бізнес-діагностика, стратегічні сесії, підготовка технічної документації, засвідчення документів, підбір міжнародних ділових партнерів, здійснення професійних перекладів, сертифікація походження товарів, експертна оцінка, аналітика, консультування з питань оподаткування та митних правил та інше. 4) Нарешті, сайт також пропонує ознайомитися з портфоліо проектів членів Мережі, чим додатково підвищує інформаційну видимість – так, наприклад, можна ознайомитися з портфоліо Центра інформаційної підтримки бізнесу м. Київ чи зі сторінкою програми «ERASMUS для підприємців-початківців».

Серед вітчизняних державних проектів, спрямованих на допомогу бізнесу, не можна оминути платформу Дія.Бізнес. Після того як Офіс розвитку малого та середнього підприємництва припинив свою діяльність, наведений проект став головним джерелом інформаційного забезпечення вітчизняного бізнес-середовища, зокрема й суб'єктів МСП [11]. Серед напрямків діяльності Дія.Бізнес можна виокремити інформаційне забезпечення, консультування, а також пропозиції щодо конкретних програм підтримки.

На початок 2023 року головна сторінка порталу пропонує декілька тематичних блоків: 1) Експортний напрям Дія.Бізнес (Онлайн-платформа, яка об'єднує всю актуальну та необхідну інформацію для розвитку та підтримки експортерів: аналіз ринків світу, огляди індустрій, торговельні місії та міжнародні виставки, інструменти для пошуку партнерів тощо); 2) Центри підтримки підприємців Дія.Бізнес в регіонах (Центри підпримки підприємців, центри для студентів, тестовий консультаційних стенд, консультаційний центр у Варшаві); 3) Підтримка бізнесу в умовах війни (Інформаційний розділ на Дія.Бізнес про державні та донорські програми, приватні ініціативи підтримки підприємців в умовах війни, що допоможуть зберегти бізнес, робочі місця та підтримати економіку України); 4) Онлайн-виставка для підприємців у межах Всесвітнього тижня підприємництва (Масштабна кампанія з відзначення та розширення можливостей підприємців); 5) Фінансування бізнесу (Всі фінансові можливості та сервіси для розвитку власної справи); 6) Підтримка окремих сфер бізнесу (Вся корисна інформація про соціальне та жіноче підприємництво, можливості для розвитку

аграрного бізнесу та інші корисні поради в конкретних сферах); 7) Європейські програми підтримки (Можливості для підприємців в рамках Програми ЄС «Креативна Європа» 2021-2027 та Програми ЄС «Горизонт Європа» 2021-2027); 8) Пілотні проєкти та окремі ініціативи для бізнесу (Програма експортної підтримки українського бізнесу, віртуальний центр Дія.Бізнес та інші можливості для розвитку власної справи); 9) Аналітика стану українського бізнесу (Аналітичні дослідження стану українського бізнесу в межах ініціативи для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України).

Потужною приватною платформою, що була розроблена українською IT-компанією LIGA ZAKON, є проект LIGA360 [12], що позиціонується як IT-платформа, покликана забезпечити вітчизняний бізнес інформацією, аналітикою та технологічними рішеннями для ефективної й безпечної роботи. Серед запропонованих послуг та інструментів можна виокремити наступні блоки: 1) Законодавство та аналітика (розумна система пошуку; схеми, добірки ситуацій, інструкції; зворотні зв'язки; моніторинг змін статусів, фрагментів); 2) Дані про компанії та фізосіб (зв'язки; скоринги, ризик-фактори; пошук та моніторинг); 3) Нерухомість і майно (зміни статусів об'єктів; сигналізація про початок і перебіг реєстраційних дій); 4) Галузі і ринки (ринкові і фінансові скоринги; галузеве законодавство; моніторинг ринкових новин); 5) Медіа і соцмережі (інтерактивні дашборди і звіти; AI-визначення тональності; моніторинг трендів, репутації, медіа, відгуків); 6) Судова практика, правові позиції (35 пошукових фільтрів; прогнозування результатів справи; моніторинг засідань і рішень); 7) Новини (агрегатор професійних новин; telegram-бот; дайджести і добірки); 8) Ліцензії і торгові марки (перевірка і пошук; моніторинг дозвільної діяльності).

Конкретний набір послуг та інструментів залежить від обрання одного зі сформованих пакетів, націлених на певну цільову аудиторію. Так, LIGA360 пропонує пакети рішення для бізнесу та держсектору (пакет для бізнесу; органів влади; юридичного бізнесу), для професійних команд (пакет для юридичного департаменту; бухгалтерії; HR-департаменту; PR-департаменту та служби безпеки), а також для спеціалістів (пакет для керівника; юриста; а.двоката; бухгалтера; HR; PR та працівника служби безпеки).

Ще одним державним проектом, розробленим Координаційним центром з надання правової допомоги, є WikiLegalAid [13], який позиціонується як довідково-інформаційна платформа правових консультацій. Серед наявного матеріалу сайт пропонує правові консультації на актуальні теми, статті про правові питання, інформацію щодо змін у законодавство, зразки правових документів, посилання на судову практику тощо. Основна мета платформи окреслюється як підвищення правової свідомості та освіченості населення, що здійснюється у відповідності до принципів «систематично», «актуально», «вичерпно», «доступно», «просто», «безкоштовно» та «для всіх».

Варто відзначити, що WikiLegalAid функціонує за принципом відомої онлайн-енциклопедії «Вікіпедія». Над створенням консультацій, їх редагуванням та підтриманням в актуальному стані працює велика команда правників системи надання безоплатної правової допомоги із всіх куточків України, а також представники правничої спільноти. Таким чином, WikiLegalAid є результатом колективної роботи кваліфікованих юристів-практиків.

Примітною платформою правових консультацій є B2B Consult, що позиціонується як Всеукраїнський онлайн сервіс консультацій із законодавства призначений для отримання оперативних індивідуальних консультацій в онлайн режимі на будь-які запитання щодо законодавства [14]. Сфера питань, які розглядає B2B Consult, є доволі широкою та включає оподаткування, бухгалтерський облік, трудове законодавство, господарське, митне, сімейне, житлове, спадкове право, тощо).

Варто зазначити, що сервіс надає консультації на платній основі, хоча встановлює нефіксований метод оплати, коли клієнт може самостійно визначити вартість послуги. Тим не менш, клієнт бачить рекомендовану суму, а консультанти можуть встановити мінімальну вартість, за якої вони готові взятися за роботу. Окрім того, B2B Consult пропонує міні-консультації, які передбачають лише коротку відповідь на питання без розгорнутого обґрунтування з посиланням на правові норми. Така послуга має фіксовану ціну, що складає 180 гривень.

Більш вузькоспеціалізованою приватною платформою є Платформа прав людини [15], чия сфера діяльності випливає з назви. Основною метою даної неприбуткової організації постулюється захист та розвиток прав і свобод людини, сприяння становленню вільних та професійних ЗМІ, а також реалізація освітньої та просвітницької діяльності для сприяння встановленню демократичного, громадянського суспільства в Україні. Як вказує сайт платформи, виконання поставлених цілей забезпечує мережа юристів та адвокатів з 15-ти обласних центрів, а також інші професіонали та партнери, включаючи Національну Спілка Журналістів України, УГСПЛ та People In The Need.

Інформаційна складова платформи полягає у доступі до дайджестів новин, судовій практиці, аналітичних робіт та наукових посібників, тощо. Консультаційна складова проявляється у наданні безкоштов-

них юридичних консультацій з питань захисту свободи слова громадянам, журналістам та ЗМІ. Останні категорії можуть також претендувати на юридичний супровід, що передбачає представництво інтересів в судах України та ЄСПЛ, а також підготовку юридичних документів: заперечень, позовів, заяв тощо.

Розробкою Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України є інформаційно-комунікаційна платформа Smart Law Innovation [16]. Основна мета платформи полягає у консолідації правових знань в сферах функціонування національних і регіональних інноваційних систем, діяльності малих і середніх підприємств і діджиталізації економіки. Одним з основних завдань є забезпечення реалізації такої форми державної політики як інформаційна політика шляхом створення відповідної мережі та надання інформації, як це передбачено ст. 18. Закону «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» [17]. Окрім того, платформа ставить за мету інформаційне забезпечення та стимулювання створення бізнес-оточення стартапів.

Предметом діяльності платформи є надання інформаційного забезпечення, аналітики, авторських наукових розробок, зручних інструментів (як довідник термінів), наведення прикладів вдалих бізнес-проектів та індивідуальне консультування. Цільовою аудиторією Smart Law Innovation є фахівці зі сфери права та економіки, науковці, малий та середній бізнес, інноватори та стартапери, а також інші зацікавлені сторони.

Спираючись на інформаційні джерела та праці наукових співробітників, платформа пропонує інформацію та аналітику зі сфери національної інноваційної інфраструктури, інфраструктуру підтримки малого та середнього підприємництва, діджиталізації, ринку фінансових послуг та банківського права, високотехнологічного виробництва, тощо. Наповнення Smart Law Innovation складаються як з агрегації корисних посилань та інформативних ресурсів, так й з індивідуальних розробок та наукових робіт співробітників.

Водночас Smart Law Innovation – це не просто «база даних», а «інформаційно-комунікаційна платформа», що разом з інформаційним забезпеченням та аналітикою передбачає надання індивідуальних наукових консультацій. Сфера таких консультацій не обмежена питанням інновацій та ведення бізнесу, а складається з питань міграційного, господарського, податкового, трудового та цивільного права. Оскільки платформа має характер модульного продукту, це дозволяє вводити нові продукти та синергічно вбудовувати їх в структуру платформи. Так, відносно самостійний продукт, який запрацював після агресії в Україні – «Благодійність заради миру», що надає відповіді на актуальні питання, пов'язані з консультаціями військовослужбовців, переміщенням бізнесу, релокацією працівників, правами внутрішньо-переміщених осіб тощо.

Висновки. Розвиток інноваційних підприємств є необхідною передумовою для побудови конкурентоспроможної економіки в постіндустріальному світі. У той же час інформаційне забезпечення є важливою умовою для запуску, розвитку та уникнення ризиків такими підприємствами. Значення своєчасного інформування та консультування особливо відчутне для стартапів та МСП, що вносять значну частку в інноваційний розвиток успішних країн. Правильне використання електронних технологій та розбудова інфраструктури, здатної надати допомогу інноваційним суб'єктам, може значно сприяти економічній відбудові України. Подальший аналіз позитивного досвіду ЄС, зокрема мережі Enterprise Europe Network, може бути використаний для підвищення сприятливих умов ведення бізнесу в України. Окрім державної підтримки, стаття звертає увагу на приватні проекти, що надають інформаційне забезпечення та консультування, зокрема онлайн-сервіси, утворені адвокатськими спільнотами та окремі консультаційні проекти.

Разом з тим у статті зроблено висновок про відсутність термінологічної єдності щодо сучасної цифрової інфраструктури, яка пропонує певні юридичні рішення. Окрім того, не завжди проводиться усвідомлене розмежування наукової та бізнес інфраструктури, хоча вони потребують різного підходу, зокрема у контексті підтримки їх розвитку. Невизначеність типу даних інфраструктурних утворень призводить до різної самоідентифікації таких сервісів, відсутності комплексного бачення їх актуального стану та потенціалу розвитку, а також ускладнення формування комплексної державної політики, зокрема щодо вимог обігу та захисту персональних даних у цифрових сервісах. Окреслення уніфікованого розуміння місця та сутності таких інформаційно-консультаційних правових платформ могла принести правової визначеності та доктринального розуміння. У свою чергу, це має стимулювати підвищення національного потенціалу з розробки перспективних юридичних технологій у цифровій сфері.

Одним з проектів, що здійснює інформаційне забезпечення інноваційних суб'єктів, дослідників та звичайних громадян, є інформаційно-комунікаційна платформа Smart Law Innovation, розроблена Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України. Хоча платформа ще перебуває на стадії розвитку, аналіз конку-

рентних пропозицій дозволяє побачити ряд переваг перед цієї розробки. Так, хоча LIGA360 пропонує доволі потужну інформаційну підтримку, SLI надає послуги безкоштовно та орієнтована на індивідуальне спілкування й консультування клієнтів. На відміну від Дія.Бізнес, що надає широку інформаційну базу щодо підтримки малого та середнього бізнесу, SLI пропонує авторську аналітику та інформаційно-наукове забезпечення. Окрім того, хоча Дія.Бізнес й містить розділ індивідуальних консультацій, SLI прагне забезпечити більш тісний та періодичний зв'язок. Сервіс B2B Consult здатен забезпечити оперативне консультування, однак він діє на оплатній основі та не включає інше інформаційне забезпечення та наукову аналітику, що надається платформою SLI. Що стосується Платформи прав людини, яка може запропонувати тісну підтримку чи навіть судову допомогу журналістам, то її сфера діяльності є більш вузькою, у той час як SLI не обмежується питанням свободи слова та прав людини. WikiLegalAid надає масштабну базу з готовими правовими консультаціями, однак у питанні індивідуальних консультацій пропонує звертатися до державних центрів безоплатної правової допомоги. У той же час інформаційне забезпечення SLI не обмежується виключно консультаціями, а самі консультації надаються у більш тісному контакті та уникають формальних відповідей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла К. О. Інформаційно-комунікаційні технології як фактор інноваційного розвитку економіки. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*: збірник наукових праць. 2013. Вип. 18. С. 42–55. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/83554/03-Bezugla.pdf?sequence=1.
2. Коритін Д. С. Узгодження засобів підтримки малого підприємництва: правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 1 (12). С. 55-61. URL: https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/korytin12.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text.
4. Маслянко, П. П., Ліссов, П. М. Інформаційно-комунікаційні системи та технології обробки інформаційних ресурсів. *Вісник КУЕІТУ «Нові технології»*. 2007. №1-2. С. 15–16. URL: https://lissov.net/files/publications/KPI/Maslyanko_Lissov_IRProcessing.pdf.
5. Веб-сайт Catalyst Law – Legal Advice for Small Businesses. URL: https://www.catalystlaw.co.uk/business-legal-advice.html/.
6. Dec P., Masiukiewicz P. The Support System for Small and Medium Business: Case of Poland. *Research in World Economy*. 2014. Vol. 5, No. 2. pp. 150–158. http://dx.doi.org/10.5430/rwe.v5n2p150.
7. About EEN. Enterprise Europe Network website. URL: https://een.ec.europa.eu/about-enterprise-europe-network.
8. Local contact points in Poland. Enterprise Europe Network website URL: https://een.ec.europa.eu/local-contact-points/pl.
9. Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego. URL: https://pfrr.pl/oferta/.
10. Мережа Центрів інформаційної підтримки бізнесу. URL: https://bisc.org.ua/about/.
11. Глібко С. В., Мамаєв І. О. Правове забезпечення підтримки малих та середніх підприємств у військовий період. *Господарська діяльність в особливий правовий період*: міжнародна науково-практична конференція (м. Велико-Тирново, м. Харків 30 березня 2022 р.). Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2022. С. 57–65. URL: https://ndipzir.org.ua/gospodarska-diyalnist-v-osoblivij-pravovij-period.
12. LIGA360 веб-сайт. URL: https://liga360.ligazakon.net/#liga360.
13. Довідково-інформаційна платформа правових консультацій WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.
14. Онлайн сервіс B2B Consult. URL: https://b2bconsult.ua/about.
15. Платформа Прав Людини. URL: https://www.ppl.org.ua/.
16. Інформаційно-комунікаційна платформа Smart Law Innovation. URL: https://smartlawin.ndipzir.org.ua/.
17. Коритін Д. С. Особливості фінансової державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні у сучасних умовах. Право та інновації. 2021. №4(36). С. 135–141. https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-4(36)-20.

REFERENCES

1. Bezuhla, K. O. (2013). Information and communication technologies as a factor of innovative economic development. *Ekonomiko-matematychne modeliuvannia sotsialno-ekonomichnykh system: zbirnyk naukovykh prats*, Issue 18,

42–55. Retrieved from: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/83554/03-Bezugla.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
2. Korytin, D. S. (2019). Coordination of Small Business Support: Legal Aspect. *Law and innovation society*, *1* (12), 55-61. Retrieved from: https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/korytin12 [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Information, No. 2657-XII (1992, October 2). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
4. Maslianko, P. P. & Lissov, P. M. (2007). Information and communication systems and technologies for information resource processing. *Visnyk KUEITU «Novi tekhnolohii»*, No. 1-2, 15–16. Retrieved from: https://lissov.net/files/publications/KPI/Maslyanko_Lissov_IRProcessing.pdf [in Ukrainian].
5. Catalyst Law website – Legal Advice for Small Businesses. Retrieved from: https://www.catalystlaw.co.uk/business-legal-advice.html/
6. Dec P. & Masiukiewicz P. (2014). The Support System for Small and Medium Business: Case of Poland. *Research in World Economy*, Vol. 5, No. 2. 150–158. http://dx.doi.org/10.5430/rwe.v5n2p150
7. About EEN. Enterprise Europe Network website. Retrieved from: https://een.ec.europa.eu/about-enterprise-europe-network
8. Local contact points in Poland. Enterprise Europe Network website. Retrieved from: https://een.ec.europa.eu/local-contact-points/pl
9. Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego. Retrieved from: https://pfrr.pl/oferta/ [in Polish].
10. Network of Business Information Support Centers. Retrieved from: https://bisc.org.ua/about/ [in Ukrainian].
11. Hlibko S. V. & Mamaiev I. O. (2022). Legal support for small and medium -sized enterprises in the military period. *Hospodarska diialnist v osoblyvyi pravovyi period: mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (pp. 57–65). Velyko-Tyrnovo: ACCESS PRESS. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/gospodarska-diyalnist-v-osoblivij-pravovij-period [in Ukrainian].
12. LIGA360 website. URL: https://liga360.ligazakon.net/#liga360 [in Ukrainian].
13. Reference and Information Platform of Legal Consultation WikiLegalAid. Retrieved from: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 [in Ukrainian].
14. Online service B2B Consult. Retrieved from: https://b2bconsult.ua/about [in Ukrainian].
15. Human Rights Platform. Retrieved from: https://www.ppl.org.ua/ [in Ukrainian].
16. Infocommunication platform Smart Law Innovation. Retrieved from: https://smartlawin.ndipzir.org.ua/ [in Ukrainian].
17. Korytin, D. S. (2021). Features of financial state support for small and medium -sized enterprises in Ukraine in modern conditions. *Law and innovation*, *4*(36), 135–141. https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-4(36)-20 [in Ukrainian].

HLIBKO SERHII

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

MAMAIEV ILLIA

Research Assistant of Scientific and Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

REVIEW AND COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF SERVICES THAT CONTRIBUTE TO INFORMATION PROVISION OF INNOVATIVE ACTIVITY

Problem setting. The concept of post -industrial society implies that the economy of modern states should prevail in the innovation sector with high -yielding industry, knowledge industry and high proportion in GDP of high -tech and innovative services. In this approach, information is considered by a separate full -fledged resource, which not only does not infer the traditional material resources, but may also be more important. The development of the economy in the realities of post -industrial society requires the creation of favorable conditions for the activity of competitive innovative

enterprises, many of which begin as startups and SMEs. At the same time, such enterprises require significant individual information support and support. In order to understand what support can be calculated by representatives of the domestic innovation sphere, it is advisable to inspect and compare the services that contribute to their information support. One of the varieties of such services is information and communication platforms.

Analysis of resent researches and publications. The roles of startups, SMEs and innovative infrastructure in modern society are devoted to many works of employees of the Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development, in S. V. Hlibko, D. S. Korytin, I. V. Podrez-Riapolova, M. H. Khaustova et al. Among the domestic scientists involved in the issues of information and communication technologies and systems, it is possible to distinguish K. O. Bezuhla, P. M. Lissov, P. P. Maslianko.

Purpose of the research is to carry out inspection and comparison of services that contribute to information support (with emphasis A of information and communication platforms), in order to cover the support of startups, SMEs and other persons who directly and indirectly contribute to the development of the domestic competitive economy.

Article's main body. Scientific work examines and compare services that contribute to information provision of innovation (business activity of innovative subjects). Special emphasis is placed on information and communication platforms, in particular on the development of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development – Smart Law Innovation platform (SLI). The definition and classification of infocommunication systems, which allows you to outline the essence of Smart Law Innovation, is given.

The article pays attention to the importance of information for building a modern competitive economy in the post-industrial world. While innovative activity is a prerequisite for the described development, information support is an important condition for the activity of innovative entities. The article emphasizes the importance of information support (information and counseling) of startups and SMEs, which bring a significant share to the innovative development of successful countries, but require special support for launching, developing and avoiding risk.

Enterprise Europe Network and its regional centers (on the example of the Polish Center Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego) are explored to analyze the EU's positive experience in the field of business. Services provided by the domestic network of business support centers, formed for the financing of the European Union under the EU4Business initiative during 2016-2020, are paying attention to a positive trend to the formation of online online communities providing online services. Services offered by platforms are performed. Attention is paid to powerful positive experiences and powerful sides that can offer outlined services. The final part of the article is devoted to the inspection of the information and communication platform of the Smart Law Innovation and its comparison with the existing concrete proposals outlined above.

Conclusions and prospects for the development. The development of innovative enterprises is a prerequisite for building a competitive economy in the post-industrial world. At the same time, information support is an important condition for launching, developing and avoiding risks. The importance of timely information and counseling is especially noticeable for startups and SMEs, which bring a significant share in the innovative development of successful countries. Proper use of electronic technologies and the development of infrastructure capable of assisting innovative entities can significantly contribute to Ukraine's economic reconstruction. Further analysis of the EU's positive experience, including Enterprise Europe Network, can be used to increase favorable business conditions in Ukraine. In addition to state support, the article draws attention to private projects that provide information support and counseling, including online services, formed by lawyers and individual consulting projects. One of the projects that provides information support for innovative subjects, researchers and ordinary citizens is the Smart Law Innovation Information and Communication Platform, developed by the Research Institute of Legal Support of Innovative Development of the National Academy of Sciences of Ukraine. Although the platform is still under development, the analysis of competitive proposals allows you to see a number of advantages over this development.

Keywords: information support, information platforms, infocommunication systems, counseling, database, innovative infrastructure.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Глібко С. В., Мамаєв І. О. Огляд та порівняльна характеристика сервісів, що сприяють інформаційному забезпеченню інноваційної діяльності. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 45–54.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.171(4-6ЄС):[347.77:347.99]
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-7

СПІВВІДНОШЕННЯ ACQUIS ЄС, НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАТЕНТУ З УНІТАРНИМ ЕФЕКТОМ

Стаття присвячена вивченню взаємодії національного права держав-членів Європейського Союзу із новоствореною унітарною системою патентного захисту, яка регулюється Регламентом Ради Європейського Союзу № 1257/2012 про поширення співробітництва у сфері створення єдиної системи патентної охорони, Регламентом № 1260/2012 про поширення співробітництва у сфері створення єдиної системи патентної охорони щодо відповідних положень про переклад, а також Угодою про Уніфікований патентний суд. Предметом дослідження є потенційні виклики перед Уніфікованим патентним судом під час використання права Європейського Союзу в поєднанні з міжнародно-правовими договорами та національним правом держав-учасниць Угоди про Уніфікований патентний суд, а також вірогідність загроз, що можуть постати перед Судом Європейського Союзу, зокрема загроза фрагментації права Європейського Союзу в питанні правового регулювання патентного захисту.

Проведено аналіз законодавства, яке встановлює порядок використання національних нормативно-правових актів, міжнародно-правових договорів та acquis Європейського Союзу під час вирішення патентних спорів. Виокремлена позиція Суду Європейського Союзу стосовно автономних судових утворень та їх ролі під час тлумачення права Європейського Союзу. Окреслено реальні та потенційні загрози для цілісності права Європейського Союзу, єдності його використання на всій території Союзу. Запропоновано можливі шляхи їх попередження та відвернення. Проведено аналогії з попередніми проблемними ситуаціями, що стосувалися взаємодії Суду Європейського Союзу із Європейським судом з прав людини. Проаналізовано позицію Суду Європейського Союзу стосовно автономії права ЄС та інституцій Європейського Союзу зокрема. Розглянуто аргументацію Суду Європейського Союзу та виділено аргументи, на які в майбутньому зможе спиратися Уніфікований патентний суд під час використання права Європейського Союзу у своїй діяльності та взаємодії із Судом ЄС.

Зроблено висновки про значущість проблеми співвідношення національного права, міжнародного права та права Європейського Союзу в контексті патентних правовідносин. Відзначено аспекти законодавства Європейського Союзу, які потребують переосмислення в зв'язку з формуванням нової парадигми взаємодії наднаціональних інституцій та держав-членів Європейського Союзу. Звернено увагу на фундаментальний характер проблеми взаємодії acquis ЄС з національними правопорядками та міжнародними судовими органами.

Ключові слова: Уніфікований патентний суд, взаємодія, національне право, acquis Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Вже невдовзі розпочне свою діяльність Уніфікований патентний суд, а разом з ним в повній мірі запрацюють ініціативи посиленої співпраці в сфері становлення унітарного патентного захисту, направлені на створення Європейського патенту з унітарним ефектом. Держави-члени Європейського Союзу (далі – ЄС), ратифікуючи Угоду про Уніфікований патентний суд, погодилися делегувати Уніфікованому патентному суду значну частину компетенцій щодо вирішення патентних спорів. Зважаючи на це, ст. 24 Угоди про Уніфікований патентний суд перелічує джерела права, керуючись

© Маринів І. І., 2023

котрими Уніфікований патентний суд зможе виносити рішення. Серед них: право ЄС, включаючи Регламенти Ради ЄС № 1257/2012 і № 1260/2012, Угода про Уніфікований патентний суд, Європейська патентна конвенція 1977 р., інші міжнародні договори, застосовні до патентів та чинні для всіх держав-учасниць Угоди про Уніфікований патентний суд, а також національне право цих держав.

Зважаючи на це, перед новоствореним Уніфікованим патентним судом постане цілий ряд питань стосовно того, яким чином він зможе, і чи зможе взагалі, віднайти необхідний баланс під час застосування права ЄС, національного та міжнародного приватного права. Враховуючи те, що відповідно до ст. 20 та 21 Угоди про Уніфікований патентний суд Уніфікований патентний суд повинен керуватися принципом верховенства права ЄС під час винесення рішень та наділений правом звертатися до Суду ЄС із преюдиціальними запитами, питання тлумачення права ЄС все ж є ексклюзивною компетенцією Суду ЄС.

Проте, беручи до уваги вищенаведені положення про джерела права, які може використовувати Уніфікований патентний суд, виникають сумніви щодо того, чи зможе Суд ЄС ефективно контролювати дотримання принципу верховенства права ЄС, враховуючи процес запровадження механізму посиленої співпраці в сфері становлення унітарного патентного захисту і безпрецедентну правову природу Уніфікованого патентного суду. Наскільки ефективно Уніфікований патентний суд, Суд ЄС та держави-члени ЄС зможуть співпрацювати з питань використання права ЄС? І як на цю взаємодію вплине Уніфікований патентний суд, будучи міжнародною судовою інституцією, яка не входить в інституційну систему ЄС, яка водночас під час винесення рішень використовуватиме норми, тлумачення яких здійснює виключно суд ЄС?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема співвідношення права ЄС та національного права держав-членів ЄС в контексті їх використання інституціями ЄС, а також іншими органами, зокрема Європейським Судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також питання фрагментації патентного права ЄС, були розглянуті наступними дослідниками: Christoph Krenn (Крістоф Кренн), Giuseppe Martinico (Джузеппе Мартініко), Jörg Polakiewicz (Йорг Полакевич), Sionaidh Douglas-Scott (Суни Дуглас-Скотт), Steve Peers (Стів Пірз), Douwe de Lange (Доу де Ленг), Тетяна Комарова.

Метою статті є виявлення потенційної проблематики використання Уніфікованим патентним судом в своїй практиці права ЄС та джерел, які не є acquis ЄС та аналіз взаємодії Суду ЄС, Уніфікованого патентного суду та держав-учасниць Угоди про Уніфікований патентний суд на предмет її відповідності принципу верховенства права ЄС.

Виклад основного матеріалу. Держави-члени ЄС, застосувавши механізм посиленої співпраці, започаткували процес становлення унітарного патентного захисту, в рамках якого був прийнятий Регламент Ради ЄС № 1257/2012 про поширення співробітництва у сфері створення єдиної системи патентної охорони і Регламент № 1260/2012 про поширення співробітництва у сфері створення єдиної системи патентної охорони щодо відповідних положень про переклад. На виконання положень цих Регламентів державами-членами ЄС була підписана Угода про Уніфікований патентний суд. Всі вищенаведені акти в результаті складають так званий «патентний пакет». Аналізуючи проблематику гармонізації патентного права ЄС, багато дослідників звертають увагу на потенційні проблеми, які можуть виникнути після початку діяльності Уніфікованого патентного суду і функціонування Європейського патенту з унітарним ефектом. Зокрема, Рето Хілті та колектив авторів в своїй статті, яка стосується проблем правозастосування законодавства, що входить в так званий «патентний пакет», поміж інших проблем, з якими може зіштовхнутися інституційна система ЄС, виокремлюють проблему фрагментації юрисдикцій. Ця проблема полягає в тому, що після набрання Угодою про Уніфікований патентний суд чинності на території держав-учасниць Угоди буде поширюватися юрисдикція одразу декількох судових інституцій. Окрім національних судів, які все ще будуть розглядати спори стосовно національних патентів, свої функції будуть здійснювати: Уніфікований патентний суд в справах з приводу Європейського патенту з унітарним ефектом, Суд ЄС щодо висновків у відповідь на преюдиціальні запити Уніфікованого патентного суду щодо застосування права ЄС, Апеляційна палата Європейського патентного відомства щодо адміністративних скарг щодо Європейських патентів [1, с. 2].

Проблема множинності юрисдикцій породжує доволі непрості запитання, відповідь на які може бути остаточно дана лише в практичній площині. Так, якщо звернути увагу на положення глави 3 Регламенту Ради ЄС № 1257/2012 про поширення співробітництва у сфері створення єдиної системи патентної охорони, яка має назву «Європейський патент з унітарним ефектом як об'єкт власності», то проаналізувавши зміст ст. 7 цієї глави, в якій зазначено, що Європейський патент з унітарним ефектом має розглядатися як національний патент держави-учасниці посиленої співпраці, можна зробити висновок про те, що в цілому Європейський патент з унітарним ефектом сприймається в якості власності з кореспондуючими правами та обов'язками суб'єктів

патентних правовідносин [2]. Даний аспект є досить важливим і буде розглянутий окремо в цій статті.

У той же час, відповідно до ст. 24 Угоди про Уніфікований патентний суд, під час винесення рішень Уніфікований патентний суд в якості джерел права може використовувати національне право, а також інші міжнародні угоди, застосовні до патентів та чинні для всіх держав-учасниць Угоди про уніфікований патентний суд [3]. У зв'язку з наведеним вище, виникає питання, які наслідки можуть виникнути, якщо Уніфікований патентний суд під час винесення свого рішення використає міжнародні угоди з питань патентного права, зміст яких передбачає тлумачення норм права ЄС? Більше того, чи передбачаються «патентним пакетом» ситуації, в яких Уніфікований патентний суд, ігноруючи своє право звертатися з преюдиціальними запитами до Суду ЄС, застосує норми міжнародних угод із захисту патентних прав?

Зважаючи на принцип верховенства права ЄС, закріплений в ст. 20 Угоди про уніфікований патентний суд, а також на пп. а) п. 1 ст. 24 Угоди про Уніфікований патентний суд, використання права ЄС доволі чітко закріплено як обов'язок Уніфікованого патентного суду під час здійснення ним своєї діяльності. У той же час, Регламенти Ради ЄС № 1257/2012 і № 1260/2012 позначаються окремо, хоча в ст. 24 Угоди про Уніфікований патентний суд зазначено, що Уніфікований патентний суд має використовувати право ЄС, включаючи ці регламенти. Також варто зазначити, що оскільки вищенаведені регламенти є частиною механізму посиленої співпраці, то вони не є частиною acquis ЄС. Їх дія не поширюється на всю територію ЄС, а отже не поширюється відповідно і на весь обсяг внутрішнього ринку ЄС. Таким чином, зважаючи на те, що ст. 7 Регламенту № 1257/2012 передбачено, що Європейський патент з унітарним ефектом має розглядатися як національний патент в кожній державі-учасниці посиленої співпраці, а також конкретно в державі резидентства власника патенту або місця основної діяльності підприємства, чи є гарантованим той факт, що Уніфікований патентний суд застосує право ЄС в першу чергу, а потім міжнародне і національне право?

Уявімо, що до Уніфікованого патентного суду був поданий позов про анулювання Європейського патенту з унітарним ефектом. Беручи до уваги увесь перелік джерел, доступних Уніфікованому патентному суду, він має визначитися, які з них є застосовними для цієї конкретної справи з урахуванням принципу верховенства права ЄС. Виникає ситуація, коли обсяг застосування права ЄС все ж таки буде визначати Уніфікований патентний суд. Це може відбутися через ряд причин.

По-перше, як вже було зазначено, Регламенти Ради ЄС № 1257/2012 і № 1260/2012, хоча й є чинними для більшості країн ЄС, проте не для всіх, а отже віднести їх до acquis ЄС ми не можемо. Внаслідок цього Уніфікований патентний суд стане єдиним органом, якому держави-учасниці Угоди про Уніфікований патентний суд делегували компетенцію з їх застосування. Це означає, що Уніфікований патентний суд стане єдиним органом, здатним застосувати ці норми на практиці і власне створити відповідну практику правозастосування. По-друге, оскільки правовою основою впровадження Європейського патенту з унітарним ефектом є регламенти, прийняті в межах механізму посиленої співпраці та Угода про Уніфікований патентний суд, то аспекти його правового регулювання, які впорядковані актами, прийнятими в рамках посиленої співпраці, також не відносяться до acquis ЄС. При цьому при винесенні рішень Уніфікований патентний суд повинен враховувати принцип верховенства права ЄС, знаходячи баланс між нормами міжнародної угоди, на основі якої його створено, та правом ЄС. Таким чином, не дивлячись на те, що Уніфікований патентний суд зобов'язаний виносити рішення, дотримуючись принципу верховенства права ЄС, фактично, будучи міжнародним судом з ексклюзивною компетенцією вирішення справ у спорах щодо Європейського патенту з унітарним ефектом та деяких інших категоріях, правове регулювання якого переважно базується на актах в рамках посиленої співпраці, Уніфікований патентний суд фактично є єдиним органом, здатним визначати, в якому обсязі ті чи інші правові норми будуть застосовуватися при вирішенні спорів з приводу Європейського патенту з унітарним ефектом.

При цьому треба враховувати, що відповідно до ст. 267 Договору про функціонування Європейського Союзу, якщо будь-яке питання стосовно чинності або тлумачення актів інституцій ЄС порушено у справі, розгляд якої триває в суді держави-члена, чиї рішення не можна оскаржити за допомогою правових засобів національного законодавства, цей суд виносить питання на розгляд Суду ЄС в порядку надання преюдиціального запиту [4]. Положення цієї статті регулюють питання тлумачення актів інституцій ЄС. Такими актами є і Регламенти «патентного пакету», які були прийняті Радою ЄС. Тож здавалося б їх тлумачення безумовно належить до компетенції Суду ЄС. Втім ця стаття застосовується до рішення суду держави-члена ЄС, яке не можна оскаржити за допомогою правових засобів національного законодавства. В зв'язку з цим виникає питання, а чи підпадає Уніфікований патентний суд під поняття «суд держави-члена» в розумінні Договору про функціонування ЄС?

З одного боку, ст. 4 Угоди про Уніфікований патентний суд зазначає, що Уніфікований патентний суд має правосуб'єктність в кожній державі-учасниці Угоди про Уніфікований патентний суд. Крім цього, ст. 1 Угоди про Уніфікований патентний суд зазначає, що Уніфікований патентний суд є суб'єктом тих самих зобов'язань за правом ЄС, що і суди держав-членів ЄС, що беруть участь в посиленій співпраці. Більше того, відповідно до ст. 21 Угоди про Уніфікований патентний суд, Уніфікований патентний суд є частиною судової системи держав-учасниць Угоди про уніфікований патентний суд і повинен співпрацювати із Судом ЄС щодо правильності та єдності застосування права ЄС.

З іншого боку, відповідно до ст.5 Угоди про Уніфікований патентний суд, Уніфікований патентний суд несе договірну і позадоговірну відповідальність за шкоду, спричинену працівниками апарату суду або діяльністю суду.

Так чим же буде Уніфікований патентний суд в розумінні Суду ЄС, якщо справа дійде до подання преюдиціального запиту, міжнародним судом чи судом держави-члена? Це питання могло би бути вирішене шляхом розширеного тлумачення Судом ЄС положень Договору про функціонування Європейського Союзу, але чи можливо це? Повернімося до ст. 267 Договору про функціонування ЄС та звернімо увагу на перелік питань, стосовно яких Суд ЄС має юрисдикцію щодо винесення висновку у відповідь на преюдиціальний запит, серед них: тлумачення Установчих Договорів, чинність та тлумачення актів інституцій, органів, служб та агенцій Союзу. Нагадаємо, що положення, які регулюють правосуб'єктність Уніфікованого патентного суду зазначені в Угоді про Уніфікований патентний суд, яка за своєю природою є міжнародною угодою і не входить до системи права ЄС, а отже не може стати об'єктом тлумачення Суду ЄС.

Принагідно зауважимо, що відповідно до ч. 11 ст. 218 Договору про функціонування ЄС, держави-члени ЄС, Рада ЄС, Європейська Комісія або Європейський парламент можуть звернутися до Суду ЄС в рамках консультативної процедури. На це зокрема звертає увагу Тетяна Комарова, досліджуючи юрисдикцію Суду ЄС, та слушно зазначає, що якщо висновок Суду ЄС виявиться негативним, то міжнародна угода не зможе набути чинності, доки до неї не буде внесено зміни або не буде переглянуто установчі договори, інакше в такому разі можна буде вважати, що установчі договори мають примат над міжнародними угодами, укладеними ЄС [5, с. 418]. Проте крім того, що ця процедура є факультативною, вона до того ж за своєю суттю є превентивною. До того ж, ЄС як суб'єкт міжнародного права цю угоду не укладав, як не укладали її і деякі члени ЄС, тому ця процедура не є застосовною.

Таким чином, спираючись на проблеми та факти, окреслені вище, можна констатувати, що Суд ЄС може впливати на дотримання Уніфікованим патентним судом принципу верховенства права ЄС лише в межах своїх компетенцій, не маючи права виходити за їх межі, будучи, головним чином, охоронцем правового порядку ЄС. Які наслідки це може спричинити після початку діяльності Уніфікованого патентного суду?

Варто відзначити, що проблема взаємодії правової системи ЄС з міжнародними судовими інституціями та їх правовою практикою не є новою. Так, доволі велика кількість публікацій дослідників була присвячена взаємодії Європейського суду з прав людини та Суду ЄС в питанні тлумачення основоположних прав і свобод людини. У своєму висновку 2/13 Суд ЄС зазначив, що приєднання ЄС до Європейської конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод може поставити під загрозу автономію права ЄС, оскільки, зважаючи на автономний характер права ЄС, унікальну правову природу Союзу, надання компетенції з розмежування компетенції інституцій ЄС та держав-членів міжнародному суду, що не входить в правову систему ЄС, може зашкодити принципу автономії та верховенства права ЄС [6].

Так, Крістоф Кренн, досліджуючи аргументацію Суду ЄС в даному висновку, слушно зауважив, що аргументи Суду ЄС полягали в тому, що для Суду ЄС надати ЄСПЛ можливість визначати ступінь відповідальності ЄС та держав-членів, а також розглядати можливість приєднання ЄС до справи як співвідповідача означатиме фактичне надання інституції, що не входить до інституційного механізму ЄС, юрисдикцію тлумачити право ЄС та прецедентне право Суду ЄС, що порушує принцип автономії права ЄС і не є сумісним з Установчими договорами ЄС [7, с. 152].

В свою чергу, Йорг Полакевич, досліджуючи це саме питання та посилаючись на справу Kadi, в якій суд ЄС зазначив, що тлумачення основоположних прав людини Судом ЄС має переважаючу силу над тлумаченнями всіма іншими міжнародними органами, наділеними компетенцією в цій сфері, зазначає, що питання захисту основоположних прав людини породжує сумніви щодо того, чи взагалі є завжди необхідним суворо дотримуватися принципу автономії права ЄС [8, с. 5–6].

В цьому контексті доречно повернутися до проблеми, означеної на початку статті, а саме до статусу Європейського патенту з унітарним ефектом як об'єкта власності відповідно до положень ст. 7 Директиви № 1257/2012 про поширення співробітництва у сфері створення єдиної системи патентної охорони.

Зважаючи на позицію Суду ЄС стосовно тлумачення основоположних прав людини в рамках правопорядку ЄС, виникає ситуація, коли держави-члени ЄС створили міжнародний суд на основі міжнародної угоди та наділили його повноваженнями розглядати спори щодо Європейського патенту з унітарним ефектом та інші категорії спорів. Водночас регіональні та універсальні міжнародні договори пропонують механізми вирішення спорів як з питань основоположних прав людини, так і з патентних питань. Йдеться зокрема про перший протокол до Європейської конвенції з захисту прав людини і основоположних свобод, ст. 1 якого передбачено право кожної людини на мирне володіння майном та захист від незаконного позбавлення власності [9, с. 33]. Досліджуючи проблему співвідношення каталогів прав людини, закріплених в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та в Хартії про основоположні права ЄС, Тетяна Комарова зазначає, що в разі приєднання ЄС до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, винесення Європейським судом з прав людини рішення стосовно прав, що кореспондують таким, що закріплені в Хартії про основоположні права ЄС, може суперечити принципу верховенства права ЄС через створення механізмів зовнішнього контролю [5, с. 55]. Йдеться зокрема про інститут співвідповідача, згідно з яким співвідповідачем у справі в Європейському суді з прав людини може бути як держава-член ЄС, так і сам ЄС. Незважаючи на те, що вирішення питання про те, чи буде співвідповідачем ЄС чи держава-член ЄС, правильність такого рішення відповідно до проекту Угоди про приєднання ЄС до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод досліджується ЄСПЛ, що фактично дає ЄСПЛ право на винесення рішення про правильність розмежування повноважень між ЄС та державами-членами ЄС, що є по суті порушенням автономії права ЄС [5, с. 122].

Хоча Європейський суд з прав людини і не має юрисдикції щодо патентних спорів, проте кожен громадянин держави-учасниці Угоди про Уніфікований патентний суд має право звернутися до нього у тому разі, якщо його права були порушені національним судом під час розгляду його справи. Враховуючи те, що Уніфікований патентний суд уособлює в собі держави-члени і відповідно до ст. 4 Угоди про Уніфікований патентний суд має статус юридичної особи в кожній державі-учасниці Угоди про Уніфікований патентний суд, то виникає ситуація, коли міжнародна правова природа Уніфікованого суду створює доволі небезпечну ситуацію, коли Суд ЄС фактично не може захистити своє виключне право тлумачення фундаментальних прав відповідно до Хартії про основоположні права ЄС. На це зокрема звертає увагу Тетяна Комарова, зазначаючи те, що в справі Melloni Суд ЄС зазначив, що держави-члени ЄС не можуть встановлювати вищі стандарти, ніж ті, що встановлені Хартією про основоположні права ЄС. Суд ЄС в своїй практиці дійшов до висновку, що у тому разі, якщо права і свободи Хартії про основоположні права ЄС кореспондують правам і свободам, гарантованим Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, то повноваження держав-членів ЄС мають бути обмежені для того, щоб забезпечити дотримання принципів верховенства, єдності та ефективності права ЄС [5, с. 121]. Таким чином, проблема полягає в тому, як Уніфікованому патентному суду співпрацювати із Судом ЄС, враховуючи те, що власна позиція Суду ЄС з подібних питань, окреслена вище, створює труднощі на шляху до сталої співпраці?

На цьому етапі важливо звернутися до думки, заданої Йоргом Полакевичем в його статті. А чи справді Суд ЄС має настільки жорстко тлумачити принцип автономії права ЄС в цій ситуації? Парадоксально, але виходом із цього складного положення, яке загрожує дієвості принципів ЄС, може стати переосмислення цих самих принципів, а точніше їх тлумачення.

Якщо проаналізувати історію створення Уніфікованого патентного суду та прийняття Радою ЄС регламентів про затвердження співпраці з приводу становлення унітарної системи патентного захисту, то держави-члени ЄС прийшли до моделі міжнародного суду та прийняття міжнародної угоди із його заснування саме внаслідок позиції Суду ЄС з питання делегування юрисдикції інституціям, що не входять в інституційну систему ЄС. На це зокрема вказує висновок Суду ЄС 1/09 від 8 березня 2011 року, в якому Суд ЄС зазначив, що створення міжнародного суду на основі міжнародної угоди не буде відповідати Установчим договорам через загрозу єдності правозастосування та обмеження національних судів держав-членів у співпраці із Судом ЄС [10].

Проте чи дійсно це становить настільки значну загрозу автономії права ЄС? Держави-члени ЄС, встановлюючи Уніфікований патентний суд із врахуванням позиції Суду ЄС, закріпили в Угоді про Уніфікований патентний суд обов'язок Уніфікованого патентного суду виносити рішення у відповідності з принципом верховенства права ЄС. Тож можна зробити припущення про те, що цілком вірогідно створення Уніфікованого патентного суду зовсім не має на меті фрагментувати патентне законодавство ЄС, а в перспективі покликане гармонізувати його. Вірогідно, практика суду ЄС з приводу взаємодії з міжнародними інституціями, має бути актуалізована.

Яким же чином Суд ЄС, Уніфікований патентний суд, а також держави-учасниці Угоди про Уніфікова-

ний патентний суд можуть врегулювати свої відносини та знайти точки дотику?

По-перше, враховуючи специфіку створення та юрисдикцію, Уніфікований патентний суд є органом, який діє в інтересах держав-членів ЄС, які ратифікували Угоду про Уніфікований патентний суд. Тож можна зробити припущення, що розпочавши функціонування, принципом його діяльності буде не мінімізація взаємодії із Судом ЄС, а навпаки, вироблення підходів щодо її інтенсифікації.

По-друге, самі держави-учасниці посиленої співпраці та Угоди про Уніфікований патентний суд, пройшовши доволі довгий та непростий шлях розробки національного, регіонального, а тепер і міжнародного законодавства з патентного захисту, є зацікавленими в гармонізації патентного законодавства.

Звичайно, це не нівелює проблематику використання Уніфікованим патентним судом права, що не відноситься до acquis ЄС. Тим не менш, у разі активного інформування таких інституцій ЄС як Європейська Комісія та Суд ЄС, а також проведення Комісією індивідуальної роз'яснювальної роботи із державами-членами Угоди про Уніфікований патентний суд, існує перспектива досягнення єдиного розуміння порядку використання права ЄС у поєднанні з національним правом.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що початок функціонування Європейського патенту з унітарним ефектом та Уніфікованого патентного суду зокрема означатиме для Суду ЄС та інших інституцій Європейського Союзу необхідність переглянути усталені погляди не лише на проблему гармонізації патентного законодавства, а й на взаємодію правової системи ЄС з іншими правовими порядками та міжнародними інституціями. Лише спільні зусилля держав-членів ЄС, Суду ЄС та Уніфікованого патентного суду здатні переформатувати їх співпрацю таким чином, щоб вона не лише не порушувала основоположні принципи права ЄС, а й доповнювала правову систему ЄС, створюючи унікальну платформу для розвитку ЄС у поєднанні з ініціативами, що виходять за її межі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hilty R, Jaeger T., Lamping M. Ullrich H. The Unitary Patent Package: Twelve Reasons for Concern. *Max Planck Institute for Intellectual Property & Competition Law Research Paper*. 2012. No. 12–12. URL: https://ssrn.com/abstract=2169254.
2. Regulation (EU) No 1257/2012 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2012 implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R1257.
3. Agreement on a Unified Patent Court. 2013/C 175/01. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=-celex%3A42013A0620%2801%29.
4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. 2016/C 202/01. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT.
5. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія. Харків : Право, 2018. 528 с.
6. Opinion Pursuant to Article 218(11) TFEU, CJEU Case C-2/13 (Dec. 18, 2014). URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-2/13.
7. Krenn C. (2015). Autonomy and Effectiveness as Common Concerns: A Path to ECHR Accession After Opinion 2/13. *German Law Journal.* 2015. 16(1), 147–167. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/autonomy-and-effectiveness-as-common-concerns-a-path-to-echr-accession-after-opinion-213/1D9548B0E5D4FA4FEC0AEA5178ED32C0.
8. Polakiewicz J. EU law and the ECHR: will EU accession to the European Convention on human rights square the circle? URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2331497.
9. European Convention on Human Rights. As amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.
10. Opinion delivered pursuant to Article 218(11) TFEU. CJEU Opinion 1/09 (Mar. 8,2011). URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=80233&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2034505.

REFERENCES

1. Hilty, R, Jaeger, T., Lamping, M & Ullrich, H. (2012). The Unitary Patent Package: Twelve Reasons for Concern. *Max Planck Institute for Intellectual Property & Competition Law Research Paper*, No. 12–12. Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=2169254.

2. Regulation (EU) No 1257/2012 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2012 implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R1257.
3. Agreement on a Unified Patent Court. 2013/C 175/01. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A42013A0620%2801%29.
4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. 2016/C 202/01. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT.
5. Komarova, T. (2018) *Court of Justice of the European Union: the development of judicial system and practice of EU law interpretation*. Kharkiv: Pravo [in English].
6. Opinion Pursuant to Article 218(11) TFEU, CJEU Case C-2/13 (Dec. 18, 2014). Retrieved from: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-2/13.
7. Krenn, C. (2015). Autonomy and Effectiveness as Common Concerns: A Path to ECHR Accession After Opinion 2/13. *German Law Journal, 16*(1), 147–167. Retrieved from: https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/autonomy-and-effectiveness-as-common-concerns-a-path-to-echr-accession-after-opinion-213/1D9548B0E5D4FA4FEC0AEA5178ED32C0.
8. Polakiewicz J. EU law and the ECHR: will EU accession to the European Convention on human rights square the circle? Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2331497.
9. European Convention on Human Rights. As amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15 supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf.
10. Opinion delivered pursuant to Article 218(11) TFEU. CJEU Opinion 1/09 (Mar. 8,2011). Retrieved from: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=80233&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2034505 [in English].

MARYNIV IVANNA

PhD in Law, Associate Professor at the Department of European Union Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

CORRELATION BETWEEN EU ACQUIS, DOMESTIC LAW AND INTERNATIONAL LAW IN LIGHT OF LEGAL GOVERNANCE OF THE EUROPEAN PATENT WITH UNIFIED EFFECT

Problem setting. The article is devoted to detection of the legal nature of the relationships between EU Member States' domestic law and newly-created system of patent law governance, which comprises the Council Regulations 1257/2012 on implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection and № 1260/2012 on implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection with regard to the applicable translation arrangements as well as the Agreement on a Unified Patent Court. The subject of this research are the potential challenges the enforcement of the EU law may pose to the Unified Patent Court, along with enforcing Contracting State's domestic law and international treaties, binding to the Contracting States as well as potential threats that can emerge after the Unified Patent Court becomes operational, especially the threat of legal fragmentation in terms of patent relationships.

Profound analysis of the rules, that set the procedure of using different types of legislation while hearing the patent disputes cases has been made. The legal opinions of the Court of Justice of the European Union concerning the autonomous judicial bodies and their influence on the EU law have been presented. Potential threats to the EU legal system's integrity and possible ways of deterring them have been outlined. Comparisons between recent and previous legal problems concerning the field of the EU law integrity have been made. The main arguments of the Court of Justice of the European Union have been studied and the most durable ones have been stressed as the milestones of the future Unified Patent Court legal practice.

Conclusions about the importance of domestic and EU law correlation in light of patent legal sphere have been made. The drawbacks of current EU legislation and the need for the Court of Justice of the European Union to reconsider its positions have been mentioned.

Analysis of recent researches and publications. The problems of compiling EU rights and national rights of EU member states in the context of their use by EU institutions, as well as other bodies, in particular the ECHR, as well as the question of fragmentation of patent law, were raised by the following EU researchers: Kristof Krenn, Giuseppe Martinico, Jorg Polakiewicz, Sionaidh Douglas-Scott, Steve Peers, Douwe de Lange, Tatiana Komarova.

Purpose of the research is to conduct a profound analysis of the problem concerning the use of EU law and other legal sources by the Unified Patent Court during its future legal practice and to study the bonds between the Court of Justice of the European Union, the Unified Patent Court and Contracting Member States and their role in the creation of the new legal framework.

Article's main body. The analytics of the EU patent law harmonization has been an object of attention of many researchers so far. For instance, Reto M. Hilty and the collective of authors, who studied the problem of enforcement of law, that forms the so-called «patent package», explicitly paid their attention to the question of jurisprudence fragmentation, the point of which is that as soon as the Agreement on a Unified Patent Court comes into force, several judicial bodies will cover the territory of the Contracting Member States with their jurisdiction simultaneously. Apart from the national courts, that will deal with the patents, issued by the domestic authorities, the following bodies will execute their functions: the Unified Patent Court on cases concerning the European patent with unitary effect, the Court of Justice of the European Union by issuing its preliminary opinions on the compatibility of the Unified Patent Court's actions with the EU law and the Boards of Appeal of the European Patent Office by deciding on the administrative lawsuits.

The problem of jurisprudence fragmentation entails a vast amount of problems, the answer to which can only be given by means of judicial practice. If we turn our view towards Article 7 of the Council Regulation № 1257/2012, we will notice that this article gives the European patent with unitary effect the meaning of property, that should be equally recognized throughout all the Contracting Member States. This aspect leads to an important conclusion, that will be discussed later in this paper.

Conclusions and prospects for the development. To sum this up, it's worth noting, that the beginning of the Unified Patent Court's functioning, as well as the moment when the legislation, created by means of enhanced cooperation mechanism, comes into force, will certainly become a remarkable event both to the EU institutions and the Unified Patent Court, since it has the potential to become a strong incentive to reconsideration of current approaches to the cooperation between the EU and international judicial bodies.

Key words: the Unified Patent Court, cooperation, EU law, domestic law, acquis of the European Union.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Маринів І. І. Співвідношення acquis ЄС, національного та міжнародного права в контексті правового регулювання Європейського патенту з унітарним ефектом. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 55–62.

БАЮРКА ДЕНИС СЕРГІЙОВИЧ
студент 3 курсу факультету слідчої
та детективної діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

БІЛОУСОВ ЄВГЕН МИКОЛАЙОВИЧ
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК [343.9.024:336.7]:341.171(4-6ЄС)
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-8

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ БОРОТЬБИ ІЗ КОРУПЦІЄЮ В ЄС (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

Статтю присвячено основним підходам до визначення поняття «корупція» в законодавстві європейських країн, засобами і заходами запобігання цьому явищу, а також ефективної імплементації європейського законодавства в українське. Розглянуто міжнародні національні і наднаціональні організації, в функціях яких є запобігання корупції. Проаналізовано основні корупційні фактори і ризики, що постають перед законодавцем. З'ясовано, що не всі нормативно-правові акти в сфері боротьби з корупцією мають обов'язковий характер. Зазначено те, що істотною проблемою є протиріччя в визначеннях, а також шляхах подолання корупції в різних країнах Європейського союзу. З'ясовано основні корупційні фактори країн ЄС. Розроблено пропозиції щодо профілактики корупції на міжнародному рівні, а також результати міжнародного співробітництва для удосконалення міжнародних інституцій у сфері боротьби з корупцією. З'ясовано, що корупція в сучасному розумінні це – використання державної влади в корисних цілях, а також системне явище, яке, з одного боку, є результуючої якості та змісту інструментів державного регулювання і правового забезпечення державних процесів, з іншого – суспільним явищем, яке характеризує склад суб'єктів суспільних відносин, їх ментальні та культурні особливості, що проявляються крізь призму хибного або спотвореного праворозуміння, коли індивідуальний інтерес уявляється не як складова суспільного, а як виключний примат приватного інтересу Визначено і розмежовано такі поняття, як «активна корупція» і «пасивна корупція». Вивчено і розглянуто досвід України у сфері протидії корупції. Проаналізовано процес адаптації законодавства України до системи права ЄС та доведено, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС відбувається одночасно з правовою реформою в Україні. Підкреслено виняткову важливість саме практичних варіантів реалізації рішень тих наукових досліджень у сфері протидії й запобігання корупції, які в подальшому можуть слугувати основою для модернізації законодавства України в цій царині і сприянні в ефективному виконанню зобов'язань в рамках Угоди Україна-ЄС Обґрунтовано необхідність формування принципово нової, сучасної Антикорупційної стратегії України.

Ключові слова: корупційні фактори, механізми протидії корупції, Європейський Союз.

Постановка проблеми. У сучасному світі феномен «корупція» набув міжнародного характеру, що обумовлює необхідність системного і розгалуженого підходу до співпраці держав у сфері боротьби з цим явищем, що має витоки в економіці, політиці, культурі та менталітеті відповідного суспільства, царині права, а тому і протидія повинна включати комплекс засобів (насамперед – правових) як сукупності заходів та способів його (явища) ідентифікації, подолання та нейтралізації. Результатом міжнародно-правового співробітництва держав світу в цьому напрямку стало створення низки нових міжнародних організацій, міждержавних інтеграційних об'єднань, якими було ухвалено комплекс нормативних актів, які мають як рекомендаційний, так і обов'язковий характер, підготовлених та прийнятих в рамках функціонування Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Інтерполу, Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ), Світового банку, Ради Європи (далі – РЄ), Європейського Союзу (далі – ЄС) та інших. Міжнародні юридичні інструменти цих організацій і об'єднань багато в чому відрізняються один від одного за сферою застосування, проте всі вони мають єдину мету – встановлення і впровадження

© Баюрка Д. С., Білоусов Є. М., 2023

загальних стандартів боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні для держави (держав), що беруть (бере) участь у відповідних інституціональних утвореннях на міжнародному рівні. Практика функціонування окремих із них (насамперед – в ЄС) з огляду на критерій ефективності досягнутих результатів свідчить про те, що досконаліть нормативно-правового забезпечення протидії та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного подолання зазначеної проблеми. Для ЄС сьогодення характерною ознакою є використання ефективної політики щодо протидії корупції, в якій передумовою виступає незалежність судової гілки влади, політична воля вищих органів влади, досить жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями та грамотно організований контроль за системою державного адміністрування.

Для України досвід держав-членів ЄС в царині формування й реалізації засад створення та функціонування ефективної системи боротьби з корупцією в контексті подальшого реформування з метою удосконалення правового та налагодження практичного механізму протидії корупції є актуальним і практично значущим. Україна є учасником Групи держав РЄ проти корупції, що дає можливості приймати участь в оціночній процедурі, яка відображає і розкриває обставини, що можуть сприяти виникненню чи поширенню корупції, а також надає можливості отримання відповідних рекомендації з їх ідентифікації, подолання чи нейтралізації як явища. Тому, діяльність з реформування антикорупційного законодавства України має спрямовуватися не лише на розробку законодавства, що відповідатиме міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції, а й на встановлення практичного міжнародного співробітництва, яке сприятиме гармонізації вітчизняної правової системи з положеннями норм права ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування правового механізму боротьби із корупцією в ЄС не вивчалося у сучасній правовій науці.

Метою статті є аналіз стану доктринального і правового забезпечення функціонування правового механізму (системи) протидії корупції в ЄС в умовах адаптації законодавства України до вимог права ЄС.

Виклад основного матеріалу. У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників тлумачення терміну «корупція» має декілька аспектів. Так, М.І. Мельник, аналізуючи підходи до трактування поняття «корупція», зазначав, що цю проблему слід розв'язувати широкоформатно. На його думку, це поняття необхідно відмежувати від інших суспільно небезпечних явищ, таких, як хабарництво, організована та економічна злочинність тощо, з метою належної кваліфікації цього ганебного явища, а також розробки дієвих заходів щодо попередження та протидії [1]. У працях О.І. Ревака, зазначається, що корупція це – використання державної влади в корисних цілях, а саме, використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг [2]. О.В. Терещук, в свою чергу тлумачить явище корупції у двох аспектах, а саме: як протизаконне діяння посадових осіб, спрямоване на особисте збагачення, так і як стійкий зв'язок представників владно-управлінських структур зі злочинним середовищем і сприяння йому у протиправній діяльності шляхом використання наданих їм державою повноважень [3]. На думку автора, найбільшу небезпеку для держави становить корупція у другому аспекті, оскільки простежується стійка тенденція криміналізації владно-управлінської сфери. Є.В. Невмержицький в свою чергу зазначає, що корупція за своїм змістом проявляється у трьох аспектах: політичному, соціально-економічному і правовому, а сама корупція полягає в конкретних протиправних діяннях і відповідних правових реакціях держави: зловживанні владою або посадовим становищем, перевищенні влади або посадових повноважень та інші посадові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб; розкраданні державного, колективного або приватного майна з використанням посадового становища; незаконному одержанні матеріальних або інших благ, пільг чи інших переваг; одержанні кредитів, позичок, допомоги, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням пільг чи переваг, не передбачених законодавством, або на які особа не має права; хабарництві; здійсненні безпосередньо та через посередників або підставних осіб підприємницької діяльності з використанням влади чи посадових повноважень, а також пов'язаних з ним можливостей; сприянні з використанням посадового становища фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних або інших благ, пільг та інших переваг; неправомірному втручанні з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконання ними своїх повноважень чи домагання прийняття неправомірного рішення; використанні інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необґрунтована відмова у наданні відповідної інформації, або несвоєчасне її надання, чи надання недостовірної або неповної службової інформації; наданні нео-

бгрунтованих переваг фізичним або юридичним особам шляхом підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи управлінських рішень; наданні протекції з корисливих або інших особистих інтересів у призначенні на посаду особи, яка за діловими і професійними якостями не відповідає вимогам кандидата на посаду [4]. З ним погоджується і Є.М Білоусов, і ми приєднуємося до цієї наукової позиції, який вважає, що корупція – це системне явище, яке, з одного боку, є результуючої якості та змісту інструментів державного регулювання і правового забезпечення державних процесів, з іншого – суспільним явищем, яке характеризує склад суб'єктів суспільних відносин, їх ментальні та культурні особливості, що проявляються крізь призму хибного або спотвореного праворозуміння, коли індивідуальний інтерес уявляється не як складова суспільного, а як виключний примат приватного інтересу.

В площині нормативної реалізації сучасного визначення термін «корупція» набув у численних міжнародно-правових документах. Це поняття в загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 1979 року як «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їхніх посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без такого порушення» [5, с. 115]. Корупція трактувалася як порушення етичного, дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності.

Конвенція про боротьбу з корупцією, що стосується посадових осіб європейських співтовариств або посадових осіб держав-членів ЄС від 26.05.1997 року вперше ввела поняття активна та пасивна корупція. «Пасивна корупція – умисне діяння службовця, який безпосередньо чи через посередника вимагає чи отримує користь будь-якого характеру для себе чи третьої сторони, або приймає обіцянку такої користі для того, щоб у порушення своїх офіційних обов'язків він здійснив дії або утримався від їх здійснення» [6]. «Активна корупція – умисне діяння будь-якої особи, яка обіцяє надати або надає прямо чи через посередника користь будь-якого характеру службовцю для нього або третіх осіб, для того, щоб в порушенні своїх обов'язків зазначена особа вчинила дії або утрималася від них» [6]. Відповідно до положень конвенції, найбільш ефективними методами попередження корупції є розробка антикорупційної політики і створення антикорупційного відомства. Конвенція розглядає корупцію в багатьох сферах, включаючи державний сектор. Щодо системи публічних закупівель конвенція передбачає також такі заходи, як підвищення транспарентності, конкуренції та ефективності закупівель. Це обумовлено тим, що публічні закупівлі як інститут задоволення потреб громадського сектора особливо схильні до бюрократичної корупції, що пояснюється масштабними обсягами державних витрат, а також низькою зацікавленістю державних службовців, оскільки їх платня не відповідає витраченим зусиллям. Конвенцією визначено суб'єктний склад корупційного діяння, а також визначено, хто саме входить до поняття «посадова особа». Стаття 1 зокрема містить правило: «такими суб'єктами є службовець, що означає службовець співдружності або державний службовець, у тому числі державний службовець із іншої держави-члена ЄС; службовцем вважають: а) службовець співдружності або інший працюючий за договором співробітник в межах значення статуту Європейської співтовариства; б) особа, яка відряджена до Європейської співтовариства державами-членами ЄС або державними органами або приватними організаціями, які виконують функції, ідентичні тим, які виконують службовці або інші співробітники Європейської співдружності. Державними службовцями вважається службовець або державний службовець згідно з визначеними в національному законодавстві держави-члена Європейської співтовариства, у якому ця особа здійснює функції з метою забезпечення кримінального законодавства держави-члена ЄС» [6]. Отже, суб'єктом корупції є службовці – всі особи, які працюють в європейській адміністрації, а члени інститутів ЄС є суб'єктом корупційного діяння, хоча і не підпадають під поняття «службовець». Кожна держава-член ЄС приймає необхідні заходи для забезпечення того, щоб така поведінка визначених осіб стала кримінально караною засобами ефективного, домірного та такого, що здійснює вплив, покарання, у тому числі пов'язаного з позбавленням волі. Така кримінальна відповідальність повинна бути передбачена і для керівників комерційних організацій у випадках здійснення корупційного діяння. Стаття 7 Конвенції визначає юрисдикцію розгляду справ – ці справи розглядаються за місцем вчинення злочину (включає корупцію службовців ЄС та службовців інших держав), держави-члени можуть поширити дію національного законодавства на будь-які акти корупції своїх громадян або у відношенні до своїх громадян, а на розсуд держав-членів, справи про пасивну корупцію, в якій є службовці ЄС, можуть бути розглянуті за місцем знаходження відповідного інституту ЄС.

27.01.1999 року РЄ була підписана Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), яка у преамбулі визначає: «Корупція загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність, соціальну справедливість, пе-

решкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства, а тому у невідкладному порядку передбачає необхідність проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від корупції, включаючи ухвалення відповідних нормативно-правових актів і вжиття превентивних заходів» [7]. Термін корупція трактується як «умисне обіцяння, пропонування, надання будь-якою особою прямо чи опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-яким посадовим особам, для них особисто чи для інших осіб з метою заохочення їх до виконання чи невиконання своїх службових обов'язків (ст. 2)». Кримінальна конвенція передбачає цілу систему заходів, які треба вжити на національному рівні: поняття та протидія дачі і одержання хабара у різних проявах та щодо різних осіб (національним державним посадовим особам, іноземним державним посадовим особам, у приватному секторі, хабарництво суддів); відмивання доходів, фінансові злочини, відповідальність юридичних осіб, створення спеціалізованого органу та захист помічників правосуддя та свідків.

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією РЄ від 04.11.1999 року трактує корупцію як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду або поведінку такої особи» [8]. Цивільна конвенція зобов'язує кожну сторону «передбачити у внутрішньому законодавстві для осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій, право порушення судової справи з метою отримання повної компенсації за заподіяну шкоду, включаючи і втрачену вигоду, і немайнову шкоду» (ст. 3). Умовами відшкодування є «вчинення відповідачем особисто або з його дозволу корупційної дії або невжиття ним розумних заходів для запобігання вчиненню корупційної дії; заподіяння шкоди позивачу та наявність причинного зв'язку між корупційною дією та шкодою» (ст. 4). Якщо державні посадові особи під час виконання своїх службових обов'язків заподіяли шкоду корупційними діями, «держави передбачають належні процедури отримання компенсації від держави чи від керівників недержавних установ» (ст. 5). Важливою новелою стали положення ст. 9, яка передбачає захист працівників від необґрунтованих санкцій, якщо останні мають достатньо підстав підозрювати корупцію та добросовісно доповідають про свої підозри відповідальним особам або компетентним органам ЄС [8].

ЄС також застосовує суворі правила щодо запобігання корупції та прозорості у своїх установах. Для цього існує кілька правил і політик: Правила для державних службовців ЄС – Положення про персонал; Правила процедури Комісії; Інструкції щодо подарунків і гостинності для персоналу Європейської Комісії; Етика та доброчесність для комісарів; Кодекс поведінки для членів Європейської комісії; Незалежний етичний комітет; Реєстр прозорості ЄС; Прозорість і лобіювання в Комісії та інші.

Прикладом ефективної реалізації процесу нормотворчості в ЄС стало розробка і запровадження законодавства, норми якого сприяли вдосконаленню вже існуючого правового механізму протидії корупції шляхом створення спеціалізованих органів із питань антикорупційної діяльності зокрема Європейське бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF), структура якого має унікальний мандат на проведення внутрішніх розслідувань в інститутах, органах та агенціях ЄС з метою боротьби з шахрайством, корупцією та іншою незаконною діяльністю, яка впливає на фінансові інтереси співтовариства. В ЄС активно діють органи протидії відмиванню коштів і фінансування тероризму: Група з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF), Спеціальний комітет Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL) та інші. З метою посилення боротьби з тяжкими формами організованої злочинності 28.02.2002 року Рада ЄС прийняла рішення про створення Євроюсту – спеціалізованого органу, основне призначення якого надавати допомогу зусиллям держав-членів щодо розслідування найбільш небезпечних злочинів та координації їх практичних дій у цій сфері у співпраці з Європолом [9]. Цей орган також активно співпрацює з Європейською інформаційною мережею в галузі правосуддя. Стаття 4 визначає сферу компетенції Євроюсту, серед яких боротьба із шахрайством та корупцією, а також інші кримінальні правопорушення, які посягають на фінансові інтереси ЄС. До завдань Євроюсту, зокрема, належать: «звернення до компетентних органів держав-членів ЄС із запитами про порушення кримінальних справ і притягнення до відповідальності за фактами конкретних злочинів, запитами про створення об'єднаних слідчих бригад. Крім того, Євроюст повинен надавати інформаційну підтримку під час проведення розслідувань і заходів кримінального переслідування. Він може робити запити, отримувати, зберігати, обробляти й надавати компетентним органам відомості (дані), які мають значення для розкриття злочинів, у тому числі особистого характеру, про обвинувачених, свідків і потерпілих. Євроюст приймає необхідні заходи по захисту даних особистого характеру, а обробка даних повинна носити адекватний, доречний характер та не виходити за рамки цілей, заради яких вона проводиться (ст. 14), для досягнення такої мети

вводиться посада Уповноваженого по захисту даних із числа членів персоналу Євроюсту (ст. 17)» [9].

Особливістю функціонування наявного правового механізму (системи) боротьби із корупцією в ЄС є й те, що поступово вона перейшла із публічної сфери до сфери приватної, оскільки разом із процесами глобалізації відбулося зростання трансграничного обороту товарів та послуг, і будь-який акт корупції у приватному секторі держави-члена ЄС, вже не є виключно національною проблемою, а становить транснаціональну проблему, вирішення якої передбачає необхідність звернення до спільних (узгоджених) дій. Як результат - наприкінці XX - початку XXI ст. було прийнято низку нормативних актів: 22.12.1998 року Загальна Акція 98/742/ПДВ «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі»; 13.06.2002 року Рада прийняла Рамочну угоду 2002/584/ПДВ «Про європейський ордерний арешт і про процедуру передачі осіб між державами-членами ЄС»; 22.06.2003 року Рамочне рішення Ради № 2003/568/ПДВ про боротьбу з корупцією у приватному секторі та інші.

Разом із тим, можна стверджувати про певну модифікацію підходів учасників цих корупційних діянь, які навіть в умовах системно напрацьованого нормативного матеріалу в праві ЄС з питань запобігання та боротьби з корупцією, намагаються модернізувати ці підходи і отримувати зиск від корупції. Вважаємо, що до основних корупційних факторів, які прямо чи опосередковано впливають на стан функціонування системи протидії корупції в ЄС на даному етапі його функціонування, можна віднести наступні: розширення можливостей для відмивання грошей внаслідок зростання свободи руху товарів, капіталів та робочої сили; ускладнення регулювання та контролю через їх багаторівневість; збільшення ресурсної бази корупції внаслідок акумуляції ресурсів у рамках різноманітних фондів; розширення дискреційних повноважень внаслідок зростання бюрократичного апарату та розширення повноважень ЄС. Окрім того, на думку зарубіжних правознавців, один з основних каналів корупції держав-членів ЄС – фінансування партій, виборчих кампаній партій та окремих політиків [10, 54]. Ми погоджуємося з думкою А. М. Копистира, який до основних причин корупції в країнах ЄС відносить: – наявність високого рівня зобов'язуючого соціального капіталу у південних католицьких країнах, який зумовив наявність інтегрованих стимулів для підтримання фаворитизму, непотизму, покровительства та клієнтелізму, що завадило розвинути систему контролю і розподілу влади в умовах політизації державного управління; – пошук нелегальних джерел фінансування політичних партій, що призвів до зростання корупційного складника лобі; – зміни в міжнародному економічному середовищі (зміна характеру та розташування виробництва, поява нових послуг, інтернаціоналізація торгівлі та глобалізація фінансових ринків); – зменшення ролі держави та державного сектора внаслідок приватизації [11]. Така ситуація яскраво демонструє доцільність та необхідність подальших доктринальних напрацювань серед представників вітчизняної правової науки з метою врахування досвіду доктринального та правового забезпечення цих відносин в ЄС, особливо в умовах євроінтеграційних намірів України та з огляду на положення угоди про асоціацію Україна – ЄС. Можна стверджувати, що проблеми адаптації законодавства, врахування зарубіжного досвіду побудови нормативного матеріалу в правових системах держав-членів ЄС останнім часом відіграють провідну роль у досягненні відповідності законодавства України нормам права ЄС, проте необхідно відзначити той факт, що в процесі здійснення адаптації законодавства України до права ЄС наявні проблеми, що значно уповільнюють цей процес. Варто підкреслити, що факт ухвалення згідно з правом ЄС законодавства України ще не означатиме належного функціонування цих правових механізмів. Створюючи національну правову систему відповідно до європейських норм, приймаючи нові узгоджені з правом ЄС законодавчі акти, необхідно одночасно проводити адаптацію вже наявних нормативно-правових актів. Беззаперечним є і те, що процес адаптації законодавства України вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади. Саме тому, говорячи про процес адаптації законодавства України до права ЄС, необхідно охопити дуже велике коло питань, що нерозривно пов'язані як із правовою основою функціонування державної влади в Україні, так і з правовим підґрунтям прав і свобод людини, громадянина тощо.

Неврегульованими чи недостатньо врегульованими на нашу думку, в законодавстві Україні залишаються й інші питання, зокрема щодо впорядкування адміністративних процедур, встановлення механізмів вирішення конфліктів інтересів, притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень осіб, які мають особливий порядок притягнення до відповідальності тощо. Відтак, реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним. Варто наголосити, що сучасне законодавство України практично не містить правових засобів, спрямованих на усунення причин та умов, що призводять до виникнення корупційних ризиків у сфері професійної службової діяльності та публічної служби загалом. У зв'язку з цим, реформування інституту державної служби в частині протидії корупції, відповідно до стандартів ЄС, має виступати важливим компонентом антикорупційних реформ. Запорукою ефективності, стабільності та високого

професійного рівня державної служби мають стати законодавчі гарантії відокремлення політичних і адміністративних функцій в системі органів державної влади, реальне розмежування суспільних, державних та комерційних (приватних) інтересів бізнесу і влади, а також впровадженні системи ротації кадрів на посадах, пов'язаних з підвищеними корупційними ризиками, підвищенні рівня соціального захисту, поширенні принципів та вимог державної служби на всіх публічних службовців. Вбачається також, що невід'ємним елементом удосконалення антикорупційного законодавства має стати реформування правової бази діяльності саме правоохоронних органів з урахуванням європейських критеріїв, приведення адміністративного законодавства та адміністративного судочинства у відповідність із стандартами і рекомендаціями РЄ, визначення оптимальної структури та штатної чисельності правоохоронних органів, виходячи з нагальних потреб національної антикорупційної політики та економічних можливостей держави, усунення частого дублювання функцій різними органами у сфері запобігання та протидії корупції, а також підвищення рівня професіоналізму та відповідальності в усіх ланках правоохоронного сектору, подальше впровадження демократичних світових стандартів у повсякденну та службову діяльність.

Саме тому, на нашу думку, особливо в умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України, потрібно вже на даному етапі розвитку держави реалізовувати практичні кроки у напрямку подальшого реформування законодавства в цій царині, а саме:

– подальша реформа державної служби. Базова реформа, яка дасть змогу модернізувати основний інструмент (державну службу), необхідний для забезпечення на адміністративному рівні успішного проведення реформ. Без її проведення більшість реформ будуть приречені на саботаж із боку чиновників;

– подальша реформа антикорупційного законодавства. Передбачається усунення умов і стимулів для вчинення корупційних діянь, забезпечення невідворотності покарання за вчинення корупційних діянь, обмеження впливу приватного капіталу на політику загалом;

– подальша дерегуляційна реформа. Реалізація цієї реформи допоможе покращити інвестиційний і бізнес-клімат в повоєнний період;

– подальша податкова реформа. Важливий напрям – суттєве спрощення адміністрування податків [12].

Висновки. В Україні вже протягом тривалого часу здійснюють заходи з інтеграції держави в європейський правовий простір і виконання нею зобов'язань, узятих у межах Угоди Україна – ЄС. Аналіз процесу адаптації законодавства України до системи права ЄС дає змогу виявити проблеми, що потребують нагального вирішення, і запропонувати підходи до підвищення ефективності цього процесу. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС відбувається одночасно з правовою реформою в Україні. Чинне законодавство України є суперечливим, нестабільним, а тому недосконалим, однак ЄС особливого значення надає саме якості нормативно-правових актів. Україні також потрібно враховувати економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних актів законодавства, адаптованих до вимог законодавства ЄС.

На сучасному етапі розвитку України особливого значення набувають саме практичні варіанти реалізації рішень тих наукових досліджень у сфері протидії й запобігання корупції, які в подальшому можуть слугувати основою для модернізації законодавства України в цій царині.

Опираючись на досвід держав-членів ЄС, в яких рівень корупції є доволі низьким, можна зробити висновок про високу ефективність системи права ЄС в питаннях подолання корупції та ефективність впроваджуваних механізмів, спрямованих на подолання цього негативного явища. Запозичення і втілення подібних механізмів покращило б стан правового забезпечення цієї сфери в Україні і дозволило б створити ефективніші методи запобігання корупції.

Діяльність з подальшого реформування і впровадження сучасного антикорупційного законодавства України має спрямовуватися не лише на розробку такого законодавства, яке б відповідало за формою і змістом міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції, а й на встановлення практичного міжнародного співробітництва, яке сприятиме гармонізації вітчизняної правової системи з приписами права ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.
2. Ревак І. О., Франчук В. І., Комісарчук Ю. А. та ін. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 219 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/674.
3. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2000. 177 с.

4. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен : автореф. дис. … докт. політ. наук. Київ, 2009. 36 с.
5. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії. Київ: КНТ, 2008. 368 s. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002185
6. Конвенції про боротьбу з корупцією, яка торкається посадових осіб європейських співтовариств або посадових осіб держав-членів ЄС від 26.05.1997 р. URL: https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT.
7. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) Ради Європи від 27.01.1999 р. : ратифікована Україною 18.10.2006 р. URL: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
8. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи від 04.11.1999 р. : ратифікована Україною 16.03.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102
9. Про створення Євроюсту з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами: Рішення Ради ЄС 2009/426/JHA від 16.12.2008 р. URL: http://www.eurojust.europa.eu/pages/home.aspx.
10. Mulcahy S. Money, politics, power: corruption risks in Europe. Berlin : Transparency International, 2012. 61 p.
11. Копистира А. М. Причини корупції в країнах Європейського союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: науковий збірник. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2014. Вип. 119. Ч. 1. С.118–123.
12. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: торговельна та бюджетно-податкова сфери. *Угода про асоціацію: економічні тригери* : матеріали Міжнародної конференції (м. Київ, 12 березня 2015 р.). Київ : МЦПД, 2015. 43 с. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/dosl_dzhennya_konf_03_2015_.pdf.

REFERENCES

1. Melnyk, M. I. (2004). *Corruption is the corrosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures).* Kyiv : Yurydychna dumka [in Ukrainian].
2. Revak, I. O., Franchuk, V. I., Komissarchuk, Yu. A. et al. (2011). *Corruption: theoretical and methodological principles of the study*. Lviv : LvDUVS. Retrieved from http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/674 [in Ukrainian].
3. Tereshchuk, O. V. (2000). Administrative responsibility for corruption offenses. *Candidate's thesis*. Odessa: OYuA [in Ukrainian].
4. Nevmerzhytskyi, Ye. V. (2009). Corruption as a socio-political phenomenon*. Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa [in Ukrainian].
5. Nevmerzhytskyi, Ye. V. (2008). Corruption *in Ukraine: causes, consequences, countermeasuresa.* Kyiv: KNT. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002185 [in Ukrainian].
6. Convention on combating corruption affecting officials of the European Communities or officials of EU member states from (1997, May 26). Retrieved from https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT [in Ukrainian].
7. Criminal Convention on Combating Corruption (ETS 173) of the Council of Europe (1999, January 27). Ratified by Ukraine (2006, October 18). Retrieved from URL: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101 [in Ukrainian].
8. Council of Europe Civil Convention on Combating Corruption (1999, October 4). Ratified by Ukraine (2005, March 16). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 [in Ukrainian].
9. On the creation of Eurojust to strengthen the fight against serious crimes: EU Council Decision 2009/426/JHA (2008, December 16). Retrieved from http://www.eurojust.europa.eu/pages/home.aspx [in Ukrainian].
10. Mulcahy, S. (2021). *Money, politics, power: corruption risks in Europe.* Berlin : Transparency International [in English].
11. Kopystyra, A. M. (2014). Causes of corruption in the countries of the European Union. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, 119, 1 [in Ukrainian].
12. Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU: trade and budget and tax spheres. *Uhoda pro asotsiatsiiu: ekonomichni tryhery: Proceedings of the International Coneference*. Kyiv : MTsPD. Retrieved from https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/dosl_dzhennya_konf_03_2015_.pdf [in Ukrainian].

BAIURKA DENYS

third-year student of the Faculty of Investigative and Detective Activities
of the Yaroslav Mudriy National Law University

BILOUSOV YEVHEN

2nd PhD in Law, Associate Professor, Professor at the Department of Law of the European Union
of the Yaroslav Mudryi National Law University

THE GENESIS OF THE ESTABLISHMENT OF THE LEGAL MECHANISM TO FIGHT CORRUPTION IN THE EU (PROBLEM STATEMENT)

Problem setting. In the modern world, the phenomenon of "corruption" has acquired an international character, which determines the need for a systematic and extensive approach to the cooperation of states in the field of combating this phenomenon. Therefore, defining a complex of means, primarily legal, as a set of measures and ways of identifying, overcoming and neutralizing this phenomenon is an urgent task.

Analysis of recent researches and publications. The issue of the functioning of the legal mechanism for combating corruption in the EU has not been studied in modern legal science.

Purpose of the research is to analyze the state of doctrinal and legal support for the functioning of the legal mechanism (system) for combating corruption in the EU in the context of the adaptation of Ukrainian legislation to the requirements of EU law.

Article's main body. The main approaches to the definition of the concept of "corruption" in the legislation of European countries, the means and measures to prevent this phenomenon, as well as the effectiveness of the implementation of European legislation in Ukrainian have been studied in the research. The activities of the international, national, and supranational organizations whose functions include the prevention of corruption were discussed in the article. The main corruption factors and risks facing the legislator have been analyzed. It has been found that not all normative legal acts in the field of combating corruption are mandatory. A significant problem is the contradiction in the definitions, as well as the ways of overcoming corruption in different countries of the European Union. The range of main corruption factors of the EU countries has been adduced. Proposals for the prevention of corruption at the international level have been developed, as well as the results of international cooperation for the improvement of international institutions in the field of combating corruption. The experience of Ukraine in the field of anti-corruption has been studied. The process of adaptation of Ukrainian legislation to the EU legal system has been analyzed. The exceptional importance of the practical options for the implementation of those scientific research solutions in the field of combating and preventing corruption, which in the future can serve as the basis for the modernization of Ukrainian legislation in this area and assistance in the effective fulfillment of obligations under the Ukraine-EU Agreement, was justified. The necessity of forming a fundamentally new, modern Anti-corruption strategy of Ukraine was substantiated.

Conclusions and prospects for the development. The adaptation of Ukrainian legislation to the EU legislation takes place simultaneously with the legal reform in Ukraine. The current legislation of Ukraine is contradictory, unstable, and therefore imperfect, but the EU attaches particular importance to the quality of normative legal acts. Activities for the further reform and implementation of modern anti-corruption legislation of Ukraine should be directed not only to the development of such legislation, which would correspond in form and content to international standards in the field of prevention and counteraction of corruption, but also to the establishment of practical international cooperation, which will contribute to the harmonization of the domestic legal system with provisions of EU law.

Key words: corruption factors, anti-corruption mechanisms, the European Union.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Баюрка Д. С., Білоусов Є. М. Генеза становлення правового механізму боротьби із корупцією в ЄС. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 63–70.

МАМАЄВ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ
молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, аспірант кафедри права Європейського Союзу НЮУ ім. Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-7683-0180

УДК 341.171(4-6ЄС): 346.3:004
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-9

МОДИФІКАЦІЯ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ ТА ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ У РОЗУМІННІ ДИРЕКТИВИ 2019/770 ТА ПРОЄКТУ ЗАКОНУ № 6576

В наведеній науковій роботі проведено дослідження правового регулювання питання модифікації цифрового контенту та (або) цифрових послуг у відповідності до положень Директиви 2019/770 «Про певні аспекти контрактів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг» та у порівнянні з проєктом закону «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 6576 від 31.01.2022. Основною метою статті є з'ясування юридичного тлумачення цього поняття та аналіз відповідності нормативних положень у наведених нормативно-правових актах. В межах виконання поставленої мети було визначено дефініцію «модифікації» цифрового контенту та послуг, з'ясовано юридичні підстави такої модифікації, її види, а також права, обов'язки та відповідальність, пов'язані з процесом модифікації. Серед іншого визначено юридичне тлумачення поняття «цифровий контент» та «цифрові послуги», проаналізовано їх орієнтовний перелік. Визначені способи надання цифрового контенту та цифрових послуг. Розглянуто поняття модифікації цифрового контенту та цифрових послуг в якості права та в якості обов'язку постачальника. Досліджено положення щодо об'єктивних та суб'єктивних критеріїв відповідності. З'ясовані юридичні наслідки у випадку порушення згаданих вимог відповідності (засоби захисту споживача). Розглянуто передумови, що надають постачальнику право на модифікацію цифрового контенту. Порушено проблемні питання, пов'язані з користувацькими угодами (Terms of Use). Визначено, що слід розуміти під поважними причинами, що дозволяють модифікацію цифрового контенту чи послуг. Розглянуті вимоги, що висуваються до інформування споживача про внесення певних модифікацій. Зокрема визначені особливості, пов'язані з інформуванням споживача за допомогою довговічного носія інформації, у випадку, коли модифікація негативно впливає на доступ споживача до цифрового контенту чи цифрової послуги або на їх використання. Нарешті, проведено порівняння положень Директиви 2019/770 та Законопроєкту № 6576 від 31.01.2022 за результатами чого виявлено ряд суттєвих недоліків, що вносять неузгодженість між названими нормативно-правовими актами.

Ключові слова: цифровий контент, цифрові послуги, цифровий ринок, модифікація, оновлення, користувацька угода, terms of use, адаптація законодавства.

Постановка проблеми. У травні 2019 року Європейським Парламентом та Радою було прийнято Директиву 2019/770 «Про певні аспекти контрактів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг» [1], яка набрала чинності для держав-членів ЄС 1 січня 2022 року. Окреслена директива вносить чимало змін у правовідносини між споживачами та постачальниками цифрового контенту чи послуг, чим виконує відразу декілька позитивних функцій: 1) усунення юридичних прогалин в окресленій сфері; 2) зміцнення прав споживачів як більш уразливої сторони правовідносин; 3) гармонізація розрізненого національного регулювання за єдиними підходом; 4) сприяння міждержавним економічним відносинам через зменшення ринкових бар'єрів.

Справедливо зазначити, що Україна також має потребу в усуненні наведених проблем. Окрім необхідності в узгодженні національного законодавства з acquis Європейського Союзу, адаптація вітчизняного регулювання до наведеної директиви має сприяти розвитку цифрового ринку та збільшити юридичну визначеність як для споживачів, так й для постачальників цифрового контенту чи послуг.

В одних з останніх робіт [2] автором було проведено порівняльний аналіз регулювання персональних даних між Директивою 2019/770 та проєктом закону «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 6576 від 31.01.2022 [3] (далі – Законопроєкт), що вже був прийнятий за основу та має на меті імплементувати у національне законодавство положення

© Мамаєв І. О., 2023

зазначеної директиви. Так, прийняття Директиви позначилося підвищенням рівня захисту прав споживачів, оскільки за ними було вперше визнано право розпоряджатися персональними даними як інструментом змін на цифровому ринку та мати гарантії захисту й компенсації за їхнє використання [4]. Дана робота зосередиться на дослідженні іншого аспекту цих нормативно-правових актів – питанні модифікації цифрового контенту та цифрових послуг.

Мета статті – надати юридичне тлумачення модифікації цифрового контенту та цифрових послуг, в рамках чого необхідно з'ясувати дефініцію цього поняття, юридичні підстави такої модифікації, її види, а також права, обов'язки та відповідальність, пов'язані з процесом модифікації. Додатково метою статті є порівняння окремих положень Директиви 2019/770 із Законопроєктом № 6576 від 31.01.2022 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед іноземних дослідників, що безпосередньо досліджували юридичні питання, пов'язані з Директивою 2019/770, можна виокремити C. J., Martínez, M. Farinha та ін. Серед вітчизняних дослідників дана тематика була досліджена не так широко, втім можна виокремити ряд праць Л. М. Саванец. Юридичні питання цифрових послуг були досліджені К. В. Єфремовою [5]. Питання цивільно-правового регулювання цифрового контенту було широко досліджено Г. М. Стахирою. Особливості здійснення права віртуальної власності, зокрема питання користувацьких угод (Terms of Service) були досліджені К. Г. Некіт.

Виклад основного матеріалу. За текстом Директиви 2019/770, питання модифікації цифрового контенту та цифрових послуг регулюється статтею 19 «Модифікація цифрового контенту або цифрової послуги». В українському законопроєкті цьому положенню відповідає стаття 17 «Правові наслідки модифікації цифрового контенту та (або) цифрової послуги».

Варто зазначити, що ані Директива 2019/770, ані Законопроєкт не містять дефініції, що розкривала б поняття модифікації. Їх дослідження дозволяє зробити обґрунтоване припущення, що відмова від конкретизації цих понять є навмисною та має на меті забезпечити більшу придатність нормативно-правових актів до правовідносин цифрового ринку, що швидко розвивається. В іншому випадку надмірна конкретизація правил може відставати від розвитку суспільних відносин та надати компаніям юридичні лазівки щодо нових форм цифрового контенту чи послуг.

У зв'язку з цим ми можемо керуватися загальним тлумаченням поняття «модифікація», що позначає «видозміну предмета або явища, яка характеризується появою у нього нових ознак, властивостей при збереженні сутності» [6]. Отже, це будь-яка зміна, що не спричиняє зміни сутності цифрового контенту чи послуги. На думку може відразу спадати оновлення програмного забезпечення, що вносить певні виправлення чи доповнення, проте залишає сутність такої програми незмінною. Однак це поняття є набагато ширшим, й для того, щоб в ньому розібратися, доцільно першочергово окреслити види цифрового контент та послуг.

Визначення з Директиви 2019/770, наведене у п. 1 ст. 2, є лаконічним та вказує, що «цифровий контент» означає «дані, створені та надані в цифровій формі». Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 2 Законопроєкту, цифровий контент – це «будь-яка інформація, у тому числі відомості та дані в цифровій формі, незалежно від того, чи є вони об'єктами права інтелектуальної власності». Отже, хоча українське визначення є більш докладним, воно не звужує поняття цифрового контенту зайвими рисами та відповідає європейському варіанту.

Дефініція «цифрової послуги» в Директиві 2019/770 наводиться у п. 2 ст. 2 та структурно поділяється на два підпункти: (а) «послуга, яка дозволяє споживачеві створювати, обробляти, зберігати або отримувати доступ до даних у цифровій формі»; або (б) «послуга, яка дозволяє обмінюватися даними в цифровій формі, завантаженими або створеними споживачем чи іншими користувачами цієї послуги, або будь-яку іншу взаємодію з ними». Визначення цифрового контенту, викладене у п. 2 ч. 1 ст. 2 Законопроєкту, не має підпунктів, однак в цілому дублює європейську норму: «послуга, що надає споживачеві можливість створювати, обробляти, зберігати, поширювати дані у цифровій формі, а також здійснювати будь-які інші дії із даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем чи іншими користувачами цієї послуги».

Втім, не менш важливим джерелом для юридичного тлумачення даних визначень є п. 19 передмови до Директиви 2019/770, що наводить конкретні приклади такого контенту: «Для того, щоб задовольнити швидкий технологічний розвиток і зберегти перспективний характер поняття цифрового контенту або цифрових послуг, ця Директива повинна охоплювати, серед іншого, комп'ютерні програми, додатки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри, електронні книги чи інші електронні публікації, а також цифрові послуги, які дозволяють створювати, обробляти, отримувати доступ або зберігати дані в цифровій формі, включаючи програмне забезпечення як послугу, наприклад, обмін відео та аудіо та іншими файлами хостинг, обробку текстів або ігри, які пропонуються в середовищі хмарних обчислень і соціальних мережах».

Додатково п. 19 передмови до Директиви 2019/770 наводить не лише приклади цифрового кон-

тенту та послуг, а й способи їх надання, зокрема, передачу на матеріальному носії, завантаження споживачами на їхні пристрої, веб-потокове передавання, надання доступу до можливостей зберігання цифрового вмісту або доступу до використання соціальних медіа. Разом з тим вказується, що Директива повинна застосовуватися незалежно від середовища, яке використовується для передачі чи надання доступу до цифрового контенту або цифрових послуг.

Окрім конкретних прикладів цей пункт представляє інтерес також й через окреслення «духу» нормативно-правового акту – мету задовольнити швидкий технологічний інтерес та надати перспективне регулювання, що залишалося б актуальним й після появи нових видів цифрового контенту, послуг чи способів їх споживання. Саме тому легальні дефініції є лаконічними та формують достатньо широкі правові категорії. Для того, щоб дещо звузити їх зміст, використовується перелік виключень, що наведено у ст. 3 Директиви 2019/770 та у ч. 3 ст. 1 Законопроєкту. Останній, зокрема, виключає надання електронних комунікаційних послуг, медичних послуг, фінансових послуг, юридичних послуг, консультаційних послуг тощо.

Втім, дана робота не спрямована на дослідження сфери застосування наведених нормативно-правових актів, а для розгляду основної теми статті вказаної інформації є достатньо. Приведені приклади дозволяють побачити, що під «модифікацією» не варто розглядати виключно оновлення програмного забезпечення – ми можемо мати справу зі зміною функціоналу програм, зокрема появою платних функцій; переглядом механік у комп'ютерних іграх, що впливають на ігровий баланс; зміненням якості потокової передачі музики чи відео на стрімінгових сервісах; виключенням з електронної бібліотеки певних книг на вимогу правовласника, тощо. Окрім того, модифіковано може бути не лише цифровий контент чи цифрову послугу, а й умови їх надання.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 Директиви 2019/770, якщо в договорі передбачено, що цифровий контент або цифрова послуга надається або стає доступною для споживача протягом певного періоду часу, постачальник може модифікувати цифровий контент або цифрову послугу понад те, що необхідно для підтримки цифрового контенту або цифрових послуг відповідно до ст. 7 «Суб'єктивні вимоги до відповідно» та ст. 8 «Об'єктивні вимоги до відповідності», якщо виконуються такі умови: (a) договір дозволяє таку зміну та містить поважну причину для такої зміни; (b) така модифікація проводиться без додаткових витрат для споживача; (c) споживач чітко та зрозуміло інформується про модифікацію; (d) у випадках, зазначених у частині 2, споживач достатньо завчасно інформується на довговічному носії про особливості та час зміни та про право розірвати договір відповідно до частини 2 або про можливість підтримувати цифровий вміст або цифрову послугу без такої зміни відповідно до частини 4.

Аналіз цієї частини дозволяє визначити передумови та підстави, що надають постачальнику право модифікації. По-перше, модифікація за своєю суттю може бути застосована лише до цифрового контенту чи послуги, що надається або стає доступним для споживача протягом певного періоду. Вказана норма є цілком логічною, оскільки постачальник фізично не в змозі модифікувати послугу, що вже була повністю спожита, чи контент, що був одноразово придбаний та автономно зберігається на фізичному носії користувача без потреби у підтримці з боку постачальника (наприклад, придбаний mp3 файл з музикою).

По-друге, постачальник має зобов'язання модифікувати цифровий контент чи цифрові послуги для підтримки їх відповідності суб'єктивним та об'єктивним вимогам, викладеним у ст. 7 та ст. 8 Директиви 2019/770 відповідно.

По-третє, постачальник має право на модифікацію понад встановлених вимог, за умови дотримання певних вимог: 1) Першочерговою з них є наявність договору, що дозволяє відповідну зміну за наявності поважної причини; 2) По-друге, споживач не має нести додаткових витрат; 3) Споживач має чітко та зрозуміло інформуватися про відповідні зміни; 4) Якщо модифікація негативно впливає на доступ споживача до цифрового контенту або цифрової послуги або на їх використання (за винятком випадків, коли такий негативний вплив є незначним), споживач має завчасно інформуватися про відповідні зміни на довговічному носії, як й про право розірвати договір відповідно до ч. 2 ст. 19 або про можливість підтримувати цифровий вміст або цифрову послугу без такої модифікації згідно з ч. 4 ст. 19 (якщо постачальник передбачив таку можливість).

Таким чином, у деяких випадках модифікація є не лише правом, а обов'язком постачальника. Так, зокрема, «суб'єктивні вимоги до відповідності», викладені у ст. 7 Директиви 2019/770, вимагають від постачальника надавати цифровий контент та цифрові послуги, що: 1) відповідають опису, кількості та якості, а також володіють функціональністю, компатибільністю, інтероперабільністю та іншими характеристиками, як того вимагає договір; 2) придатні для будь-якої конкретної мети, яку вимагає споживач, і про яку він повідомив постачальника не пізніше, ніж під час укладення договору, якщо постачальник дав на це згоду; 3) постачаються з усіма аксесуарами, інструкціями, включно з установкою, та наданням допомоги клієнту, як того вимагає контракт; 4) оновлюються, як це передбачено договором.

Для прикладу, якщо постачальником було заявлено про певний функціонал цифрового контенту чи послуги, якому вони не відповідають, він зобов'язаний модифікувати контент до заявленого стану. Зокрема, якщо розробники певної програми заявляли про наявність у ній офлайн-режиму, однак на практиці вона не працює без підключення до інтернету. У той же час споживач отримує право скористатися засобами захисту від невідповідності, викладеними у ст. 14 Директиви 2019/770, зокрема вимагати: безкоштовне приведення цифрового контенту або цифрової послуги у відповідність у розумний строк та без будь-яких незручностей для споживача; отримання пропорційного зниження ціни (за умовами, викладеними у ч. 4 та ч. 5 ст. 14); або розірвання договору, якщо тільки невідповідність не є «незначною» (при цьому тягар доведення того, що невідповідність є «незначною», покладається на постачальника).

Варто зазначити, що в українському Законопроєкті перелік суб'єктивних вимог, закріплений у ст. 5, в цілому відповідає переліку з Директиви 2019/770, однак останній пункт викликає запитання. Так, якщо попередні пункти дублювалися з незначним перефразуванням, то п. d ч. 1 ст. 7 Директиви висуває вимогу «оновлюватися, як це передбачено договором», у той час як останній пункт ст. 5 Законопроєкту вимагає, щоб «цифровий контент та (або) цифрова послуга надаються у найновішій існуючій версії, якщо інше не передбачено умовами договору». Наведені положення не можна вважатися ідентичними. Окрім того, згідно з Директивою 2019/770 вимога надавати цифровий контент або послугу в найновішій версії передбачена ч. 6 ст. 8 та віднесена до об'єктивних, а не суб'єктивних вимог.

На додаток до суб'єктивних вимог щодо відповідності, цифровий контент або цифрова послуга повинні відповідати й об'єктивним вимогам, викладеним у ст. 8 Директиви 2019/770: 1) бути придатним для цілей, для яких зазвичай використовується цифровий контент або цифрові послуги того самого типу […]; 2) мати таку кількість і володіти якостями та характеристиками продуктивності, у тому числі щодо функціональності, сумісності, доступності, безперервності та безпеки, які є звичайними для цифрового вмісту чи цифрових послуг того самого типу та яких споживач може розумно очікувати, враховуючи природу цифрового контенту чи послуги, публічні заяви, зроблену постачальником особисто, від його імені чи іншими особами на попередніх етапах, зокрема в рекламі чи на маркуванні […]; 3) постачатися разом із будь-якими аксесуарами та інструкціями, які споживач може обґрунтовано очікувати отримати; 4) дотримуватися будь-якої пробної версії або попереднього перегляду цифрового вмісту чи цифрової послуги, наданої трейдером до укладення контракту.

Прикладом порушення об'єктивних вимог відповідності, може бути ситуація, коли розробники комп'ютерної гри анонсували певні ігрові можливості в публічній заяві чи рекламній акції, однак не реалізували їх. Описана ситуація накладає на постачальника цифрового контенту обов'язок додати заявлені можливості та наділяє користувача правом скористатися засобами захисту від невідповідності, викладеними у ст. 14 Директиви 2019/770, які вже були згадані вище. Виключенням з правила про публічні заяви є підстави, перелічені у п. 2 ч. 1 ст. 8, зокрема випадки, коли постачальник не знав і не міг знати про відповідну публічну заяву; коли до моменту укладення договору публічна заява була виправлена таким же чином або у спосіб, який можна порівняти з тим, як вона була зроблена; або коли публічна заява не могла вплинути на рішення придбати цифровий контент чи цифрову послугу.

Втім, як це було зазначено у п. b, ч. 1 ст. 8 Директиви 2019/770, постачальник не несе відповідальності за невідповідність наданого контенту чи послуг публічним заявам, якщо доведе, що не знав та не міг знати про відповідні заяви. Окрім того, п. 78 Передмови до Директиви 2019/770 роз'яснює, що невідповідність цифрового контенту чи цифрової послуги, які надаються споживачеві, часто пов'язана з однією з ланок у ланцюжку, що пов'язує оригінального розробника з кінцевим продавцем. Хоча кінцевий постачальник має нести відповідальність перед споживачем у разі невідповідності, важливо переконатися, що він має відповідні права по відношенню до різних осіб у ланцюжку операцій, пов'язаних з наданим продуктом чи послугою, щоб мати можливість компенсувати відповідальність перед споживачем. Перш за все, умови та порядок заявлення зворотніх вимог (регресу) постачальника до інших суб'єктів має бути визначена національним законодавством. Однак загальне право постачальника на регрес закріплено у ст. 20 Директиви 2019/770 «Право на відшкодування». В українському Законопроєкті аналогічне право передбачається у ст. 18, а базові підходи до регресу закладено у Цивільному кодексі України.

Окремо ч. 2 ст. 8 Директиви 2019/770 покладає на постачальника обов'язок забезпечити, щоб споживач був проінформований і забезпечений оновленнями, включаючи оновлення безпеки, які необхідні для підтримки цифрового контенту або цифрових послуг у відповідності […]. А ч. 3 ст. 8 додає, що постачальник не несе відповідальності за будь-яку невідповідність, яка є наслідком виключно відсутності відповідного оновлення, якщо споживач не інсталює протягом його розумного часу, й це не є

наслідком неналежного повідомлення чи недоліків в наданій інструкції зі встановлення.

В українському Законопроєкті об'єктивні критерії відповідності наводяться у ст. 6. В цілому є можливість констатувати переважну узгодженість європейських та вітчизняних нормативних вимог, незважаючи на перефразування (наприклад, замість переліку «технічні стандарти, галузеві та спеціальні кодекси поведінки», Законопроєкт використовує термін «нормативний документ»). Втім виникають питання до відповідальності постачальника за відповідність цифрового контенту чи послуги публічній заяви. По-перше, на відміну від Директиви 2019/770, Законопроєкт використовує поняття «оферта», що не обов'язково включає у себе будь-яку «публічну заяву» щодо продукту. По-друге, Директива 2019/770 передбачає інший перелік підстав, що виключають невідповідність в разі неузгодженості реальних характеристик цифрового контенту чи послуги публічній заяві. Так, вона виключає невідповідність, якщо постачальник не знав та не міг знати про відповідну заяву; а також, якщо публічна заява не могла вплинути на рішення споживача. Український Законопроєкт не містить відповідних нормативних положень.

Розглянувши випадки обов'язкової модифікації цифрового контенту та цифрових послуг, що перш за все націлені на забезпечення певних гарантій для споживача, ми можемо перейти до права на модифікацію, яким постачальник може скористатися за власним бажанням. Як було з'ясовано вище, передумовою для такого права є його обумовлення в договорі, наявність певної «поважної причини» та дотримання інших окреслених у ч. 1 ст. 19 Директиви 2019/770 вимог. Таким договором, як правило, служить згода з «Умовами використання» («Terms and Conditions») чи «Ліцензія кінцевого користувача». Одним з найбільш поширених способів її прийняття виступає проставлення позначки при реєстрації на сайті чи встановленні програми.

Як справедливо зазначається, користувацькі угоди часто ставлять споживачів у заздалегідь уразливе становище, не надаючи їм ніяких прав, окрім права використовувати певний контент або послугу. Деякі дослідники відстоюють позицію, за якої Terms of Service взагалі не може вважатися контрактом через відсутність вираженої згоди та низьку доступність таких договорів для розуміння непрофесіоналами Дійсно, реалії демонструють, що пересічний користувач зазвичай не читає занадто перевантажені угоди використання. Втім, судова практика визнає юридичну силу таких угод, й Terms of Service все ж можуть вважатися договорами змішаного типу, що мають повноцінну юридичну силу [7]. Навіть якщо користувачі не читають умови використання відразу, вони мають змогу звернутися до них в разі виникнення спірного питання. Окрім того, Директива 2019/770 намагається зробити укладення таких договорів більш справедливим, покладаючи на постачальника ряд зобов'язань (наприклад, щодо обов'язкового зазначення поважних причин модифікації чи належного інформування споживача про зміни, у той час як раніше постачальник не був зобов'язаний слідувати цим вимогам).

В цьому контексті важливим є дотримання балансу між інтересами бізнесу та споживача, щоб забезпечити можливість конкурентного розвитку та адаптації продукту чи послуги, однак разом з цим надати певні гарантії стабільності та передбачуваності для споживача. Так, п. 75 Передмови до Директиви 2019/770, що для збалансування інтересів споживачів та бізнесу, право на модифікацію повинно поєднуватися з правом для споживача розірвати договір, якщо такі зміни негативно впливають на використання або доступ до цифрового контенту чи цифрової послуги більш ніж незначним чином. При цьому ступінь, до якого модифікації негативно впливають на використання або доступ до цифрового контенту чи цифрової послуги споживачем, має бути об'єктивно визначено з огляду на характер і призначення цифрового контенту чи цифрової послуги, а також якість, функціональність, сумісність та інше основні функції, звичайні для цифрового вмісту або цифрових послуг того самого типу. Разом з тим це дає розуміння, що не будь-які зміни йдуть на користь споживача, та деякі з них можуть впливати на нього негативно, й якщо такий вплив не є «значним», то вони підпадають під право постачальника на модифікацію.

Отже, основною передумовою цього є укладення відповідного договору, а першою вимогою, викладеною в п. «а» ч. 1 ст. 19 Директиви 2019/770 – передбачення поважних причин для такої зміни. Так, вже згаданий п. 75 Передмови до Директиви 2019/770 зазначає, що поважні причини можуть охоплювати випадки, коли модифікація необхідна для адаптації цифрового контенту чи цифрової послуги до нового технічного середовища, для збільшення кількості користувачів або з інших важливих операційних причин. До таких змін може бути віднесено зміну алгоритмів демонстрації контенту, щоб покращити взаємодію споживача з контентом; зміну рекламної політики, щоб збільшити конкурентоспроможність продукту; видалення забороненого вмісту; адаптацію до нових законодавчих вимог, тощо. Насправді перелік поважних причин є невичерпним та надає постачальнику вкрай широку свободу, хоча й має відповідати принципам розумності та пропорційності.

Окрім вимог щодо поважних причин, прописане в договорі право на модифікацію має проводитися без додаткових витрат для споживача, що вказано у

п. «b» ч. 1 ст. 19 Директиви 2019/770. Хоча перше, що спадає на думку, це фінансові витрати (наприклад, переніс раніше безкоштовних функцій у оплатну «преміум»-версію), зміст цього пункту є ширшим. Так, наприклад, збільшення мінімальних вимог до технічного обладнання може здійснити неможливим запуск нової версії програми у багатьох споживачів, що будуть змушені відмовитися від використання цифрового продукту чи послуги або ж витрачатися на покращення обладнання. До витрат може бути віднесено навіть суттєве збільшення фізичної пам'яті, яку певна програма займає на пристрої споживача (хоча варто розуміти, що певне збільшення займаною пам'яті є майже неминучим при розширенні функціоналу). Витратою може вважатися навіть перенесення офлайн-функцій в онлайн-режим, оскільки це спричиняє додаткові втрати на доступ до інтернету, а деяких споживачів може взагалі позбавити можливості використовувати цифровий контент чи послугу [8].

Важливі вимоги, що дозволяють постачальнику правомірно реалізувати власне право на модифікацію цифрового контенту чи послугу, передбачають належне інформування споживача. Так, п. «c» ч. 1 ст. 19 Директиви 2019/770 вимагає, щоб споживач був чітко та зрозуміло інформується про модифікацію. У той час як п. «d» ч. 1 ст. 19 Директиви 2019/770 закріплює, що в разі, коли негативний вплив модифікації не є «незначним», споживач має завчасно та на довговічному носії отримати інформацію про особливості та час модифікації, а також про право розірвати договір та про можливість підтримувати цифровий вміст або цифрову послугу без такої зміни відповідно, якщо постачальник це передбачим.

В цьому контексті уваги заслуговує поняття «довговічного носія», дефініція якому надається у п. 13 ч. 1 ст. 2 Директиви 2019/770 та визначає його як «будь-який інструмент, який дозволяє споживачеві або продавцю зберігати інформацію, адресовану особисто цій особі, у спосіб, доступний для подальшого використання, протягом періоду часу, відповідного цілям інформації, і який дозволяє відтворювати її без змін. збереженої інформації».

Більш корисним для розуміння цього поняття виступає п. 76 Передмови до Директиви 2019/770, де вказується, що довговічний носій повинен дозволяти споживачеві зберігати інформацію стільки часу, скільки необхідно для захисту інтересів споживача, що випливають із відносин споживача з продавцем. Такі носії мають включати, зокрема, папір, DVD-диски, компакт-диски, USB-накопичувачі, карти пам'яті чи жорсткі диски, а також електронні листи. Очевидно, що в сучасних реаліях найбільш розповсюдженим способом такого повідомлення виступають електронні листи. У той час як про звичайні зміни, що не спричиняють значного негативного впливу на споживача, повідомлення може надаватися у спливаючих повідомленнях, на початковому екрані додатку чи на веб-сторінці відповідного цифрового контенту або послуги.

Значним недоліком українського Законопроєкту є відсутність вимог про інформування споживача на довговічному носії. Так, жодна з норм закону не використовує поняття довговічного носія, а ст. 17 Законопроєкту, що й регулює питання модифікації, містить лише загальну норму про потребу інформувати споживача про модифікацію в чіткий і зрозумілий спосіб. За такого стану речей можна констатувати невідповідність вимог щодо інформування нормам європейському акту, а тому Законопроєкт потребує обов'язкових доопрацювань. В іншому повідомлення, що є правомірним згідно української нормативно-правової бази, можуть виявитися неправомірним на європейському цифровому ринку.

Висновки. Проведений аналіз констатував відсутність легальної дефініції «модифікації», однак пропонує розглядати під цим поняттям будь-яку видозміну цифрового контенту, послуги або способу доступу до них, що характеризується появою нових ознак чи властивостей при збереженні сутності.

Що стосується відповідності понять «цифровий контент» та «цифрова послуга» між Директивою 2019/770 та Законопроєктом, є можливість зробити висновок про їх узгодженість. Обидві дефініції характеризуються достатньою абстрактністю задля того, щоб підвищити пристосовність нормативно-правових актів до швидкого розвитку цифрового ринку. Втім передмова до директиви дозволяє зрозуміти орієнтовний перелік, зокрема: комп'ютерні програми, додатки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри, електронні книги чи інші електронні публікації тощо.

Як було з'ясовано в ході дослідження, модифікація цифрового контенту чи послуги може розглядатися і як право, і як обов'язок постачальника.

Що стосується передумов до модифікації (неважливо виступає вона правом чи обов'язком), то за своєю суттю вона може бути застосована лише до цифрового контенту чи послуги, що надається або стає доступним для споживача протягом певного періоду.

В якості обов'язку модифікація розглядається у тому контексті, що постачальник зобов'язаний забезпечити підтримку відповідності цифрового контенту чи послуги суб'єктивним та об'єктивним вимогам, тобто повинен вносити необхідні зміни для недопущення невідповідності або ж для усунення вже існуючої невідповідності. При цьому споживач наділяється правом скористатися передбаченими засобами захисту в разі виявлення невідповідності.

Використання модифікації як права постачальника має ґрунтуватися на декількох вимогах, що покликані забезпечити мінімальні гарантії справедливості для споживача. Основною передумовою цього є укладення договору між постачальником та споживачем (як правило, «користувацької угоди» як «Terms of Use»). В такому договорі мають бути передбачені поважні причин для внесення модифікацій (перелік поважних причин є невичерпним, однак має відповідати загальним принципам розумності та пропорційності). Окрім того, будь-яка модифікація має проводитися без додаткових витрат для споживача (під якими, як було з'ясовано, варто розуміти не лише прямі фінансові витрати як збільшення оплати). Нарешті, споживач має бути чітко та зрозуміло проінформований про модифікацію (у необхідних випадках за допомогою довговічного носія інформації).

Виявлено, що український Законопроєкт, незважаючи на переважну відповідність Директиві 2019/770, має ряд суттєвих неузгодженостей: відсутність суб'єктивної вимоги «оновлюватися, як це передбачено договором», замість якої Законопроєкт включає до переліку суб'єктивних критеріїв відповідності вимогу щодо надання найновішої версії, яка за Директивою 2019/770 є об'єктивним критерієм; неузгоджене врегулювання відповідальності постачальника за публічну заяву; повне ігнорування вимоги щодо належного повідомлення споживача про модифікації за допомогою довговічного носія у визначених випадках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019L0770.
2. Мамаєв І. О. Порівняльний аналіз регулювання персональних даних в Законопроєкті «Про цифровий контент та цифрові послуги» та Директиві 2019/770. *Інноваційний процес: перспективи євроінтеграції : матеріали круглого столу* (м. Харків, 24 березня 2023 р.).
3. Проєкт Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 31.01.2022 р. № 6576. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1190311.
4. Martínez C. J. Los Datos personales comoposible contraprestación en los contratos de suministro de contenidos y servicios digitales». *InDret*. 2021. № 4. pp. 88–135. https://www.doi.org/10.31009/InDret.2021.i4.03.
5. Єфремова К. В. Підхід ЄС до цифрової трансформації. *Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій*: монографія / за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. С. 10–28. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/monografiya.pdf.
6. Словник української мови (СУМ-11): Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/modyfikacija.
7. Некіт К. Г. Користувацька угода (Terms of Service) як підстава виникнення права власності на віртуальне майно. *Право та інновації*. 2020. № 4 (32). С. 62–67. https://www.doi.org/10.37772/2518-1718-2020-4(32)-9.
8. Farinha M. Modifications on the digital content or digital service by the trader in the Directive (EU) 2019/770. *Revista Electrónica De Direito*. 2021. №2(25). pp. 84–111. https://www.doi.org/10.24840/2182-9845_2021-0002_0004.

REFERENCES

1. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. Retrivered from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019L0770.
2. Mamaiev, I. O. (2023). Comparative analysis of the regulation of personal data in the Draft Law «On digital content and digital services» and Directive 2019/770. Innovatsiinyi protses: perspektyvy yevrointehratsii : Proceedings of the Round Table. Kharkiv.
3. Draft Law of Ukraine on Digital Content and Digital Services, No. 6576 (2022, January 31). Retrivered from: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1190311.
4. Martínez, C. J. (2021). Los Datos personales comoposible contraprestación en los contratos de suministro de contenidos y servicios digitales». *InDret*, *4*, 88–135. https://www.doi.org/10.31009/InDret.2021.i4.03 [in Spanish].
5. Yefremova, K. V. (2022). EU approach to digital transformation. *Ways to implement European policy implementation of digital technologies*. K. V. Yefremova (Ed.). Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy, pp. 10–28. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp content/uploads/2023/05/monografiya.pdf [in Ukrainian].

6. Dictionary of the Ukrainian language (SUM-11): Academic explanatory dictionary (1970–1980). Retrivered from: http://sum.in.ua/s/modyfikacija [in Ukrainian].
7. Nekit, K. H. (2020). The user agreement (Terms of Service) as the basis for the emergence of ownership of virtual property. *Law and innovation*, *4*(32), 62–67. https://www.doi.org/10.37772/2518-1718-2020-4(32)-9 [in Ukrainian].
8. Farinha, M. (2021). Modifications on the digital content or digital service by the trader in the Directive (EU) 2019/770. *Revista Electrónica De Direito*, *2*(25), 84–111. https://www.doi.org/10.24840/2182-9845_2021-0002_0004 [in Spanish].

MAMAIEV ILLIA

Research Assistant of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework f or the Innovative Development of NALS of Ukraine, postgraduate student at the Department of European Union Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

MODIFICATION OF DIGITAL CONTENT AND DIGITAL SERVICES WITHIN THE UNDERSTANDING OF THE DIRECTIVE 2019/770 AND DRAFT LAW № 6576

Problem setting. In May 2019, the European Parliament and the Council adopted the 2019/770 Directive «On Certain Aspects Concerning Contracts for the Supply of Digital Content and Digital Services», which came into force for EU Member States on January 1, 2022. The outlined directive makes many changes in the legal relationship between consumers and suppliers of digital content or services, which performs several positive functions at once: 1) elimination of legal gaps in the defined field; 2) improvement of consumer protection as a more vulnerable side of legal relations; 3) harmonization of disparate national regulation on a single approach; 4) promoting interstate economic relations through reducing market barriers.

It is fair to point out that Ukraine also needs to eliminate the above problems. In addition to the need for national legislation on the Acquis of the European Union, the adaptation of domestic regulation to the above directive should contribute to the development of the digital market and to increase legal certainty for both consumers and for suppliers of digital content or services.

In some of the latest works, the author conducted a comparative analysis of the regulation of personal data between Directive 2019/770 and the draft Law of Ukraine on Digital Content and Digital Services No. 6576 of 31.01.2022, which was already adopted as a basis and has on the basis The purpose of implementing the provisions of the said directive into national law. This work will focus on the study of another aspect of these normative legal acts-the question of modification of digital content and digital services.

Analysis of recent researches and publications. The following researchers have studied the issue of modifying digital content and digital services: C. J., Martínez, M. Farinha, L. M. Savanets, K. V. Efremova, G. M. Stakhira, K. G. Nekit

Purpose of the research is to provide a legal interpretation of the modification of digital content and digital services, in which it is necessary to find out the definition of this concept, the legal grounds for such modification, its types, as well as the rights, responsibilities and responsibilities related to the modification process. The additional purpose of the article is to compare certain provisions of the Directive 2019/770 with the draft Law of Ukraine No. 6576 of 31.01.2022.

Article's main body. In this scientific work, a study of the legal regulation of the issue of modification of digital content and (or) digital services was carried out in accordance with the provisions of Directive 2019/770 «On Certain Aspects Concerning Contracts for The Supply of Digital Content and Digital Services» and in comparison with the draft law «On Digital Content and Digital Services» No. 6576 dated January 31, 2022. The main goal of the article is to clarify the legal interpretation of this concept and analyze the compliance of the normative provisions in the cited normative legal acts. The definition of «modification» of digital content and services was determined within the scope of the goal, the legal grounds for such modification, its types, as well as the rights, duties and responsibilities associated with the modification process were clarified. Among other things, the legal interpretation of the concept of «digital content» and «digital services» was determined, and their approximate list was analyzed. Methods of providing digital content and digital services are defined. The concept of modification of digital content and digital services as a right and as a duty of the supplier is considered. The provisions regarding objective and subjective criteria of compliance have been studied. Clarified legal consequences in case of violation of the mentioned compliance requirements (means of consumer protection). The prerequisites that give the supplier the right to modify digital content are considered. Problematic issues

related to user agreements (Terms of Use) were raised. It has been determined what should be understood by valid reasons allowing the modification of digital content or services. Considered requirements for informing the consumer about the introduction of certain modifications. In particular, the specifics related to informing the consumer using a durable information carrier are defined, in the event that the modification negatively affects the consumer's access to digital content or digital service or their use. Finally, a comparison of the provisions of Directive 2019/770 and Draft Law No. 6576 dated 31.01.2022 was made, as a result of which a number of significant shortcomings were identified, which cause inconsistency between the mentioned legal acts.

Conclusions and prospects for the development. The conducted analysis established the absence of a legal definition of «modification», however, it suggests considering under this concept any modification of digital content, services or a method of accessing them, which is characterized by the appearance of new features or properties while preserving the essence.

Regarding the correspondence between the concepts of «digital content» and «digital service» between Directive 2019/770 and the Draft Law, it is possible to conclude that they are consistent. Both definitions are characterized by sufficient abstractness in order to increase the adaptability of regulatory legal acts to the rapid development of the digital market. However, the text of the directive allows you to understand the approximate list, in particular: computer programs, applications, video files, audio files, music files, digital games, e-books or other electronic publications, etc.

As the study found, modification of digital content or service can be considered both a right and a legal obligation of the provider.

As for the prerequisites for the modification (whether it is a right or an obligation), it can by its very nature only be applied to digital content or service provided or made available to the consumer during a certain period.

As an obligation, modification is considered in the context that the provider is obliged to ensure the maintenance of compliance of the digital content or service with subjective and objective requirements, i.e., must make the necessary changes to prevent non-compliance or to eliminate already existing non-compliance. At the same time, the consumer has the right to use the provided means of protection in case of non-compliance.

The use of modification as a supplier's right must be based on several requirements designed to ensure minimum guarantees of fairness for the consumer. The main prerequisite for this is the conclusion of a contract between the supplier and the consumer (usually a "User Agreement" such as "Terms of Use"). In such a contract, valid reasons for making modifications must be provided (the list of valid reasons is not exhaustive, but must comply with the general principles of reasonableness and proportionality). In addition, any modification must be carried out without additional costs for the consumer (which, as it turned out, should be understood not only as direct financial costs as an increase in payment). Finally, the consumer must be clearly and comprehensibly informed about the modification (if necessary, using a durable medium).

It was found that the Ukrainian Draft Law, despite the overwhelming compliance with Directive 2019/770, has a number of significant inconsistencies: the absence of a subjective requirement «to be updated as provided for in the contract», instead of which the Draft Law includes in the list of subjective compliance criteria the requirement to provide the latest version, which according to Directive 2019/770 is an objective criterion; uncoordinated settlement of the supplier's responsibility for a public statement; completely ignoring the requirement for proper consumer notification of modifications using durable media in certain cases.

Key words: digital content, digital services, digital market, modification, update, user agreement, terms of use, adaptation of legislation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Мамаєв І. О. Модифікація цифрового контенту та цифрових послуг у розумінні директиви 2019/770 та проєкту Закону № 6576. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 71–79.

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО І ТРУДОВОГО ПРАВА

ШМАТКОВ ДАНІЇЛ ІГОРОВИЧ
кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України
ORCID 0000-0003-2952-4070

УДК 347.78:[339:004]
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-10

ФАН-АРТ ТА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПЛАТФОРМАХ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Мета статті полягає у визначенні складових інфраструктури платформ електронної комерції, що забезпечує правомірне використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів. Проаналізовано інфраструктуру, яку пропонують відомі маркетплейси. Для аналізу обрано такі платформи, як eBay, Etsy, Amazon, Redbubble та Teepublic. Визначено такі складові інфраструктури, як політика інтелектуальної власності, залучення правовласника та творця фан-арту, перелік компаній, відкритих до співробітництва, можливості комунікації з правовласником, наявність стандартних ліцензійних угод, можливість укладання ліцензійних угод через платформу, доступне портфоліо інтелектуальної власності, можливості перенесення домовленостей на інші платформи.

Встановлено, що більша спеціалізація на фан-арті обумовлює більші зусилля на створенні інфраструктури правомірного використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів. У той же час, на погляд автора, такі платформи могли б, у першу чергу, зробити ширшими можливості використання ліцензійних угод за межами платформ та розширити залучення творців фан-арту до двосторонньої взаємодії з правовласниками.

Отримані результати підтверджують актуальність вивчення та удосконалення правових відносин між великими компаніями та творцями фан-арту, встановлену попередніми дослідженнями. Представлене дослідження також розширює попередні у контексті використання різних видів інтелектуальної власності у відповідній комерційній діяльності. Суттєвим науковим внеском є розгляд проблеми в контексті електронної комерції – такий підхід дозволив опонувати прихильникам думки про те, що власники популярних продуктів схильні дозволяти використання похідних таких продуктів задля цілей ще більшої популяризації. Ймовірно, ця думка у попередніх дослідженнях здебільшого відносилась до некомерційного використання, але межа із комерційним використанням фан-арту є надзвичайно тонкою. Тому саме з огляду на природу електронної комерції, що детермінує комерційне використання продуктів, питання створення ефективної інфраструктури платформ електронної комерції, які забезпечують правомірне використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів, було розкрито у цьому дослідженні.

Ключові слова: авторське право, фан-арт, похідний твір, інтелектуальна власність, е-комерція.

Постановка проблеми. Фан-арт є розповсюдженим явищем і, ймовірно, виходить із природи імітування культури консюмеризму. Подібно до фанфіків та мемів, фан-арт полягає у створенні фанатами продуктів, що імітують оригінальні продукти, які є популярними на ринку – персонажів, сцен, книг, зображень, дизайнів, творів мистецтва тощо. У більшості випадків фан-арт продукує похідні твори, що, наприклад, у Законі України «Про авторське право і суміжні права», визначені як твори, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, кавер-версія, обробка нематеріальної культурної спадщини тощо) чи його творчим перекладом на іншу мову. Подібні визначення зустрічаються і в законах інших країн. Тому трансформаційні роботи фан-арту є похідними роботами від оригінального твору [1], автор якого залишає за собою майнові права інтелек-

 © Шматков Д. І., 2023

туальної власності на оригінальний твір, у тому числі право забороняти чи дозволяти використовувати похідні роботи.

У той час, як питання слідування кумирам є актуальним предметом психології, соціології та інших наук, комерційно-правові аспекти фан-арту також мають важливе значення.

Електронні маркетплейси є стандартом сучасності [2]. Зокрема, з розвитком електронної комерції у Цифрову Епоху бізнеси, що концентруються на виготовленні та продажі фанатських товарів, сьогодні широко розповсюджують свої продукти у мережі Інтернет. З огляду на визначені аспекти розподілу, використання та управління правами інтелектуальної власності на фан-арт, проблема потребує відповідних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поєднання фан-арту та прав інтелектуальної власності здебільшого аналізується ученими у наступних трьох проєкціях [3–5]:

1) розподіл прав інтелектуальної власності між авторами оригінальних творів та фанатами / особами, які використовують твір;

2) економічний та репутаційний ефект від трансформаційного використання прав інтелектуальної власності авторів популярних творів;

3) адекватність сучасного законодавства, що регулює питання.

У цілому науковці підтверджують те, що трансформація і використання твору з комерційною метою без згоди правовласника є у будь-якому випадку порушенням його прав. При цьому, зазначається, що заохочення залучення шанувальників, не жертвуючи здатністю авторів отримувати прибуток від своїх оригінальних творів, сприяє розвитку галузей [3]. Фан-арт завдає шкоди творцям, які бажають зберегти контроль або накласти право вето на похідні твори, але потенційні переваги фан-арту значно переважають ці потенційні збитки [4]. Часто правовласники не переслідують своїх шанувальників, а навпаки, дозволяють такій креативності діяти як інструмент залучення клієнтів і оцінюють масштаби творчості фанатів як ознаку власної популярності [5]. Учені також підіймають питання включення фан-арту у перелік практик добросовісного використання, визначених законами [5].

Варто зазначити, що у дослідженнях обговорюються широкі питання, проте деталі та практична реалізація теорії поки залишаються поза увагою учених. Чи достатньо говорити про авторське та інколи про торговельні марки, коли мова йде про порушення прав інтелектуальної власності творцями продуктів фан-арту? Яку інфраструктуру пропонують платформи комерції (зокрема електронної) задля правомірного використання популярних творів? Ці питання є актуальними, але поки відповіді на них недостатньо розкриті у науковій літературі.

Мета статті полягає у визначенні складових інфраструктури платформ електронної комерції, що забезпечує правомірне використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів.

Виклад основного матеріалу. Для підсилення розуміння актуальності представленого дослідження і вимог, які можуть висуватись відповідній інфраструктурі маркетплейсу, далі наведено кейс з юридичної практики автора. Е-комерс-підприємець створив у вигляді раритетного засобу для освітлення копію культового взуття всесвітньо відомого бренду. Він певний час успішно продавав цей продукт, отримуючи багато позитивних відгуків від покупців, підвищуючи рейтинг акаунту та його місце у пошуковій видачі. Через декілька років після початку продажів, ставши помітним, за зверненням юридичної компанії, яка представляла інтереси правовласника, акаунт і лістинг було заблоковано через порушення прав інтелектуальної власності на торговельну марку та дизайн. Е-комерс-підприємець, отримавши скаргу, намагався зв'язатись з правовласником чи будь-яким представником правовласника. Першою знахідкою був пункт в політиці управління інтелектуальної власності, в якому йшлася мова про те, що ця всесвітньо відома компанія взагалі прямо не відповідає на запити щодо надання прав інтелектуальної власності третім особам і не обговорює такі запити. Контактів представників не містилось на відповідних сторінках веб-сайту. Через місяць була отримана відповідь від однієї з багатьох юридичних компаній, які, на думку е-комерс-підприємця, могли представляти всесвітньо відому компанію і яким він попередньо надсилав листи, про те, що запит не може бути задовільнений.

Які факти, порівняно з фактами, представленими у проаналізованих наукових дослідженнях, відкрив цей кейс?

По-перше, фан-арт може порушувати не лише авторське право у вигляді похідних робіт. Хоча порушення прав на дизайни (чи промислові зразки, як їх прийнято називати в Україні) у позовах до суду йдуть часто поряд із порушенням авторського права, особливо коли це стосується креативних індустрій [6]. Можна дискутувати чи було у кейсі порушення прав на дизайн, оскільки у США (маркетплейс зареєстровано у США) він потребує обов'язкової реєстрації, а також він повинен відноситись до конкретного «корисного» продукту, проте платформа електронної комерції не уповноважена в цьому розбиратись, а акаунт та лістинг продукту залишились заблокованими. Також тут правовласники можуть апелювати до порушення прав на знаки для товарів та послуг – про це згадується у відомих до-

слідженнях, але доволі рідко, порівняно з авторським правом.

По-друге, стає зрозумілим, що власники популярних товарів не завжди бачать або розуміють переваги фан-арту для їхнього бізнесу і не завжди толерують його.

По-третє, платформи електронної комерції не завжди забезпечують зручність та правомірність займатись фан-артом або «мерчем» – порушення прав інтелектуальної власності тривалістю у декілька років, неусвідомлення підприємцем правових ризиків, нерозуміння умов можливої ліцензії, декілька місяців безрезультатних пошуків контактів та комунікацій – усе це призвело до великих фінансових та репутаційних втрат е-комерс-підприємця та, виходячи зі скарги, певних втрат правовласника.

Проаналізуємо інфраструктуру, що забезпечує правомірне використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів, яку пропонують відомі маркетплейси. Для аналізу обрано такі платформи, як eBay (загальна спеціалізація), Etsy (загальна спеціалізація), Amazon (загальна спеціалізація та спеціалізація на фан-арті), Redbubble (спеціалізація на фан-арті) та Teepublic (спеціалізація на фан-арті, належить Redbubble).

Результати аналізу узагальнено і представлено у таблиці нижче.

Таблиця – Складові інфраструктури платформ електронної комерції, що забезпечують правомірне використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів

Складові інфраструктури	Платформи електронної комерції				
	eBay	Etsy	Amazon Merch on Demand	Redbubble	Teepublic
Політика інтелектуальної власності	Так	Так	Так	Так	Так
Залучення правовласника	Так	Ні	Так	Так	Так
Залучення творця фан-арту	Ні	Ні	Так	Обмежено	Обмежено
Перелік компаній, відкритих до співробітництва	Так	Ні	Так	Так	Так
Комунікація з правовласником	Так	Ні	Так	Так	Так
Стандартні ліцензійні угоди	Обмежено	Ні	Так	Обмежено	Обмежено
Укладання ліцензійних угод через платформу	Ні	Ні	Так	Так	Так
Доступне портфоліо інтелектуальної власності	Обмежено	Ні	Ні	Ні	Ні
Перенесення домовленостей на інші платформи	Ні	Ні	Ні	Обмежено	Обмежено

Ознайомлення і надання згоди з політиками інтелектуальної власності на платформах електронної комерції є однією з відправних точок запуску електронного бізнесу. Як раніше було обґрунтовано, для забезпечення правомірного використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів правовласники повинні бути залучені до процесу формулювання вимог та умов використання такої інтелектуальної власності. Оскільки, попередні дослідження [3–5] свідчать про те, що правовласники мають пряму зацікавленість в існуванні фан-арту, творці таких продуктів також можуть мати можливість формувати свої пропозиції на платформах. Наявність стандартних ліцензій відомих компаній на платформах дають можливість пришвидшити процес досягнення цілей сторін, а творцям фан-арту порівняти умови та обрати найкращу пропозицію, оцінити ризики, побудувати бізнес-план тощо. Ті ж переваги для творців фан-арту несуть і списки відкритих до співробітництва компаній. Крім того, така взаємодія є корисною і для електронних платформ, оскільки, очевидно, знижує ризики отримання судових позовів щодо порушення прав інтелектуальної власності від таких компаній. Укладання ж ліцензійних угод через платформу є стандартом Цифрової Епохи. Опис доступного портфоліо інтелектуальної власності, з однієї сторони, може дозволити розширити співпрацю, а з іншої сторони, надасть творцю фан-арту розуміння усіх бар'єрів використання інтелектуальної власності третьої сторони. Останньою типовою складовою такої інфраструктури є можливість перенесення домовленостей на інші платформи, що дає переваги обом сторонам та у деяких випадках і маркетплейсу.

Кожен з представлених у таблиці маркетплейсів ознайомлює користувачів з політиками інтелектуальної власності, які легко знайти на веб-сайтах компаній, а також пропонує різноманітні програми для боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності.

Хоча фан-арт і не є основною спеціалізацією eBay, у проєкції забезпечення правомірного використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів програма компанії VeRO пропонує задовільні можливості. VeRO дозволяє власникам прав інтелектуальної власності та їхнім уповноваженим представникам повідомляти про лістинги на платформі, які можуть порушувати ці права [7]. Відповідно до програми учасники у вільному форматі описують власні політики інтелектуальної власності (незалежно від політики eBay), куди можуть входити, наприклад, умови ліцензійних угод, доступне портфоліо інтелектуальної власності, контакти відповідальних осіб тощо. Але зміст таких політик тут не регламентується, тому уся необхідна інформація як може міститися у цих документах, так може і бути

відсутньою. Перелік компаній, включених у програму, знаходиться у вільному доступі.

Etsy, хоча і спеціалізується на творах ручної роботи, що потенційно можуть містити одразу декілька видів інтелектуальної власності, окрім політики інтелектуальної власності, пропонує користувачам лише платформу подання скарг на порушення прав інтелектуальної власності, для чого необхідно додати онлайн власну зареєстровану торговельну марку [8]. Перелік компаній, включених у програму, поки не знаходиться у вільному доступі. Іншого функціоналу у контексті цього дослідження Etsy не пропонує.

Amazon Merch on Demand пропонує ліцензійну програму Merch Collab [9] для створення колаборацій через ліцензії між Amazon, власниками брендів, кваліфікованими дизайнерами та виробниками. Особливістю програми у контексті дослідження є те, що Amazon є стороною ліцензійних угод, та, відповідно, тут не передбачена можливість перенесення умов використання продукту на інші маркетплейси. Ще однією особливістю програми є те, що предметом угоди є використання дизайну, що підтверджує тезу про те, що фан-арт охоплює не лише авторське право (звичайно, дизайни можуть охоплюватись, у тому числі, і авторським правом). З проаналізованих складових на платформі також поки відсутня інформація про доступне портфоліо інтелектуальної власності залучених компаній.

Fan Art Program [10–11], представлена на Redbubble та Teepublic, є ідентичною для обох платформ, ймовірно, через те, що Teepublic належить Redbubble. Тому головною особливістю тут є можливість перенесення домовленостей між ліцензіаром та ліцензіатом від одного маркетплейсу до іншого. Процес автоматичного отримання ліцензії складається з декількох простих етапів і заснований ознайомленні творцями фан-арту з вимогами брендів, після чого е-комерс-підприємці завантажують продукт на платформу, позначають його відповідним тегом і очікують на підтвердження або відмову від потенційного ліцензіара. При цьому, кожна відома компанія висуває власні умови до змісту угоди. На сьогодні на платформах не передбачено наявність інформації про повне портфоліо інтелектуальної власності компаній. Також творці фан-арту не можуть завантажити свої пропозиції для одночасно усіх потенційних партнерів, лише великі компанії мають таку можливість.

З короткого аналізу можна побачити, що більша спеціалізація на фан-арті обумовлює більші зусилля на створенні інфраструктури правомірного використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів. У той же час, на погляд автора, такі платформи могли б, у першу чергу, додатково зробити ширшими можливості використання ліцензійних угод за межами платформ та підсилити залучення творців фан-арту до двосторонньої взаємодії з правовласниками.

Висновки. Отже, отримані результати підтверджують актуальність вивчення та удосконалення правових відносин між великими компаніями та творцями фан-арту, встановлену попередніми дослідженнями [1; 2; 3]. Представлене дослідження також розширює попередні у контексті використання різних видів інтелектуальної власності у відповідній комерційній діяльності. Суттєвим науковим внеском є розгляд проблеми в контексті електронної комерції – такий підхід дозволив опонувати прихильникам думки про те, що власники популярних продуктів схильні дозволяти використання похідних таких продуктів задля цілей ще більшої популяризації. Ймовірно, ця думка у попередніх дослідженнях здебільшого відносилась до некомерційного використання, але межа з комерційним використанням фан-арту є надзвичайно тонкою – цей аспект може бути перспективним для подальших досліджень. Тому саме з огляду на природу електронної комерції, що детермінує комерційне використання продуктів, питання створення ефективної інфраструктури платформ електронної комерції, які забезпечують правомірне використання інтелектуальної власності творців популярних продуктів, було розкрито у цьому дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Shmatkov D. Copyright Issues in Digital Society: Sports Video Games. *Intellectual Systems and Information Technologies:* International Scientific and Practical Conference (Odesa, Ukraine, 13-19 September 2021). 2017. P. 310–316. URL: https://ceur-ws.org/Vol-3126/paper45.pdf.
2. Shmatkov D., Cabrera Zagalaz A. Notice-and-Takedown Procedures in Ukraine, Spain, China and the US. *Law and innovative society.* 2022. Vol 1, No. 18. P. 22–33. doi: https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-2.
3. Morgan R. Conventional Protections for Commercial Fan Art Under the US Copyright Act. *Fordham Intell. Prop. Media & Ent. LJ*. 2021. Vol. 31, No. 2. P. 514–573.
4. Guerra-Pujol F. E. Of Coase and Copyrights: The Law and Economics of Literary Fan Art. *NYU J. Intell. Prop. & Ent. L.* 2019. Vol. 9, No. 1. P. 91–106.
5. Law Edwards L., Schafer B., Harbinja E. Future Law. *Future Law*. Edinburgh University Press, 2022.

6. Woods M., Monroig M. Fashion Design and Copyright in the US and EU. *WIPO/IPR/GE/15.* 2015. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/wipo_ipr_ge_15/wipo_ipr_ge_15_t2.pdf.
7. eBay. *Verified Rights Owner Program*. URL: https://www.ebay.com/sellercenter/ebay-for-business/verified-rights-owner-program.
8. Etsy. *Etsy Reporting Portal.* URL: https://www.etsy.com/ipreporting.
9. Amazon. *Merch Collab.* URL: https://sell.amazon.com/programs/collab.
10. Redbubble. *Fan Art Program.* URL: https://help.redbubble.com/hc/en-us/articles/360000938143-Fan-Art-Program.
11. Teepublic. *Fan Art Program Overview.* URL: https://teepublic.zendesk.com/hc/en-us/articles/360022642254-Fan-Art-Program-Overview.

REFERENCES

1. Shmatkov, D. (2021). Copyright Issues in Digital Society: Sports Video Games. In *International Scientific and Practical Conference "Intellectual Systems and Information Technologies"*. 13-19 September 2021 Odesa, Ukraine. P. 310–316. Retrieved form https://ceur-ws.org/Vol-3126/paper45.pdf [in English].
2. Shmatkov, D., & Cabrera Zagalaz, A. (2022). Notice-and-Takedown Procedures in Ukraine, Spain, China and the US. *Law and innovative society, 1* (18), 22–33. doi: https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-2 [in English].
3. Morgan, R. (2021). Conventional Protections for Commercial Fan Art Under the US Copyright Act. *Fordham Intell. Prop. Media & Ent. LJ, 31* (2), 514–573 [in English].
4. Guerra-Pujol, F. E. (2019). Of Coase and Copyrights: The Law and Economics of Literary Fan Art. *NYU J. Intell. Prop. & Ent. L., 9* (1), 91–106 [in English].
5. Law Edwards, L., Schafer, B., & Harbinja, E. (2022). Future Law. In *Future Law*. Edinburgh University Press [in English].
6. Woods, M. & Monroig, M. (2015). Fashion Design and Copyright in the US and EU. In *WIPO/IPR/GE/15.* Retrieved form https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/wipo_ipr_ge_15/wipo_ipr_ge_15_t2.pdf [in English].
7. eBay. *Verified Rights Owner Program*. Retrieved form https://www.ebay.com/sellercenter/ebay-for-business/verified-rights-owner-program.
8. Etsy. *Etsy Reporting Portal.* Retrieved form https://www.etsy.com/ipreporting.
9. Amazon. *Merch Collab.* Retrieved form https://sell.amazon.com/programs/collab.
10. Redbubble. *Fan Art Program.* Retrieved form https://help.redbubble.com/hc/en-us/articles/360000938143-Fan-Art-Program.
11. Teepublic. *Fan Art Program Overview.* Retrieved form https://teepublic.zendesk.com/hc/en-us/articles/360022642254-Fan-Art-Program-Overview [in English].

SHMATKOV DANIIL

PhD in Teaching Methods, Associate Professor, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

FAN ART AND INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS ON ELECTRONIC COMMERCE PLATFORMS

Problem setting. With the rise of e-commerce in the Digital Age, businesses that focus on making and selling fan merchandise are now widely distributing their products online. Given the issue of distribution, use and management of intellectual property rights in the given context, the problem requires appropriate research.

Analysis of recent researches and publications. In the previous studies, broad questions are discussed, but the details and practical implementation of the theory remain outside the attention of scientists. Is it enough to talk about copyright and sometimes about trademarks when it comes to infringement of intellectual property rights by creators of fan art products? What infrastructure do e-commerce platforms offer for fair use of popular works? These questions are relevant, but the answers to them have not yet been sufficiently disclosed in the scientific literature.

Purpose of the research is to determine the components of the infrastructure of e-commerce platforms, which ensures the legitimate use of intellectual property of the creators of popular products.

Article's main body. The infrastructure offered by well-known marketplaces has been analyzed. Platforms such as eBay, Etsy, Amazon, Redbubble and Teepublic were selected for the analysis. Infrastructure components such as intel-

lectual property policy, involvement of the right holder and fan art creator, a list of companies open to cooperation, opportunities for communication with the right holder, availability of standard license agreements, the possibility of concluding license agreements through the platform, an accessible portfolio of intellectual property, and the possibility of carrying licenses to other platforms are defined.

It has been established that greater specialization in fan art leads to greater efforts to create an infrastructure for the fair use of intellectual property of creators of popular products. At the same time, in the author's opinion, such platforms could, first of all, make it possible to use licensing agreements beyond the platform and expand the involvement of fan art creators in two-way interaction with the rights holders.

Conclusions and prospects for development. The obtained results confirm the relevance, established by previous studies, of studying and improving legal relations between large companies and creators of fan art. The presented study also extends the previous ones in the context of the use of different types of intellectual property in the relevant commercial activity. A significant scientific contribution is the examination of the problem in the context of electronic commerce – this approach allowed opposing the supporters of the opinion that the owners of popular products tend to allow the use of derivatives of such products for the purposes of even greater popularization. This opinion in previous studies has probably been mostly about non-commercial use, but the line between non-commercial and commercial use of fan art is extremely thin. Therefore, precisely in view of the nature of e-commerce, which determines the commercial use of products, the issue of creating an effective infrastructure of e-commerce platforms that ensure the legitimate use of intellectual property of the creators of popular products was revealed in this study.

Key words: copyright, fan art, derivative work, intellectual property, e-commerce.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Шматков Д. І. Фан-арт та право інтелектуальної власності на платформах електронної комерції. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 80–85.

ЯРОШЕНКО ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ
доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України
ORCID 0000-0001-9022-4726

ВАПНЯРЧУК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0003-2764-3826

УДК [349.232:331.215.1]:303.82-057.4
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-11

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ – КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП В ОПЛАТІ ПРАЦІ НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розглянуто справедливість як ключовий принцип в оплаті праці спеціального суб'єкта трудового права – наукових працівників. Оскільки сьогодні як ніколи постає потреба у висококваліфікованих кадрах, у їх професіоналізації. І тому пріоритетними напрямами освітньої та наукової політики повинно бути вироблення, прийняття та реалізація рішень, спрямованих на збереження і розвиток кадрового потенціалу освіти і науки, забезпечення його життєдіяльності, встановлення порядку і процедур, що визначають найбільш ефективне використання людських ресурсів. Важливого значення у цьому процесі набуває створення гідних умов праці, гідної і справедливої її оплати, належних, безпечних і здорових умов праці. Оскільки політика низької заробітної плати в освітній і науковій сфері веде до пошуку працівниками роботи в інших видах економічної діяльності з вищим рівнем оплати праці та міграції за кордон. Одним із основних питань, які потребують нагального вирішення – питання оплати праці вчених. Оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для його ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижності професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді до наукової і науково-технічної діяльності та підвищення кваліфікації наукових працівників. Усі наукові працівники мають мати гідний рівень оплати своєї надважкої та відповідальної діяльності. Внесено пропозицію внести зміни до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо забезпечення гідних і справедливих умов оплати праці наукових працівників, що сприятиме підвищенню престижності праці даної категорії працівників, а також дозволить забезпечити дотримання їх трудових прав, сприятиме покращенню їх матеріального становища.

Ключові слова: оплата праці, справедливість, гідні умови праці, науковий працівник, національне законодавство, дослідницька інфраструктура.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграційних перетворень в Україні праця залишається основним джерелом доходів для населення, а тому питання оплати праці є важливими для парадигми постіндустріального розвитку всіх економічних систем. Наразі в державі, на жаль, усталилася політика низької заробітної плати, що негативно впливає на зростання продуктивності праці. Відтак оплата праці майже не виконує своєї ключової функції – відтворення затраченої енергії людських ресурсів і мотивації трудівників до продуктивної праці. Станом на сьогодні в умовах активних законотворчих перспектив трудового законодавства України в аспекті їх євроінтеграції назріли питання розроблення і впровадження в життя ефективних систем оплати праці, які мають бути націлені на розв'язання завдань розвитку вітчизняної економіки, забезпечення поєднання економічних і соціальних інтересів і цілей окремих співробітників і керівників підприємств. Це потребує застосування нових підходів організації

 © Ярошенко О. М., Вапнярчук Н. М., 2023

оплати праці з урахуванням специфіки діяльності підприємств і накопиченого досвіду вітчизняних і зарубіжних компаній, а також науковців у питаннях оплати праці [1, с. 1].

Мета статті – розглянути справедливість як ключовий принцип в оплаті праці спеціального суб'єкта трудового права – наукових працівників, на підставі чого зробити відповідні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оплати праці у галузі трудового права приділяли увагу такі науковці, як М. Бару, Н. Болотіна, В. Бурак, Ю. Бурнягіна, Н. Гетьманцева, К. Довбиш, В. Жернаков, Т. Коляда, О. Процевський, Я. Сімутіна, О. Ярошенко та ін. Важливі ж наукові положення, на яких ґрунтується сучасне розуміння категорії справедливості розроблені у працях О. Бандури, В. Горбатенка, К. Довбиш, І. Жигалкіна, В. Ковальчука, М. Костецького, П. Рабіновича, Г. Чанишевої та ін. Їх наукові праці й до цього часу не втратили наукової цінності, втім у сучасних умовах питання справедливості, зокрема у сфері оплати праці, набуває нового значення та потребує переосмислення.

Виклад основного матеріалу. У ст. 43 Конституції України [2] закріплено, що кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ч. 4) і своєчасно виплачену (ч. 7). Конституційний Суд України виходить із того, що винагорода за виконану працівником роботу є джерелом його існування й має забезпечувати для нього достатній, гідний життєвий рівень. Зазначене покладає в обов'язок держави створювати належні умови праці для реалізації громадянами права на неї, вказує на оптимізацію балансу інтересів сторін трудових відносин, зокрема, шляхом державного регулювання оплати праці [3]. Як справедливо зазначав О. І. Процевський, право на працю, її оплату, на належні, безпечні та здорові умови праці, які згідно з Основним Законом становлять правовий статус громадянина, є суб'єктивними правами. Оскільки ці суб'єктивні права існують у нерозривному зв'язку з юридичними обов'язками, покладеними на роботодавця, державу і працівника, до механізму правового регулювання включається весь юридичний інструментарій соціальної галузі, якою є трудове право [4, с. 67].

В Україні практично створено законодавчо-правову базу впорядкування оплати праці згідно з міжнародними трудовими нормами. Водночас механізми її державного й колективно-договірного регулювання оплати праці ще не спрацьовують у повному обсязі. До того ж на їх функціонування негативно впливає недосконаліть реформування грошово-кредитної й податкової системи, явне відставання у формуванні нових суб'єктів господарювання, у створенні повноцінної системи соціального партнерства тощо [5]. До проблем, що стосуються оплати праці в євроінтеграційних умовах розвитку економіки України Е. М. Лібанова й О. М. Палій відносять низьку заробітну плату й виплату заробітних плат «у конвертах». Існування цих проблем вони пояснюють такими причинами, як-от: низька ефективність економіки; непослідовність і незбалансованість соціально-економічних реформ; нерозвиненість ринкового середовища і громадських інститутів; відсутність системної політики оплати праці; заміна державних організаційних функцій і механізмів розподільчими; корупція на всіх рівнях управління; брак дієвих механізмів (зокрема страхових) захисту найманих працівників; низький рівень правової культури, у тому числі, відсутність законослухняності в суспільстві; несприятливі умови ведення бізнесу, передусім малого й середнього; поширеність так званих споживацьких та утриманських настроїв [6, с. 121].

Як зазначає А. В. Закусило, за сучасних євроінтеграційних умов ефективний механізм регулювання оплати праці має передбачати вирішення двоєдиного завдання, а саме, забезпечити: (а) роботодавцеві – оптимальні результати виробництва й реалізації продукції, що нададуть змогу закріпити ринкові позиції і сформувати позитивний фінансовий результат після відшкодування всіх витрат, у тому числі й на оплату праці; (б) найманому трудівникові – своєчасну оплату праці й гідний рівень життя, що відповідатимуть кількісним і якісним результатам його праці, а також вартості відповідних послуг працівників на регіональному ринку праці [7].

Значну роль у розв'язанні розглядуваних питань відіграє встановлення дієвих механізмів у системі оплати праці, які мають забезпечувати соціальну й економічну справедливість у трудових правовідносинах. Справедливість як ключова умова гідного ставлення до працівника передбачає: а) справедливі і сприятливі умови праці; б) справедливу і задовільну винагороду за неї; в) гідне існування працівника та членів його сім'ї; г) можливість об'єднання з метою захисту своїх соціально-економічних інтересів [8]. Так, згідно з п. 4.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України по справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р., №15-рп/2004: «справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У сфері реалізації права справедливість виявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення» [9].

Принцип соціальної справедливості будучи однією із загальновизнаних цінностей сучасної демократичної суспільної свідомості, що зафіксовано в преамбулі Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права ООН [10], зорієнтований на утвердження рівності соціальних прав кожної особи, скасування необґрунтованих привілеїв, відповідність розміру доходу людини витратам праці та капіталу, захист соціальних та економічних прав і свобод громадян, захист окремих осіб, соціальних верств і прошарків населення, які потрапили в скрутну життєву ситуацію. Відповідно до Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці (1988 р.) [11] соціальна справедливість має найбільшу значущість у забезпеченні умов загального й міцного миру. Вона передбачає активну участь людей в економічному житі суспільства, а також адекватну соціально-економічну підтримку тих, хто ще не встиг стати учасниками виробничих відносин (діти, підлітки, учні); хто не може брати участь у виробничому процесі з об'єктивних причин (інваліди, вагітні, багатодітні матері і т.п.); хто вибув із сфери виробництва (або був витіснений з неї) за віком, у зв'язку з втратою працездатності тощо. Це принцип, який реально пронизує всі сфери людської діяльності, бо є в змістовному плані нормативно-правовою основою легітимації органів державної і політичної влади. Він виступає базисом соціокультурної динаміки і діяльності соціальних інститутів, формування і становлення соціальних зв'язків і відносин у суспільстві, одним із факторів ідеології, що базується на необхідності «нерівноправних» взаємин між індивідами. Реалізація цього принципу в суспільстві означає, що при цьому здійснюється справедливий: розподіл діяльності; розподіл доходів; розподіл праці; розподіл соціальних благ (прав, можливостей, влади); розподіл винагород, визнань; розподіл рівня та якості життя; розподіл інформації та культурних цінностей. Тобто справедливість є загальновизнаною цінністю сучасного демократичного суспільства.

Конституція України, визнавши державу демократичною, соціальною та правовою, спрямувала свою діяльність на справедливу політику зайнятості, гідну оплату праці, справедливе оподаткування, соціальний захист. При цьому Основний Закон категорією «справедливість» не оперує, обмежуючись тільки нормою, за якою бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами (ч. 1 ст. 95). Кодекс законів про працю України також не містить прямо закріпленого принципу справедливості. Проте зазначений принцип лежить в основі втілення конституційного права на заробітну плату в нормах Кодексу, зокрема у таких статтях: гарантування права на оплату праці не нижче встановленого державою мінімального розміру (ст. 2 КЗпП України); гарантуванні оплати праці на рівні не нижче, ніж середній заробіток за попередньою роботою у випадках тимчасового переведення працівника на іншу роботу (ст. 33 КЗпП України); визначення критеріїв для розміру заробітної плати (ст. 94 КЗпП України); гарантування мінімальної заробітної плати та її індексації (ст. 95 КЗпП України); гарантування можливості застосування різних систем оплати праці (ст. 96-98 КЗпП України); гарантування оплати праці сумісникам (ст. 100-1 КЗпП України) та при суміщенні посад (ст. 105 КЗпП України) [12] та ін.

Щодо наукових джерел з трудового права, то як зазначає О. М. Ярошенко, «перед трудовим законодавством за нинішніх умов стоїть складне завдання: зробити правове регулювання праці соціально справедливим, адекватно відображаючим реалії суспільного життя, одночасно зберігши соціальне призначення трудового права, максимально захистивши інтереси працівника як найбільш уразливої сторони трудового договору. Ця мета може бути досягнута лише за умови високої внутрішньої організації системи трудового права, несуперечливості закладеного в її підґрунтя нормативно-правового матеріалу, ефективного поєднання норм цієї галузі права з приписами інших галузей…» [13, с. 342].

У правовому регулюванні оплати праці справедливість, на думку М. О. Пижової, має розглядатися як: 1) ціннісна орієнтація (справедливість у такому разі встановлює відповідність винагороди зробленій праці, тобто не пов'язана у такому випадку із вирішенням загальних соціальних проблем, а скоріше локальних. Водночас, на думку вченої, ключовим у формуванні відчуття справедливості є не розмір заробітної плати, а суб'єктивна оцінка працівника. Саме працівники доволі часто пов'язують відчуття справедливості із пропорційністю між особистим трудовим внеском, кваліфікацією, кінцевим результатом роботи та розміром заробітної плати); 2) елемент виробничої ситуації корпоративної культури колективу працівників (справедливість є важливим елементом корпоративної культури, в основі яких трудова етика, мотивування, відчуття відповідальності чи байдужості до результату праці; ставлення до робочого місця; якісні характеристики трудової діяльності, шкідливі звички, планування професійної кар'єри); 3) фактор для мотивації працівників (відчуття справедливості оплати праці у працівників більше, чим вищий рівень задоволення від праці та заробітної плати) [14, с. 158-159]. Вважаємо принцип справедливості є сутнісною засадою права на заробітну плату, що проявляється в її змістовних компонентах та структурі оплати праці.

І сьогодні одним із нагальних питань у науковій і освітній сфері, що потребує вирішення відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. [15], є гідні умови праці для науковців, включаючи справедливу оплату їх праці. Оскільки не реалізація повною мірою вченими, через недостатнє фінансування, свого наукового потенціалу в Україні призводить до відпливу науковців за кордон та до суттєвого зниження конкурентоспроможності наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок, що, в підсумку негативно впливає на використання наукового потенціалу підприємствами та уповільнює розвиток національної економіки і погіршує якість життя її громадян, робить неможливою розбудову суспільства, що базується на знаннях.

На жаль, приходиться констатувати, що і сьогодні рівень оплати праці фахівців вищої кваліфікаційної категорії в бюджетній сфері, зокрема наукових працівників, не відповідає критеріям гідної та справедливої оцінки рівня їх освіти й досвіду. Як зазначає Г. В. Монастирська, основними проблемами оплати праці співробітників наукових установ НАН України, які потребують першочергового вирішення, є такі: надзвичайно низький рівень заробітних плат, причому низький не лише у світовому, а й у вітчизняному вимірі; безсистемний характер конструкції схем посадових окладів; компресія схем посадових окладів і, як наслідок, посилення «зрівнялівки»; відсутність мотивації для молоді займатися науковою діяльністю; нерівність в оплаті праці за різними ознаками: величезна диференціація заробітків не тільки в різних наукових установах, а й усередині цих установ; невпорядкованість застосування стимулюючих виплат; відсутність чіткого зв'язку заробітної плати науковця з результатами його праці; непрозорість системи оплати праці в більшості наукових установ, яка є підґрунтям для численних домислів про необ'єктивність політики оплати праці [16, с. 57]. І як наслідок, науковці змушені виїздити за кордон або взагалі полишати науку і переходити в інші сфери економіки. І якщо спочатку з України масово від'їжджали вчені найвищої кваліфікації, то нині залишає країну перспективна молодь.

Значну роль у розв'язанні вказаних проблем повинно бути встановлення дієвих механізмів у системі оплати праці, які мають забезпечувати соціальну й економічну справедливість у трудових правовідносинах. Тобто справедливі і сприятливі умови праці та справедливу й задовільну винагороду за неї, а також гідне існування працівника та членів його сім'ї. Тому сьогодні пріоритетними напрямками наукової політики повинно бути вироблення, прийняття та реалізація рішень, спрямованих на збереження і розвиток кадрового потенціалу науки, забезпечення його життєдіяльності, встановлення порядку і процедур, що визначають найбільш ефективне використання людських ресурсів. Концепція гідної праці, одним із основних складників якої є гідна, справедлива оплата праці повинна стати основою соціально-економічної політики України, її одним із основних напрямів.

Слід констатувати, що на сьогоднішній день, на жаль, у цьому напрямку, поки що нічого не відбувається, навіть нинішнім Урядом прийнято постанову від 20.12.2022 № 1411, якою до 31 грудня 2023 р. призупинено дію постанови Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 822 "Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки", зокрема постановою призупиняється норма про те, що з 1 січня 2023 року мінімальний розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) педагогічного працівника становить 4 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб (слід зазначити, що постановою від 10.07.2019 № 822 було передбачено підняти зарплати педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників з 1 січня 2020 року з поступовим підвищенням у наступні роки).

Водночас, на переконання Міністра освіти та науки Оксена Лісового, усі педагогічні працівники мають мати гідний рівень оплати своєї надважкої та відповідальної діяльності. «Як громадянин, а не міністр, я скажу, що такі низькі зарплати – це приниження. Ми повинні виходити з такої позиції, як гідність людини. Ми повинні вийти на гідну оплату праці. Якщо ми хочемо виховувати громадянина, то ми повинні зробити так, щоб і педагог відчував себе гідною людиною. Тому оплата праці – дуже важлива», – наголосив очільник МОН [17].

І тому, вважаємо, за необхідне внести зміни, зокрема до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо забезпечення гідних і справедливих умов оплати праці наукових працівників, що сприятиме підвищенню престижності праці даної категорії працівників, а також дозволить забезпечити дотримання їх трудових прав, сприятиме покращенню їх матеріального становища.

Висновки. Отже, з урахуванням викладеного зазначимо, що сьогодні як ніколи постає потреба у висококваліфікованих кадрах, у їх професіоналізації, оскільки результати діяльності будь-якої сфери залежать від рівня підготовки її працівників, а це значить – від стану освітньої сфери, від її готовності задовольняти потреби реальної економіки, суспільства в цілому і кожної особистості, зокрема. І тому пріоритетними напрями освітньої та наукової політики повинно бути вироблення, прийняття та реалі-

зація рішень, спрямованих на збереження і розвиток кадрового потенціалу освіти і науки, забезпечення його життєдіяльності, встановлення порядку і процедур, що визначають найбільш ефективне використання людських ресурсів. Важливого значення у цьому процесі набуває створення гідних умов праці, гідної і справедливої її оплати, належних, безпечних і здорових умов праці. Оскільки політика низької заробітної плати в освітній і науковій сфері веде до пошуку працівниками роботи в інших видах економічної діяльності з вищим рівнем оплати праці та міграції за кордон.

Хоча становище країни сьогодні досить важке у зв'язку з війною, але й у такий нелегкий час має бути створена правильна система керування країною, де особливу увагу слід приділити також науковій сфері, забезпечивши справедливу оплату праці для вчених. Зокрема, оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для його ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижності професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді до наукової і науково-технічної діяльності та підвищення кваліфікації наукових працівників. Усі наукові працівники мають мати гідний рівень оплати своєї надважкої та відповідальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко Ю. І. Оптимізація оплати праці в умовах євроінтеграційних змін трудового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : б. в., 2020. 20 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
3. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Дзьоби Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України. *Офіційний вісник України*. 2013. № 84. Ст. 3118.
4. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права : монографія. Харків : ХНАДУ, 2014. 254 с.
5. Про Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні : Указ Президента України від 25.12.2000 № 1375/2000. Офіційний вісник України. 2000. № 52. Ст. 2257.
6. Лібанова Е. М., Палій О. М. Ринок праці та соціальний захист : навч. посіб. Київ : Основи, 2004. 491 с.
7. Закусило А. В. Напрями удосконалення формування фонду оплати праці на підприємстві. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/93.pdf.
8. Марченко Ю. І. Справедливість – провідний принцип інституту оплати праці. *Соціальне право.* 2020. № 1. С. 137-142.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 №15-рп/2004. *Офіційний вісник України.* 2004. №45. Ст. 2975.
10. Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і культурні права 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
11. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці : ухвал. Міжнародною конференцією праці 18.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260.
12. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page5.
13. Ярошенко О. М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудо- вого права України : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 472 с.
14. Пижова М. О. Категорія справедливості в контексті оплати праці. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 9. С. 157–159. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/39.pdf.
15. Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року : схвал. розпорядженням Каб. Міністрів України від 14.04.2021 № 322-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-р#Text.
16. Монастирська Г. В. Система оплати праці в НАН України: стратегія і особливості реформування. *Вісник НАН України.* 2019. № 10. С. 51–62.
17. Повинні вийти на гідну оплату праці – Лісовий про зарплатню вчителів. URL: https://vseosvita.ua/news/povynni-vyity-na-hidnu-oplatu-pratsi-lisovyi-pro-zarplatniu-vchyteliv-88646.html.

REFERENCES

1. Marchenko, Yu. I. (2020). *Optimizing wages in the context of European integration changes in labor legislation: author's abstract*. Candidate thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Constitution of Ukraine (1996, June). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141 [in Ukrainian].
3. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of Yuriy Volodymyrovych, a citizen of Dzyoba, regarding the official interpretation of the provisions of the second part of Article 233 of the Labor Code of Ukraine (2013). *Official Gazette of Ukraine,* 84, 3118 [in Ukrainian].
4. Protsevsky, O.I. (2014). *Methodological principles of labor law*. Kharkiv: Khnadu [in Ukrainian].
5. On the Concept of further wage reform in Ukraine: Decree of the President of Ukraine (2000, December). *Official Gazette of Ukraine,* 52, 2257 [in Ukrainian].
6. Libanova, E.M., & Palii, O.M. (2004). *Labor market and social protection*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
7. Zakusylo, A.V. *Directions for improving the formation of the labor remuneration fund at the enterprise*. Retrieved from: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/93.pdf [in Ukrainian].
8. Marchenko, Yu.I. (2020). Fairness – the leading principle of the institute of remuneration. *Social law*, 1, 137-142.
9. The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court of Ukraine regarding the conformity of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine (the case of the court imposing a milder punishment) (2004, November). *Official Gazette of Ukraine*, 45, 2975 [in Ukrainian].
10. UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966, December). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
11. ILO Declaration of Basic Principles and Rights in the World of Work: Resolution. by the International Labor Conference (1998, June). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260.
12. Code of Labor Laws of Ukraine: Law of Ukraine (1971, December). Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page5 [in Ukrainian].
13. Yaroshenko, O.M. (2006). *Theoretical and practical problems of sources of labor law of Ukraine*. Kharkiv: Ed. SPD Federal District Vapnyarchuk N.M. [in Ukrainian].
14. Pyzhova, M.O. (2020). The category of justice in the context of remuneration. *Legal scientific electronic journal,* 9, 157-159. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/9_2020/39.pdf.
15. Concepts of the State target program for the development of research infrastructures in Ukraine for the period until 2026: approval. by order of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2021, April). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-p#Text. [in Ukrainian].
16. Monastyrska, G.V. (2019). Labor payment system in the National Academy of Sciences of Ukraine: strategy and features of reform. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 10, 51-62 [in Ukrainian].
17. *They should go out for a decent salary – Lisovyi about teachers' salaries*. Retrieved from: https://vseosvita.ua/news/povynni-vyity-na-hidnu-oplatu-pratsi-lisovyi-pro-zarplatniu-vchyteliv-88646.html [in Ukrainian].

YAROSHENKO OLEG

2nd PhD in Law, Professor, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine,
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

VAPNYARCHUK NATALIYA

PhD in Law, Senior Researcher, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

THE PRINCIPLE OF JUSTICE IS THE KEY PRINCIPLE IN THE PAYMENT OF SCIENTISTS

Problem setting. In the conditions of European integration transformations in Ukraine, work remains the main source of income for the population, and therefore the issue of wages is important for the paradigm of post-industrial development of all economic systems. Currently, the state has, unfortunately, established a policy of low wages, which negatively affects

the growth of labor productivity. Therefore, the payment of labor almost does not fulfill its key function – the reproduction of the spent energy of human resources and the motivation of workers for productive work. As of today, in the conditions of active law-making perspectives of the labor legislation of Ukraine in the aspect of their European integration, the issue of developing and implementing effective labor payment systems has matured.

Purpose of the research is to consider fairness as a key principle in the remuneration of a special subject of labor law – scientific workers.

Analysis of recent researches and publications. Such scientists as M. Baru, N. Bolotina, V. Burak, Yu. Burnyagina, N. Hetmantseva, K. Dovbysh, V. Zhernakov, T. Kolyada, O. Protsevskyi, Ya. Simutina, O. Yaroshenko and oth. Important scientific provisions on which the modern understanding of the category of justice is based are developed in the works of O. Bandura, V. Horbatenko, K. Dovbysh, I. Zhigalkin, V. Kovalchuk, M. Kostecki, P. Rabinovych, H. Chanysheva etc. Their scientific works have not lost their scientific value until now, however, in modern conditions, the issue of justice, in particular in the field of remuneration, takes on a new meaning and needs to be reconsidered.

Article's main body. Today, more than ever, there is a need for highly qualified personnel and their professionalization. Therefore, the priority directions of educational and scientific policy should be the development, adoption and implementation of decisions aimed at preserving and developing the personnel potential of education and science, ensuring its vital activity, establishing order and procedures that determine the most effective use of human resources. Important importance in this process is the creation of decent working conditions, decent and fair pay, proper, safe and healthy working conditions. Since the policy of low wages in the educational and scientific spheres leads to workers looking for work in other types of economic activity with a higher level of wages and migration abroad.

Conclusions and prospects for the development. One of the main issues that need an urgent solution is the issue of remuneration of scientists. In particular, the remuneration of a scientific worker should provide sufficient material conditions for his effective independent creative activity, increase the prestige of the profession of a scientific worker, stimulate the involvement of talented young people in scientific and scientific and technical activities, and improve the qualifications of scientific workers. All teaching staff should have a decent level of remuneration for their extremely difficult and responsible work. A proposal was made to amend the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activities" regarding the provision of decent and fair conditions of remuneration for scientific workers, which will contribute to increasing the prestige of the work of this category of workers, and will also allow to ensure the observance of their labor rights, will contribute to the improvement of their financial situation.

Key words: salary, justice, decent working conditions, scientific worker, national legislation, research infrastructure**.**

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Ярошенко О. М., Вапнярчук Н. М. Принцип справедливості – ключовий принцип в оплаті праці наукових працівників. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 86–92.

САВЧУК ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Національного Юридичного університету ім. Я. Мудрого, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

УДК [349.6:330.341.1]: 502.17(477)
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-12

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГО-ІННОВАЦІЙНИХ ВІДНОСИН ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У роботі досліджуються питання еколого-інноваційних відносин для забезпечення сталого розвитку України. Досліджено головні аспекти сталого розвитку, а саме: економічні, соціальні, екологічні, інноваційні складові. Робиться акцент на важливості їх поєднання між собою, доводиться важливість та актуальність інноваційної складової, адже інновації виступають основою для зростання і розвитку будь-якої економіки. У світі, де технології мають динамічний характер, вони стають критично важливим фактором конкурентоспроможності.

Підтримується думка про те, що забезпечення сталого розвитку є нормативно-правовим процесом, який спрямований на врегулювання суспільних відносин, що складаються між державою та її органами, органами місцевого самоврядування, фі-зичними та юридичними особами з приводу забезпечення соціально-економічного розвитку з метою задоволення як нинішнім, так і майбутнім поколіннями різноманітних потреб (фізіологічних, економічних, духовних тощо) в процесі взаємодії з природою.

Доведено, що для досягнення ефективного правового захисту та розвитку інноваційного бізнесу необхідно також розробляти та впроваджувати нові законодавчі акти та регулятивні норми, що відповідають вимогам сучасної економіки та технологічного розвитку. Такі норми мають сприяти збільшенню кількості та якості екологічних інноваційних продуктів та послуг, підвищенню ефективності їх виробництва та використання. Окрім того, важливим елементом правового забезпечення еколого-інноваційних відносин є підтримка технологічного підприємництва та стартапів. Для цього можуть бути створені спеціальні підтримуючі програми, які надають фінансову підтримку та консультаційну допомогу для молодих компаній, що займаються розробкою нових технологій. Також можуть бути створені інкубатори та акселератори, що забезпечують підтримку технологічного підприємництва від початкової стадії до комерційного успіху. Співпраця міжнародних компаній, університетів та наукових інститутів може сприяти розвитку нових технологій та забезпеченню їх глобального поширення.

Ключові слова: сталий розвиток, еколого-інноваційні відносини, інновації, інноваційні відносини, навколишнє природне середовище.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку сьогодні є одним із найважливіших, актуальних та складних питань, від якого залежить майбутнє людства та життя на всій планеті. Високі темпи зростання матеріального виробництва та чисельності населення, які є детермінантами розвитку цивілізації в останні роки призвели до швидкого збільшення антропогенного навантаження на довкілля. Виходом із ситуації може стати застосування концепції сталого розвитку, що стала природною реакцією світової спільноти на існуючі загрози і забезпечує гармонійне співіснування природи та людського суспільства, що потребує врахування екологічних та соціальних факторів у всіх сферах життя людини, і насамперед у веденні господарської діяльності.

В умовах зростаючої взаємозалежності національних економік, внаслідок транскордонного характеру екологічних загроз та нездатності держав самостійно вирішувати глобальні енергетичні проблеми,

© Савчук О. О., 2023

виникає необхідність координації зусиль держав щодо забезпечення єдиних стандартів екологічної та енергетичної безпеки, забезпечення сталого розвитку світової економіки та підвищення енергоефективності світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цій сфері з'явилися публікації вчених-юристів: А.П. Гетьмана, Г.В. Анісімової, В.Л. Бредихіної, М.В. Краснової, Ю.С. Шемшученка, Н.Р. Малишевої, Г.Н. Полянської, В.Г. Ємельянової, В.В. Носіка та інших.

Мета статті – дослідити нормативне регулювання правовідносин з використання та охорони навколишнього природного середовища у сфері інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, яким затверджено «Стратегію сталого розвитку „Україна-2020" визначено вектор розвитку, за яким останній визначається як забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему [1].

Очевидно, що одним з механізмів реалізації даної проблематики є інновації, адже виступають основою для зростання і розвитку будь-якої економіки. У світі, де технології мають динамічний характер, вони стають критично важливим фактором конкурентоспроможності.

Відповідно до чинного законодавства, під інноваціями розуміють новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Важливо відмітити, що в сутність концепції сталого розвитку покладено такі головні аспекти: економічного, соціального та екологічного. Економічна складова означає оптимальне використання обмежених ресурсів та застосування екологічних природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення шкідливих відходів виробництва. Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину й спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ між людьми в глобальних масштабах. З екологічної точки зору, сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем, включаючи створене в них людиною середовище - антропосферу. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери [3].

Крім зазначеного, влучно на нашу думку, до складових сталого розвитку відносять поряд з економічною, екологічною, соціальною також інноваційну, яка через синергетичну взаємодію з економічною, екологічною і соціальною складовими створює можливості для ефективної соціально-економічної діяльності й якісної зміни управлінських підходів і засобів утілення концепції. Таким чином, правильно розроблена екологічна політика, як, до речі, економічна і соціальна, сприятимуть забезпеченню сталого розвитку нашої держави [4, с. 8].

Розробка управлінських заходів як на рівні держав чи транснаціональних корпорацій, так і на рівні малих і середніх підприємств із позицій реалізації концепції сталого розвитку актуалізує виокремлення системоутворюючого ядра сталого розвитку, яким є інноваційне забезпечення. Указане цілком логічно і виправдано, бо інновації – це джерело ефективних змін і рушійна сила гармонізованого й взаємозалежного соціального, економічного, екологічного розвитку суспільства в цілому й особистості зокрема [4, с. 9].

Правове забезпечення сталого розвитку є нормативно-правовим процесом, який спрямований на врегулювання суспільних відносин, що складаються між державою та її органами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами з приводу забезпечення соціально-економічного розвитку з метою задоволення як нинішнім, так і майбутнім поколіннями різноманітних потреб (фізіологічних, економічних, духовних тощо) в процесі взаємодії з природою [5, с. 10].

Забезпечення правової стабільності та певного рівня захисту прав в інноваційній галузі відіграє важливу роль в привабливості міжнародного інвестування та технологічного трансферу. Країни з ефективними інноваційними системами та сильними правовими механізмами зазвичай залучають більше іноземних інвесторів та мають кращий доступ до новітніх технологій. Інноваційний бізнес також має потенціал для підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку [6 с. 110-117].

Створення нових екологічних технологій та продуктів може допомогти країні залучати нових клієнтів та збільшувати обсяги експорту. Однак, для того, щоб цей потенціал був реалізований, необхідно забезпечити належний рівень правового захисту та розвитку інноваційної інфраструктури в країні. Від-

повідно до цього, держава має відіграти важливу роль у забезпеченні правового захисту та розвитку еколого-інноваційного бізнесу. Для досягнення цих цілей необхідно забезпечити ефективну співпрацю між державними та приватними секторами, розвивати нові правові інструменти та механізми захисту прав, а також підтримувати інноваційну інфраструктуру. Таким чином, правове забезпечення еколого-інноваційних відносин є важливим елементом розвитку економіки та підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку.

Для досягнення ефективного правового захисту та розвитку інноваційного бізнесу необхідно також розробляти та впроваджувати нові законодавчі акти та регулятивні норми, що відповідають вимогам сучасної економіки та технологічного розвитку. Такі норми мають сприяти збільшенню кількості та якості екологічних інноваційних продуктів та послуг, підвищенню ефективності їх виробництва та використання. Окрім того, важливим елементом правового забезпечення еколого-інноваційних відносин є підтримка технологічного підприємництва та стартапів. Для цього можуть бути створені спеціальні підтримуючі програми, які надають фінансову підтримку та консультаційну допомогу для молодих компаній, що займаються розробкою нових технологій. Також можуть бути створені інкубатори та акселератори, що забезпечують підтримку технологічного підприємництва від початкової стадії до комерційного успіху. Співпраця міжнародних компаній, університетів та наукових інститутів може сприяти розвитку нових технологій та забезпеченню їх глобального поширення.

Забезпечення правової захищеності та розвитку інноваційного бізнесу на міжнародному рівні може стати ключовим фактором для залучення іноземних інвестицій та створення сприятливих умов для розвитку національної економіки. Правова стабільність сприяє залученню іноземних партнерів, які готові інвестувати в еколого-інноваційні проекти. Крім того, правове забезпечення еколого-інноваційних відносин може бути важливим стимулом для розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу та забезпечення конкурентоспроможності на міжнародному ринку [7].

Відповідні правові рамки допоможуть забезпечити необхідну стабільність та передбачуваність у галузі інноваційного бізнесу, що є особливо важливим для інвесторів. Успішне функціонування інноваційного бізнесу також потребує розвитку інфраструктури для перенесення технологій та комерціалізації інноваційних продуктів. Для цього необхідна сприяння держави, яка має забезпечувати підтримку еколого-інноваційних проектів та впровадження нових технологій. Також важливо забезпечити конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Національні правові рамки повинні враховувати вимоги міжнародного права та відповідних конвенцій, що стосуються регулювання інноваційної діяльності.

Крім того, відповідні правові рамки мають сприяти взаємодії між інноваційними підприємствами та іншими учасниками інноваційної екосистеми, зокрема з академічними установами, дослідницькими інститутами та іншими інноваційними компаніями. Вони повинні також забезпечувати доступ до фінансування та інших ресурсів для розвитку інноваційних проектів, а також сприяти упровадженню нових технологій на ринку. Крім того, правові рамки мають включати механізми регулювання відносин між інноваційними підприємствами та державою, зокрема в сферах оподаткування, митного регулювання, охорони довкілля та інших сферах. Це допоможе забезпечити стійкий розвиток інноваційного бізнесу та збереження економічної стабільності держави в цілому [8, с. 258].

Процес переходу до сталого розвитку є глобальним, і окремо взята країна не може перейти на цей шлях, доки інші країни будуть залишатись у межах старої моделі розвитку, а отже важливо використовувати процес глобалізації та спрямувати насамперед його економічний, екологічний і соціальний, інноваційний складник на реалізацію цілей сталого розвитку. Тим самим, процес глобалізації, що розгортається з ініціативи постіндустріальних держав, транснаціональних корпорацій і всесвітніх організацій, може сприяти переходу світового співтовариства не до постіндустріального, а до стабільного майбутнього всієї цивілізації. ООН пов'язала розвиток з охороною навколишнього середовища, а ми пропонуємо вийти на ширшу концепцію, пов'язавши розвиток з безпекою в усіх сферах. Це означає, що сказане вище причетне не тільки до проблеми екологічної безпеки, але й до всіх видів соціально-економічної та іншої діяльності, передусім якщо приймаються рішення на міждержавному рівні. Таким чином, ідеться про одночасне забезпечення економічної ефективності та економічної безпеки, соціальної справедливості та соціальної безпеки, екологічної безпеки та коеволюційного розвитку завдяки забезпеченню еколого-енергетичної безпеки як стану міжнародних відносин, що забезпечує міжнародну безпеку завдяки сталому економічному зростанню світогосподарського розвитку при зниженні негативного впливу від змін клімату та зменшення залежності від вичерпності енергетичних ресурсів за умов співпраці і взаємодопомоги між розвиненими, транзитивними країнами й країнами, що розвиваються [9].

Крім того, важливо, щоб правові рамки відповідали міжнародним стандартам та були взаємно визнані з іншими країнами. Це дозволить підприєм-

ствам ефективно взаємодіяти з партнерами з інших країн, зменшувати ризики та підвищувати довіру між сторонами. Також важливо мати належний механізм регулювання конфліктів, що можуть виникати в процесі еколого-інноваційних відносин. Правові рамки повинні містити механізми мирного врегулювання спорів, а також механізми альтернативного розв'язання конфліктів, наприклад, за допомогою арбітражу або медіації.

Правові рамки повинні бути належно розроблені з урахуванням сучасних вимог та реалій розвитку інноваційного бізнесу. Вони повинні бути доступні та зрозумілі для всіх сторін, які займаються інноваційною діяльністю. Крім того, необхідно мати механізми моніторингу та оцінки ефективності правових рамок, щоб у разі необхідності здійснювати вчасні корективи та покращення. Для цього можуть застосовуватися різноманітні інструменти, наприклад, проведення аналізу законодавства та його порівняння з аналогічними законодавствами інших країн, опитування підприємців та експертів з питань інноваційного бізнесу, залучення представників академічної громадськості для проведення наукових досліджень тощо. Такі механізми допоможуть забезпечити ефективне функціонування правових рамок та допоможуть уникнути можливих ризиків, пов'язаних з їх недостатньою ефективністю. У свою чергу, це допоможе залучити більше інвестицій у сферу інноваційного бізнесу та забезпечити стійке економічне зростання країни [10].

Крім того, важливим також вбачається досягнення цілей сталого розвитку можливо лише завдяки проникненню екологічної парадигми у всі сфери життя людини, іншими словами за умови загальної екологізації економіки та суспільства. Екологічна складова представлена в цілях сталого розвитку та є невід'ємною вимогою їх досягнення. Порівняльний аналіз досягнення цілей сталого розвитку та екологічної економіки в Україні, за допомогою відповідних індексів, показав значне відставання країни в екологізації економіки та суспільства. Особливу увагу необхідно приділити екологізації економічної діяльності. На стику економіки та екології утворилась нова галузь знань та практичної діяльності - екологічна економіка, що вивчає еколого-економічні системи та направлена на зменшення екодиструктивного впливу на довкілля. До складу екологічної економіки належать еколого-орієнтовані види економіки, які відображають нові сучасні напрямки розвитку екологізації економіки та потребують створення методологічної бази для їх дослідження [11, с. 66].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що еколого-інноваційні відносин є важливим фактором для забезпечення сталого розвитку, а також розвитку інноваційного бізнесу та залученню інвестицій на міжнародному рівні. Ефективні правові рамки забезпечують захист прав та інтересів сторін, сприятимуть створенню сприятливого середовища для розвитку еколого-інноваційного бізнесу та підтримку держави у інноваційних проектах. Для успішної реалізації еколого-інноваційних проектів необхідно враховувати вимоги та реалії сучасного ринку та правового середовища. Також важливо мати механізми моніторингу та оцінки ефективності правових рамок, що дозволить своєчасно вносити зміни та покращувати їх роботу.

Таким чином, важливо розвивати та удосконалювати правові рамки в еколого-інноваційній галузі, що сприятиме стійкому економічному зростанню держави, підвищенню її конкурентоспроможності та позитивному впливу на навколишнє природне середовище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник України* від 23.01.2015 р. № 4. Ст. 67. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV 04.07.2002. *Відомості Верховної Ради України* від 06.09.2002 р. № 36. Ст. 266. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
3. Залуцький В. П. Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.11. С. 163–169. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2009/19_11/163_Zaluckyj_19_11.pdf.
4. Гетьман А. П., Анісімова Г. В. Деякі еколого-правові аспекти забезпечення сталого розвитку України. *Право та інновації*. 2017. № 3(19). С. 7–17. URL: https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/270.
5. Янчук Н. Д. Правове забезпечення концепції сталого розвитку сучасної держави: теоретико-компаративістський аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 20 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20091229001508.
6. Гузенко І. Інтелектуальна власність: правові аспекти захисту в Україні та світі. *Бізнес Інформ.* 2020. № 2. С. 110-117.
7. Бала В. В., Харитон І. Ю. Іноземне інвестування в машинобудівній галузі. *Ефективна економіка.* 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3130.

8. Лановська Г. І. Інноваційна екосистема: сутність та принципи. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 11/2017. С. 257–262. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/43.pdf.
9. Рябчин О. М. Сталий розвиток в умовах енергоефективного розвитку світової економіки. *Сучасні питання економіки і права*. 2011. № 2. С. 81–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spep_2011_1_6.
10. Харченко Н., Бобух І. Нормативно-правова база інноваційного розвитку: аналіз європейського досвіду. *Економічний літопис-XXI.* 2019. №178 (1-2). С. 13–16.
11. Ковтун Т. А. Визначення ролі екологізації в досягненні цілей сталого розвитку. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2020. №2 (71). С. 63–81. https://doi.org/10.31375/2226-1915-2020-2-63-81.

REFERENCES

1. Decree of the President of Ukraine on the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020», No. 5/2015 (2015, January 12). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Innovation Activity, No. 40-IV (2002, July 4). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].
3. Zalutskyi, V. P. (2009). The essence of socio-economic development of machine-building enterprises: methods and principles of their provision. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Issue 19.11, 163–169. Retrieved from: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2009/19_11/163_Zaluckyj_19_11.pdf [in Ukrainian].
4. Hetman, A. P. & Anisimova, H. V. (2017). Some ecological and legal aspects of ensuring sustainable development of Ukraine. *Pravo ta innovatsii*, *3*(19), 7–17. Retrieved from: https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/270 [in Ukrainian].
5. Yanchuk, N. D. (2009). Legal support for the concept of sustainable development of the modern state: theoretical and comparative analysis. *Candidate's thesis*. Odesa. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20091229001508 [in Ukrainian].
6. Huzenko, I. (2020). Intellectual Property: Legal Aspects of Protection in Ukraine and the World. *Biznes Inform*, *2*, 110–117 [in Ukrainian].
7. Bala, V. V. & Kharyton, I. Yu. (2014). Foreign investment in the machine -building industry. *Efektyvna ekonomika,* 6. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3130 [in Ukrainian].
8. Lanovska, H. I. (2017). Innovative ecosystem: essence and principles. *Ekonomika i suspilstvo,* Issue 11/2017, 257–262. Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/43.pdf [in Ukrainian].
9. Riabchyn, O. M. (2011). Sustainable development in the conditions of energy efficient development of the world economy. *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*, *2*, 81–85. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spep_2011_1_6 [in Ukrainian].
10. Kharchenko, N. & Bobukh, I. (2019). Legal Base of Innovative Development: Analysis of European Experience. *Ekonomichnyi litopys-XXI*, 178 (1-2), 13–16 [in Ukrainian].
11. Kovtun, T. A. (2020). Determining the role of greening in achieving sustainable development goals. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, *2* (71), 63–81. https://doi.org/10.31375/2226-1915-2020-2-63-81 [in Ukrainian].

SAVCHUK OLENA

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Environmental Law department,
Yaroslav Mudryi National Law University, Associate Professor at the Law Department
of National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» NAU «KhAI»

LEGAL ISSUES OF ENVIRONMENTAL AND INNOVATION RELATIONS TO ENSURE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Problem setting. The work examines issues of ecological and innovative relations to ensure the sustainable development of Ukraine. The main aspects of sustainable development are studied, namely: economic, social, ecological, innovative components. Emphasis is placed on the importance of their combination with each other, the importance and relevance of the innovative component is proven, because innovations are the basis for the growth and development of any economy. In a world where technology is dynamic, it is becoming a critical factor in competitiveness.

Analysis of recent researches and publications. In particular, in this area there were publications of legal scholars: A.P. Hetman, G.V. Anisimova, V.L. Bredikhina, M.V. Krasnova, Yu.S. Shemshuchenko, N.R. Malysheva, G.N. Polyanskaya, V.G. Emelyanova, V.V. Nosik and others.

Purpose of the research. However, the study that would be aimed at analyzing the normative regulation of legal relations on the use and protection of the environment in the field of innovation has not yet been, which prompted us to choose this topic of research.

Article's main body. It has been proven that in order to achieve effective legal protection and development of innovative business, it is also necessary to develop and implement new legislative acts and regulatory norms that meet the requirements of the modern economy and technological development. In addition, an important element of legal support for ecological and innovative relations is the support of technological entrepreneurship and startups. For this, special support programs can be created that provide financial support and consulting assistance for young companies engaged in the development of new technologies. Incubators and accelerators can also be created, providing support for technological entrepreneurship from the initial stage to commercial success. Cooperation between international companies, universities and scientific institutes can contribute to the development of new technologies and ensure their global distribution.

Conclusions and prospects for development. In addition, it is also considered important that the achievement of the goals of sustainable development is possible only thanks to the penetration of the ecological paradigm into all spheres of human life, in other words, under the condition of general environmentalization of the economy and society. The ecological component is presented for the purposes of sustainable development and is an integral requirement for their achievement. A comparative analysis of the achievement of the goals of sustainable development and ecological economy in Ukraine, with the help of relevant indices, showed a significant lag behind the country in greening the economy and society. Special attention should be paid to ecologization of economic activity.

Key words: sustainable development, ecological and innovative relations, innovations, innovative relations, natural environment.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Савчук О. О. Правові питання еколого-інноваційних відносин для забезпечення сталого розвитку України. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 93–98.

ХАУСТОВА МАРИНА ГЕННАДІЇВНА
кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційого розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-8264-0646

УДК [340.12:004](477)
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-13

ЕФЕКТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У науковій роботі досліджено, що військова агресія Російської Федерації спричинила та продовжує завдавати Україні величезну шкоду. Великі збитки завдані усім сферам українського суспільства. Зруйновані електроенергетична, соціальна, газова, агропромислова, економічна сфери української держави, сфера цивільної інфраструктури, а також суттєва шкода нанесена довкіллю та екологічній безпеці України. Як підраховують вітчизняні та міжнародні експерти розмір втрат від фізичних пошкоджень інфраструктури за оцінками KSE Institute та партнерів сягають $127 млрд та постійно зростають. В цілому ж втрати, які враховують втрачений дохід, негативний ефект від падіння економіки тощо – ще вищі. З метою програмного відновлення та відбудування Держави, задля подальшої інтеграції України в європейський та світовий простір виникла потреба у створенні відповідної програми відновлення України у післявоєнний період задля успішного відбудування пошкоджених інраструктур країни, а також задля вирішення нагальних проблем та питань, які можуть виникати на цьому шляху.

В умовах сучасного розвитку інформаційних технологій (великі дані, хмарні технології, велике покриття швидкісного інтернету, сучасні супутникові системи тощо) світ не бачив проєктів відновлення, схожих за масштабом із майбутнім відновленням України. Отже, як підкреслюється в роботі, Україна повинна розробити власну модель відновлення з використанням кращих підходів щодо відновлення країн після військових конфліктів, стихійних лих та з використанням сучасних цифрових інструментів. У статті аналізуються поняття та сутність цифрової трансформації в теоретико-практичному аспекті, окреслюються її основні напрями та ризики в період відновлення України із використанням міжнародного досвіду.

Ключові слова: цифрова трансформація, правова система, правове забезпечення, цифрова економіка, відновлення України, військові конфлікти, діджиталізація, цифровізація, цифрова інфраструктура, цифрові інструменти, цифрові технології.

Постановка проблеми. Відбудова та відновлення України – головна мета та завдання, що стоїть перед українським урядом та Президентом України. У реалізації цих напрямів українське суспільство усіляко підтримують міжнародні партнери та міжнародне співтовариство. Активно в цьому напрямі продовжує працювати Мінцифри, яке вводить в дію та продовжує розробляти подальші кроки в удосконаленні цифровізації задля полегшення життя українського суспільства, врахування усіх проблем та питань, що постали перед українськими громадянами в результаті військової агресії РФ. Відбудова, як зазначається Мінцифрою України, має бути прозорою та відкритою для громадян [1].

Так, у 2022 році Міністерство цифрової трансформації України допомогло Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України створити Реєстр пошкодженого та знищеного майна. Збережена в ньому інформація допоможе окреслити ефективний план відновлення та компенсувати збитки українцям, які постраждали через війну. Серед найближчих планів Міністерства цифрової трансформації України створення додаткової аналітичної системи для забезпечення прозорості процесу. Щоб й українці, і міжнародні партнери, які допомагатимуть відбудовувати Україну, бачили, як розподіляються кошти та на що саме їх витрачають, та щоб українці могли відремонтувати будинки й повернутися додому, спільно з Міністерством відновлення та партнерами була запущена послуга єВідновлення в Дії [2].

Мета статті. Необхідно підкреслити актуальність подальшої роботи в напрямку розробки та подальшого аналізу основних напрямів цифрової політики, визначення основних критичних питань в цій сфері та окреслення шляхів їх попередження та вирішення. Для нашої держави у післявоєнний період необхідним є розробка власної програми відновлен-

© Хаустова М. Г., 2023

ня з урахування національних інтересів та суспільних потреб, а також враховуючи позитивний світовий досвід країн, які також пройшли шлях військових конфліктів та відновилися після масштабних руйнувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які безпосередньо досліджують основні шляхи та напрями щодо відновлення України, у тому числі в сфері цифрової трансформації, можливо виокремити Ю. Городніченко, І. Сологуб, Т. Милованов, Ж. Ролан, Ю. Безвершенко, К. Єфремова, С. Глібко, Н. Шаповал, О. Грибановський, серед зарубіжних авторів: Б. Айхендрин, Т. Беккер та ін.

Виклад основного матеріалу. Головною метою цифровізації виступає досягнення цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, трансформації усіх сфер життєдіяльності у нові більш сучасні, модернізовані та ефективні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли все, що стосується цифровізації, буде інтегровано, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. В сучасному світі одним з пріоритетних стратегічних завдань та загальнонаціональних пріоритетів розглядається впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та розвиток елементів цифрового суспільства. Цифрові технології, а також пов'язана з ними громадська та людська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, яка в нинішніх умовах визначає економічний та інноваційний потенціал держави, рівень освіти та людського розвитку, обумовлює соціальний прогрес, ефективність державного управління та здійснення демократичних процедур [3, с. 179].

Сучасні цифрові технології, проникаючи у різні сфери діяльності, здійснюють значний вплив на життєдіяльність суспільства, створюючи можливості для політичного та соціально-економічного розвитку будь-якої країни світу. Вони здатні сприяти «подоланню соціальної ізоляції, підвищенню продуктивності праці, впровадженню інновацій», «докорінно перетворити наше життя, забезпечуючи процвітання націй», а завдяки використанню економії від масштабу та мережевих ефектів формують додаткові резерви для економічного росту країн, які розвиваються [4, с. 86], однак слід констатувати, що трансформаційні процеси одночасно пов'язані зі значною кількістю викликів і проблем, які потребують своєчасного вирішення у рамках відповідної державної політики, особливо в нинішній час військової агресії росії проти України. Серед основних із них варто відзначити такі: рівень розвитку інфраструктури та доступ до необхідних даних; забезпечення кібербезпеки; формування необхідної нормативно-правової бази; стимулювання інвестиційних процесів тощо [4, с. 88, 89].

Провідна роль держави у процесах цифровізації та необхідність формування державної політики, яка повинна мати системний характер, доведена досвідом розвинутих країн світу, котрі пройшли значний шлях у цьому напрямі та мають напрацювання стосовно запровадження інструментів державного регулювання [3, с. 178].

До початку повномасштабних воєнних дій у нашій країні вже було реалізовано значну кількість цифрових ініціатив, серед яких: створення додатка Дія та програми єПідтримка, проєктів Дія. Цифрова освіта, Дія. Бізнес, Дія. Центр, Е-резиденство, розробка цифрових документів, легалізація віртуальних активів, реформування ІТ-освіти в Україні, створення спеціального податкового та правового режиму для ІТ-компанії Дія.City [5, с. 209]. При цьому акцент Міністерства цифрової трансформації було спрямовано на побудову базової інтернет-інфраструктури для закладання основи подальшого цифрового розвитку. Так, розвиток мережі швидкісного Інтернету та створення умов доступу до Інтернету у важкодоступних населених пунктах держави було спрямовано на забезпечення населення можливістю користуватися цифровими послугами [5, с. 209].

Сьогодні здійснюється активне формування вітчизняної системи державного управління цифровим розвитком, особливо при розробці напрямів відновлення України, що актуалізує питання дослідження її сучасного стану та визначення перспективних напрямів із урахуванням актуальних викликів і загроз [4, с. 86].

Використання цифровізації у розвинутих країнах є нормою сьогодення. В Україні також проводиться активна законодавча робота в цьому напрямі [6, с. 7].

Ті, хто підтримують Україну в її боротьбі проти неспровокованого російського вторгнення, вважають, що повоєнна Україна має стати зразковою демократією, економіка якої наздожене успішніші в економічному плані країни з перехідною економікою [7, с. 45, 46]. Після війни Україна матиме шанс модернізувати свою інфраструктуру, економіку, системи освіти та охорони здоров'я подібно до того, як це було в Західній Європі після Другої світової війни. Але також вона матиме унікальну історичну можливість перезавантажити свої політичну та судову системи і стати повноправною частиною Європи двадцять першого століття. Кандидатство України в ЄС виборювалося важко і завойовано кров'ю тисяч невинних українців. ЄС має прагнути розширення, щоб прийняти Україну як повноправну державу-члена після повоєнного процесу інтеграції [7, с. 44, 46].

Коли настане час повоєнної відбудови України, важливо пам'ятати про декілька принципів. По-перше, Україна має стати повноцінною ліберальною демократією з усіма інституційними запобіжниками

демократії. Цю орієнтацію потрібно захищати всередині Україні, а також це мають робити прихильники України серед розвинених демократій. По-друге, щоб зберегти цю орієнтацію та враховуючи те, що Україна стала центром тяжіння нової холодної війни між демократією та автократією, а отже, форпостом демократичного світу, Україна має стати повноправним членом ЄС після зрозумілого процесу приєднання [7, с. 47, 48].

Сучасний геополітичний контекст із вторгненням росії в Україну робить впровадження інноваційних цифрових рішень, технологій та розвиток цифрових інфраструктур, заснованих на цінностях і принципах ЄС, а також зміцнення кібербезпеки ще більш актуальним. Отже, наближення України до Єдиного цифрового ринку ЄС є складовою частиною цифрового безвізу з ЄС.

ЄС проводить комплексну політику у сфері цифрової економіки та цифрової трансформації, створюючи цілу екосистему. Тому для України важливо формувати координовані з ЄС політики, беручи до уваги стратегічні документи ЄС в комплексі [8].

Так, у вересні 2022 року Україна долучилася до Програми «Цифрова Європа» до 2027 року. Пришвидшенню цифрової трансформації та відновленню економіки України сприятиме подання заявки на фінансування проєктів цифрових глобальних шлюзів Програми ЄС Connecting Europe Facility на суму близько 6 млрд євро за наступними напрямами [9]: - високопродуктивний комп'ютинг – 2,2 млрд євро (проєкти щодо обчислення великих масивів даних для рішень у сфері економіки, оборонної промисловості та охорони здоров'я); - штучний інтелект, дані та хмарні послуги – 2,1 млрд євро (проєкти, які створюють продукти на базі штучного інтелекту для полегшення роботи підприємств, держадміністрацій, дослідницьких установ); - використання цифрових технологій в економіці та суспільстві – 1,1 млрд євро (проєкти, які впроваджують цифровізацію у бізнесі, сфері електронного урядування, охорони здоров'я, навколишнього середовища, освіти та культури, технологій Smart City); - цифрові навички – 580 млн євро (проєкти для набуття нових навичок у сфері ІТ); - кібербезпека [9].

На засіданні Ради асоціації Україна – ЄС, котре відбулося восени 2022 р. у Брюсселі, де Україна вперше взяла участь у статусі кандидата на членство у Європейському Союзі, високо оцінено залученість України до відбудови та швидкого розвитку в напрямі зелених, стійких до клімату та цифрових перетворень і входження сектору телекомунікаційних послуг до режиму внутрішнього ринку [10]. Однією з ключових цілей, заявлених президенткою Єврокомісії Урсулою фон дер Ляєн під час особистого візиту до Києва 15 вересня 2022 р., є приєднання України до Європейської зони вільного роумінгу [11]. *Підписання спільної заяви операторів зв'язку, зареєстрованих в ЄС та в Україні*, під час 8-го засідання у Брюсселі Ради асоціації Україна – ЄС щодо скоординованих зусиль для забезпечення і стабілізації доступного роумінгу й можливості скасувати оплату за роумінг між ЄС та Україною [12] *сприятиме інтеграції телекомунікаційного ринку України до ринку ЄС*, можливості громадянам як країн ЄС, так і України здійснювати телефонні дзвінки, надсилати текстові повідомлення, користуватися мобільним зв'язком без додаткової плати, як це відбувається нині між країнами – членами ЄС [13]. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, ухвалила відповідну Постанову «Про затвердження Методики визначення плати за доступ до елементів інфраструктури кабельної каналізації електрозв'язку», згідно з якою передбачено визначення плати за доступ до інфраструктури та впровадження європейської практики у сфері телекомунікацій в Україні [14].

Такий підхід продемонстрував свою ефективність на етапах розроблення цифрового порядку денного України й підготовки законодавства до виконання організаційних процедур для приєднання України до Єдиного цифрового ринку ЄС та пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів і будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України [15].

В напрямі подальшої цифровізації та відновлення країни необхідними є розробка та впровадження незалежних ***інструментів*** моніторингу реалізації програм цифрової трансформації та конкурентоспроможності економіки, наприклад Індекс Цифрової Економіки та Суспільства (DESI), що дозволяє інвесторам та міжнародним партнерам відстежувати прогрес кожної держави-члена ЄС у розбудові цифрової економіки та суспільства [15]. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) – це зведений індекс, який узагальнює відповідні показники з ефективності цифрових технологій в Європі і відстежує еволюцію держав-членів ЄС в області цифрової конкурентоспроможності [13].

Індекс DESI охоплює п'ять основних областей: зв'язок, людський капітал, використання Інтернету, інтеграція цифрових технологій і цифрові державні послуги [13]. DESI вимірює показники цифрової економіки 27 держав-членів ЄС та ЄС загалом у порівнянні з 19 іншими країнами світу (Австралія, Албанія, Боснія та Герцеговина, Бразилія, Канада, Чилі, Ісландія, Ізраїль, Японія, Мексика, Чорногорія, Північна Македонія, Норвегія, Сербія, Південна Корея, Швейцарія, Туреччина, Великобританія та Сполучені Штати). I-DESI має на меті відобразити та

розширити результати Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI) Європейської комісії шляхом пошуку показників, які вимірюють подібні змінні для країн, що не входять до ЄС [16, с. 51].

Отже, необхідно замислитися щодо побудови екосистеми DESI в Україні. Цифровізація державних сервісів, бізнесу та доступ до технологій відкривають безліч можливостей. Важливо зрозуміти прогрес держави у цій сфері та покращувати цифровий досвід громадян шляхом запровадження DESI в Україні. 16 листопада 2022 р. проєкт EU4DigitalUA разом із місією технічної допомоги та обміну інформацією (TAIEX) Європейської Комісії провів воркшоп щодо створення передумов впровадження DESI в Україні. Проєкт EU4DigitalUA підтримує впровадження DESI в Україні, а запрошені експерти аналізують нормативно-правову та політичну базу збору цифрових даних та допомагають створити передумови для застосування DESI в Україні [16, с. 51, 52].

Саме тому вітчизняним науковим інституціям необхідно долучитися до такого аналізу та підготовити власні пропозиції щодо такого впровадження. Запровадження індексу DESI в Україні є необхідною передумовою інтеграції до ЄС в цифровій сфері [16, с. 52]. Встановивши цілісну юридичну, політичну, інституційну та методологічну структуру DESI, український уряд зможе не лише вимірювати та відстежувати, а й формувати політику цифрової трансформації на основі даних [16, с. 52].

Окремої уваги заслуговує аналіз світового досвіду країн у процесі відновлення їх у післявоєнний період або після катастроф, і тому можливо окреслити основні принципи їх успішного відновлення: 1. Відновленням повинні керувати органи країни, яка потребує відновлення. Ні міжнародні організації, ні громадські не повинні замінювати собою функції державних інституцій; 2. Відновлення країни повинно базуватися на економічному відновленні. Фінансова допомога має сприяти економічному зростанню, а не заміщувати його; 3. Відновлення повинно відбуватися швидко та починатися якомога раніше; 4. Використання цифрових інструментів та відповідної інфраструктури дозволяє боротися з корупцією та підвищувати ефективність використання ресурсів; 5. Залучення місцевої влади та громадянського суспільства мають велике значення для успішного та ефективного відновлення [17, с. 4]. Необхідно будувати нові об'єкти кращої якості, використовуючи передові та екологічні технології, ніж зруйновані. Можливість впровадити ключові принципи ЄС переходу до «Зеленої» економіки та Цифрової трансформації [18, с. 3].

Отже, відбудовою мають займатися державні органи тієї країни, де вона відбувається, це допомагає створювати досконалі інституції всередині держави. Відновлення держави має базуватися на відбудові економіки, щоб створювати робочі місця та наповнювати бюджети коштами, закладаючи фундамент для подальшого зростання. Проєкти відновлення мають відбуватися швидко та починатися якомога раніше. Залучення місцевої влади та громадськості мають вирішальну роль в ефективності відбудови. Використання цифрових інструментів дозволяє боротися з корупцією та ефективніше використовувати ресурси [19].

Аналізуючи міжнародні процеси відновлення після воєн, що відбулися за останнє півстоліття (дослідження на прикладі понад 36 країн – в більшості це громадянські війни), враховуючи досвід Боснії, Афганістану, Камбоджі та Іраку, можливо сформувати основні тези/висновки світової практики: Існує два види міжнародних допомог (International Aid and UN Peacekeeping Missions), всі вони або невдалі або малопродуктивні – свідчать дослідження World Bank; Органи влади країни повинні самостійно керувати процесом реконструкції, встановлювати найбільш нагальні пріоритети та координувати відповідну політику; Громадянське суспільство і місцева влада має бути залученою (через дорадчі органи) до процесів відбудови [17, с. 9, 10]. Так, Міжнародна організація SocialBoost в партнерстві з Міністерством цифрової трансформації України та за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» запускає акселераційну програму «Громада 4.0» для громад, яка допоможе створити та реалізувати проєкти цифрової трансформації. Буде сприяти теперішнім і майбутнім лідерам цифрової трансформації сформувати концепції і запустити диджитал-проєкти, засновані на поточних потребах мешканців та органів влади громад. Програма «Громада 4.0» передбачає використання вже наявних технологій та розробку нових рішень задля посилення стійкості, оптимізації цифрових процесів і впровадження інновацій, які сприятимуть відновленню і відбудові країни [20].

Отже, важливо, щоб місцева влада відігравала провідну роль в реконструкції (досвід Боснії), не можна її підміняти (досвід Афганістану, Боснії, Камбоджі, Східного Тимору та Іраку); грошова допомога сприяє, а не замінює економічне відновлення; належне врядування та безпекові питання здійснюють найбільший вплив на економічне відновлення; уряд має концентрувати зусилля на відновленні підприємств і економічних зв'язків, а не на відновленні зруйнованого житла; необхідно впроваджувати системи «Моніторингу і оцінки»; важлива ефективна боротьба із корупцією – за рахунок створення відповідної інфраструктури і електронних сервісів; треба залучати місцевий персонал та експертизу; НГО та донори не мають конкурувати за таланти і кадри із владою; важлива сталість, відсутність ко-

роткого планування і створення місцевої експертизи [17, с. 10].

Під час відновлення України важливо ефективно використовувати всі наявні ресурси, незалежно від джерел їх надходження – як внутрішні державні, так і від зовнішніх партнерів. Тому важливо впроваджувати цифрові інструменти у процесах від надходження до розподілу та використання всіх видів ресурсів, у тому числі зовнішньої допомоги партнерів, управлінні державною власністю України, розподілі ресурсів державної та приватної власності (продаж, аукціони, оренда тощо) [19].

Цифрові інструменти дозволяють боротися з корупцією та зловживаннями, запобігають ризикам неефективного використання ресурсів [19]. Для боротьби з основними викликами відновлення, цифрові рішення мають бути спрямовані на: побудову інтегрованої цифрової платформи державного масштабу, яка дозволить бачити грошові потоки «від донору до будівництва», від державного до місцевого бюджету, у будь якому розрізі – за принципом «всі бачать все»; поєднання на платформі інформації з різних цифрових реєстрів та платформ – новостворених та наявних (наприклад, ЄДЕССБ, Prozorro, Prozorro.Sale, ДІЯ, spending.gov.ua тощо) [17, с. 4]. Має бути взаємозв'язок цільових програм відновлення та коштів за ними між бюджетами усіх рівнів; впровадження модульного принципу розгортання цифрових систем, який дозволятиме інтегрувати різні ініціативи з відновлення та прозорого державного управління на єдиній цифровій платформі [17, с. 4].

Наприклад, модулі пріоритезації заявок на відновлення бізнесу, модуль заявок та обліку нефінансової допомоги, гуманітарної допомоги тощо [17, с. 4].

Отже, для України варто не тільки шукати рецепти вдалих відновлень після воєн і кращих практик, але й уникнути помилок, які були в інших країнах, які проходили схожий чи подібний шлях. Це дасть можливість навчитись, щоб Україна змогла зробити інакше, щоб відновлення було успішним та бути готовими відповісти на питання донорів/партнерів, які будуть звертатись до неуспішних кейсів, щоб попередити подібні помилки в Україні в майбутньому [17, с. 10].

Незважаючи на те, що Україна досягла чудових результатів у збереженні більшої частини цих основ, військовий конфлікт підкреслив необхідність фізичного захисту цифрової інфраструктури управління, досягнення більшої інтеграції між державними організаціями та вдосконалення управління даними [21, с. 5]. Ці кроки вимагатимуть мобілізації підтримки з боку партнерства зі спільнотою GovTech, а також навчання працівників державного сектору навичкам користувача цифрового управління та стимулювання керівників державного сектору знаходити способи заохочувати інновації та підтримувати гнучкість роботи [21, с. 5]. У середньостроковій перспективі (2023–2025 рр.) можна запровадити численні фіскальні, регуляторні та фінансові механізми для підтримки розвитку післявоєнної цифрової економіки. Для компаній, і зокрема для малих і середніх підприємств (МСП), фінанси та працівники будуть двома основними ресурсами, необхідними для підтримки цифрового переходу. Що стосується фінансів, уряд України вже запровадив індивідуальний спеціальний режим оподаткування ІТ-сектору, який набув чинності 1 січня 2022 року та відомий як податковий режим «Дія Сіті». Оскільки це новий пільговий режим оподаткування, його ще потрібно перевірити на відповідність міжнародним стандартам, зокрема критеріям, встановленим у 1998 році Форумом з шкідливих податкових практик (FHTP) щодо нездорової податкової конкуренції та оновленим у 2015 році в рамках Проєкту «Розмивання оподатковуваної бази й виведення прибутку з-під оподаткування» (BEPS), асоційованим учасником якого є Україна. За умови, що цей режим оподаткування відповідає узгодженим міжнародним стандартам, він забезпечить висококонкурентний і привабливий режим оподаткування для цифрових та інноваційних ІТ-компаній і співробітників, які працюють у таких компаніях. Будь-які фіскальні заходи, які запроваджені чи будуть запроваджені Україною та входять до сфери діяльності FHTP, повинні бути проаналізовані на предмет відповідності критеріям FHTP та повинні відповідати їм [21, с. 5].

Окремий значний вклад у подальше вдосконалення цифровізації в усіх сферах життя в України вносить проєкт «Цифрова трансформація для України» (DT4UA), що підтримується ЄС, триває з листопада 2022 року до квітня 2025 року. Мета проєкту – підвищити ефективність та безпеку надання державних послуг та покращити доступ до них громадян і бізнесу в Україні відповідно до вимог ЄС, а також забезпечити швидке реагування на потреби, спричинені війною. Загальний бюджет проєкту становить 17 400 000 євро. Виконавцем проєкту є Академія електронного урядування з Естонії (EGA). Проєкт DT4UA базується на досягненнях проєктів EGOV4UKRAINE та EU4DigitalUA. З 2016 року ЄС підтримує цифрову трансформацію України із загальним бюджетом понад 51 млн євро [20].

Висновки. Отже, Україна повинна розробити власну модель відновлення з використанням кращих підходів, розроблених в межах інших країн після військових конфліктів, стихійних лих та з використанням сучасних цифрових інструментів. Формулювання відповідної моделі відновлення необхідно ви-

значити с урахуванням позитивних та негативних сторін в міжнародній світовій практиці. Це є необхідним задля того, щоб не допустити в майбутньому настання небажаних для суспільства результатів та наслідків. Саме акивне впровадження цифровізації, цифрових інструментів з урахуванням європейського досвіду та напрацюванн надасть можливості швидко відновити Україну, та модернізувати не тільки всі її сфери, інфраструктуру але згуртувати суспільство навколо цих досягень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Огляд заходів щодо цифрової трансформації та відновлення економічного розвитку України в умовах війни. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-shchodo-tsyfrovoyi-transformatsiyi-ta-vidnovlennya.
2. Діджиталізація проти корупції. Як цифрова трансформація сприяє прозорій роботі держави? URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3707925-didzitalizacia-proti-korupcii-ak-cifrova-transformacia-spriae-prozorij-roboti-derzavi.html.
3. Хаустова М.Г. Державна політика в сфері цифрового розвитку: значення та перспективи. *Економічна безпека: міжнародний та національний рівень:* І Наукова-практична конференція (м. Харків, 27 травня 2022 року). Харків, 2022. С. 178-187.URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/conf_27.05.2022.pdf.
4. Островий О. Формування державної політики цифрового розвитку: сучасні тенденції та перспективи. *Таврійський науковий вісник.* № 3. 2021. С. 85-91. URL: https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/122/110.
5. Іванова Н. Цифровий розвиток регіонів України : тренди довоєнного періоду та перспективи післявоєнного відновлення. *Проблеми та перспективи економіки та управління.* 2022. № 4 (32). С.208-217. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277072/271847.
6. Хаустова М. Поняття цифровізаціїї : національні та міжнародні підходи. *Право та інновації.* 2022. № 2 (38). С. 7-18. URL: https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/834/645.
7. Милованов Т., Ролан Ж. Повоєнна відбудова та реформи державного управління України. Відбудова України : принципи та політика: монографія. CEPR PRESS. Паризький звіт 1. (С.44-77).URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.
8. На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція, телекомунікації, довірчі послуги. Український центр європейської політики, 2021. URL: https://ucep.org.ua/doslidzhennya/na-shlyahu-do-yedynogo-czyfrovogo-rynku-yes-elektronna-komercziya-telekomunikacziyi-dovirchi-poslugy.html.
9. Україна долучилася до Програми «Цифрова Європа»: що це означає. URL: https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-doluchilasya-do-programi-tsifrova-evropa-shcho-tse-oznachae.
10. 5 вересня – спільна прес-конференція Дениса Шмигаля, Жозепа Борреля, Олівера Варгеї. URL: https://www.kmu.gov.ua/events/5-veresnia-spilna-pres-konferentsiia-deny…
11. Україна приєднається до зони роумінгу ЄС – фон дер Ляєн. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/14/691467/.
12. 5 вересня 2022 р. відбулося 8-е засідання Ради асоціації Україна – ЄС. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B5-.
13. Індекс цифрової економіки та суспільства.(DESI).2020. Червень 2020. URL: https://eufordigital.eu/uk/library/digital-economy-and-society-index-desi-2020/.
14. Про затвердження Методики визначення плати за доступ до елементів інфраструктури кабельної каналізації електрозв'язку: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, від 13.07.2022 р. № 109. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1003-22#Text.
15. Огляд заходів щодо цифрової трансформації та відновлення економічного розвитку України в умовах війни. 12.10.2022. НІСД. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-shchodo-tsyfrovoyi-transformatsiyi-ta-vidnovlennya.
16. Єфремова К. В. Індекс цифрової економіки та суспільства в Україні як необхідна передумова інтеграції до ЄС. *Актуальні питання розбудови науково-дослідницької інфраструктури у воєнний та повоєнний періоди:* Інтернет-конференція (м. Харків, 28 лютого 2023 року). Харків, 2023. С. 49-58. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/conf_28.02.23.pdf.
17. Шаповал Н., Федосеєнко М., Грибановський О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення: монографія.Kyiv School of Economics. 28с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf.

18. План відновлення України. Національна Рада з відновлення. Липень 2022. URL: http://kyiv- heritage.com/sites/default/files/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%.
19. Федосеєнко М. Цифрові інструменти для відновлення України.Результати конференції. URL:https://www.rise.org.ua/blog-ua/cifrovi-instrumenti-dlya-vidnovlennya-ukrayini-yak-zabezpechiti-prozore-i-rozumne-upravlinnya-vidbudovoyu.
20. Час диджитальних змін: нова можливість для цифровізації українських громад. 30 May 2023. URL: https://decentralization.gov.ua/en/news/16062.
21. Цифровізація для відновлення України. OECD 2022. 9c. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631986262b4bd804ce8d34b6_UA%20Digitalisation%20Recovery_UKR.pdf.

REFERENCES

1. Overview of measures for digital transformation and restoration of economic development of Ukraine in war conditions. Retrieved from: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-shchodo-tsyfrovoyi-transformatsiyi-ta-vidnovlennya [in Ukrainian].
2. Digitalization against corruption. How does digital transformation contribute to the transparent work of the state? Retrieved from: https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3707925-didzitalizacia-proti-korupcii-ak-cifrova-transformacia-spriae-prozorij-roboti-derzavi.html [in Ukrainian].
3. Khaustova M.G. State policy in the field of digital development: significance and prospects. *Economic security: international and national level*: I Scientific and practical conference (Kharkov, May 27, 2022). Kharkiv, 2022. C. 178-187. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/conf_27.05.2022.pdf [in Ukrainian].
4. Ostrovy O.V. Formation of the state policy of digital development: modern trends and perspectives. *Tavriysk scientific bulletin.* 2021. № 3. P. 85-91. Retrieved from: https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/122/110 [in Ukrainian].
5. Ivanova N. Digital development of the regions of Ukraine: trends of the pre-war period and prospects for post-war recovery. *Problems and prospects of economics and management*. 2002. № 4 (32). P. 208-217. Retrieved from: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277072/271847 [in Ukrainian].
6. Khaustova M. The concept of digitalization: national and international approaches. *Law and innovation*. 2022. № 2 (38). P. 7-18. Retrieved from: https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/834/645 [in Ukrainian].
7. Mylovanov T., Rolan Zh. Post-war reconstruction and reforms of public administration of Ukraine. Reconstruction of Ukraine: principles and politics: monograph. CEPR PRESS. Paris Report (P.44-77). Retrieved from:https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf [in Ukrainian].
8. On the way to the EU Digital Single Market: e-commerce, telecommunications, trust services. Ukrainian Center for European Policy, 2021. Retrieved from: https://ucep.org.ua/doslidzhennya/na-shlyahu-do-yedynogo-czyfrovogo-rynku-yes-elektronna-komercziya-telekomunikacziyi-dovirchi-poslugy.html [in Ukrainian].
9. Ukraine joined the „Digital Europe“ Program: what does it mean. Retrieved from: https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-doluchilasya-do-programi-tsifrova-evropa-shcho-tse-oznachae [in Ukrainian].
10. September 5 – joint press conference of Denys Shmyhal, Josep Borrell, and Oliver Vargea. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/events/5-veresnia-spilna-pres-konferentsiia-deny… [in Ukrainian].
11. Ukraine will join the EU - von der Leyen roaming zone. Retrieved from: https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/14/691467/ [in Ukrainian].
12. On September 5, 2022, the 8th meeting of the Ukraine-EU Association Council was held. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%B5-.[in Ukrainian].
13. Digital Economy and Society Index (DESI). 2020. June 2020. Retrieved from: https://eufordigital.eu/uk/library/digital-economy-and-society-index-desi-2020/ [in Ukrainian].
14. On the approval of the Methodology for determining the fee for access to elements of the infrastructure of the cable channel of telecommunications: Resolution of the National Commission that carries out state regulation in the fields of electronic communications, radio frequency spectrum and the provision of postal services, dated 07/13/2022 No. 109. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1003-22#Text [in Ukrainian].
15. Overview of measures for digital transformation and restoration of economic development of Ukraine in war conditions. 12.10.2022. NISD. Retrieved from: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-zakhodiv-shchodo-tsyfrovoyi-transformatsiyi-ta-vidnovlennya [in Ukrainian].

16. Efremova K. V. Index of the digital economy and society in Ukraine as a necessary prerequisite for integration into the EU. *Actual issues of research infrastructure development in the war and post-war periods:* Internet conference (Kharkiv, February 28, 2023). Kharkiv, 2023. P. 49-58. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/conf_28.02.23.pdf. [in Ukrainian].
17. Shapoval N., Fedoseyenko M., Hrybanovskyi O. Post-war recovery of Ukraine. New markets and digital solutions: monograph. Kyiv School of Economics. 28 p. Retrieved from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf [in Ukrainian].
18. Ukraine recovery plan. National Recovery Council. July 2022. Retrieved from: http://kyiv- heritage.com/sites/default/files/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD% [in Ukrainian].
19. Fedoseyenko M. Digital tools for the restoration of Ukraine. Conference results. Retrieved from: https://www.rise.org.ua/blog-ua/cifrovi-instrumenti-dlya-vidnovlennya-ukrayini-yak-zabezpechiti-prozore-i-rozumne-upravlinnya-vidbudovoyu [in Ukrainian].
20. The time of digital changes: a new opportunity for digitalization of Ukrainian communities. 30 May 2023. Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/en/news/16062 [in Ukrainian].
21. Digitization for the recovery of Ukraine. © OECD 2022. 9p. Retrieved from: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631986262b4bd804ce8d34b6_UA%20Digitalisation%20Recovery_UKR.pdf [in Ukrainian].

KHAUSTOVA MARYNA

PhD in Law, Associate Professor, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION IN THE RECOVERY PROCESS OF UKRAINE

Problem setting. The reconstruction and restoration of Ukraine is the main goal and task facing the Ukrainian government and the President of Ukraine. In the implementation of these directions, Ukrainian society is fully supported by international partners and the international community. The Ministry of Digitization continues to work actively in this direction, which implements and continues to develop further steps in the improvement of digitalization in order to facilitate the life of Ukrainian society, taking into account all the problems and issues that have arisen before Ukrainian citizens as a result of the military aggression of the Russian Federation. Reconstruction, as noted by the Ministry of Digital Affairs of Ukraine, should be transparent and open to citizens. In 2022, the Ministry of Digital Transformation helped the Ministry of Reconstruction create a Register of Damaged and Destroyed Property. The information stored in it will help outline an effective recovery plan and compensate Ukrainians who suffered due to the war. Among the nearest plans of the Ministry of digital transformation is the creation of additional analytical systems to ensure the transparency of the process. So that both Ukrainians and international partners who will help rebuild Ukraine could see how the funds are distributed and what exactly they are spent on, and so that Ukrainians could repair their houses and return home, together with the Ministry of Reconstruction and partners, the Reconstruction in Action service was launched.

Purpose of the research. It is necessary to emphasize the need for further work in the direction of the development and further analysis of the main directions of digital policy, the identification of the main critical issues in this area and the outline of ways to prevent and solve them. For Ukraine, it is worthwhile not only to look for recipes for successful post-war reconstruction and best practices, but also to avoid the mistakes that were made in other countries that followed a similar or similar path.

Analysis of recent researches and publications. Among the researchers who directly investigate the main ways and directions for the recovery of Ukraine, including in the field of digital transformation, it is possible to single out Yu. Horodnichenko, I. Sologub, Yu. Bezvershenko, K. Yefremova, S. Hlibko, B.B. Eichendrin, T. Becker and others.

Article's main body. In the modern world, the implementation of information and communication technologies and the development of elements of a digital society are considered one of the priority strategic tasks and national priorities. Digital technologies, as well as public and human activities related to them, form the digital sphere of modern society, which in current conditions determines the economic and innovative potential of the state, the level of education and human development, determines social progress, the effectiveness of state administration and the implementation of democratic procedures.

The scientific work investigated that Russia's military aggression against Ukraine destroyed and continues to destroy the social, transport and energy infrastructure and people's lives, the Ukrainian economy, destroys entire cities and villa-

ges, destroying the Ukrainian people and entire ecosystems. The scale of asset destruction is already estimated at $108.3 billion (according to damaged.in.ua project estimates), and the amount of indirect economic losses, according to various estimates, is $750 billion, which is an unprecedented amount of destruction and losses during the Second World War. In order to restore the country after the war and integrate the economy into the European space, Ukraine needs to implement a large-scale recovery program. According to the modern development of information technologies (big data, cloud technologies, high-speed Internet coverage, modern satellite systems, etc.), the world has not seen reconstruction projects similar in scale to the future reconstruction of Ukraine. Therefore, Ukraine should create its own recovery model using the best approaches for the recovery of countries after natural disasters and military conflicts and using modern digital tools. The article analyzes the concept and essence of digital transformation in a theoretical and practical aspect, outlines the main directions and risks in the period of recovery of Ukraine using international experience.

Conclusions and prospects for the development. Ukraine should not only look for recipes for successful post-war reconstruction and best practices, but also avoid mistakes made by other countries that have gone through the same or similar path. This will provide an opportunity to learn what Ukraine can do differently to make the recovery successful and to be ready to answer questions from donors/partners who will refer to unsuccessful cases to prevent similar mistakes in Ukraine in the future.

Key words: digital transformation, legal system, legal support, digital economy, recovery of Ukraine, military conflicts, digitalization, digitalization, digital infrastructure, digital tools, digital technologies.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Хаустова М. Г. Ефекти цифрової трансформації у процесі відновлення України. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 99–107.

ВИСОЦЬКИЙ ДМИТРО ЄВГЕНОВИЧ
кандидат юридичних наук, докторант ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»

УДК 342.9:58(1-751.3)(477)
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-14

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена основним проблемам правового забезпечення державної підтримки інноваційної діяльності. В роботі досліджено основні види фінансової та податкової підтримки суб'єктів інноваційної діяльності. Виявлено певні «прогалини» в Законі України «Про інноваційну діяльність» в частині визначення правового механізму надання такого виду фінансової підтримки інноваційної діяльності як кредитування інноваційних проектів. Автором статті встановлено невідповідність положень Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи основній меті такого виду фінансової підтримки інноваційної діяльності, як надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційних проектів. Розроблено законодавчі пропозиції з вдосконалення певних видів фінансової підтримки інноваційної діяльності як пільгове кредитування, надання державних гарантій комерційним банкам, які здійснюють кредитування інноваційних проектів, майнове страхування реалізації інноваційних проектів та фінансовий лізинг. Запропоновано вдосконалення законодавчих критеріїв конкурсного відбору інноваційних проектів з метою надання суб'єктам інноваційної діяльності певних видів фінансової підтримки.

У статті проаналізовано особливості правового режиму державної підтримки інноваційної діяльності технологічних парків. Встановлено недосконаліть видів державної підтримки інноваційної діяльності технологічних парків, які передбачені діючим законодавством України.

Автором роботи запропоновані шляхи вдосконалення діючого законодавства про технологічні парки шляхом внесення доповнень до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» у частині зобов'язання всіх технологічних парків, які входять до спеціального режиму, що передбачений цим законом, створення спеціалізованих фінансово-кредитних установ, які повинні здійснювати кредитування інноваційних проектів суб'єктів малого підприємництва. Вказане кредитування повинно здійснюватися за рахунок грошових коштів, що отримують технологічні парки або їх керівні органи внаслідок надання їм цільових субсидій, передбачених законом.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний проект, фінансова підтримка, кредитування, фінансовий лізинг, пільгове оподаткування, технологічний парк.

Постановка проблеми. Необхідність переходу економіки України на інноваційну модель подальшого розвитку продиктована реаліями сьогодення. Скорочення фінансових можливостей підтримки інноваційної сфери як з боку держави, так і з боку приватних підприємств, зниження інноваційного попиту з боку підприємств, недостатня сформованість інноваційної інфраструктури актуалізують питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Питання обсягу ресурсів, що забезпечують інноваційний процес, так і ефективності інститутів, які спрямовують потоки ресурсів і координують різні ланки інноваційної діяльності є критично важливими для української економіки.

Незадовільний стан інноваційної активності переважної частини суб'єктів господарювання України пояснюється перш за все обмеженістю фінансових ресурсів, спрямованих на інвестування реалізації інноваційних проектів. Прийняті за останні декілька десятиріч нормативно-правові акти, які визначають правові засади державної підтримки інноваційної діяльності, не містять дієвого правового механізму надання суб'єктам інноваційної діяльності доступної фінансової підтримки інноваційних проектів. Основні законодавчі акти в сфері інноваційної діяльності є нечіткими та неузгодженими, що унеможливлює отримання суб'єктами господарювання фінансової підтримки реалізації їх інноваційних проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового забезпечення державної підтримки інноваційної діяльності присвячено роботи різних авторів, зокрема: Ю. Є. Атаманової, . В. Глібко, О. В. Розгон, Ю. В. Георгієвського та інших. Проте більшість досліджень носить суто економічний

© Висоцький Д. Є., 2023

характер і немає тісної «прив'язки» до чинного національного і зарубіжного законодавства.

Мета статті – дослідження проблем правового забезпечення державної підтримки інноваційної діяльності та розробка законодавчих пропозицій з вдосконалення таких видів державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності як фінансова підтримка реалізації інноваційних проектів та пільгове оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Основні види фінансової підтримки інноваційної діяльності визначені ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність», до яких відноситься:

а) повне безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повна чи часткова компенсація (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування» [1].

Вказаною нормою закону не передбачено максимально можливі строки повернення грошових коштів за отриманими кредитами для реалізації інноваційних проектів. Основна мета видачі інноваційних кредитів з бюджетних коштів має виявлятися не тільки у якнайшвидшому поверненні коштів і стягненні відсотків їх використання, а й у створенні найсприятливіших умов реалізації інноваційних проектів. Однією з таких умов є так званий пільговий період кредитування, протягом якого суб'єкт інноваційної діяльності звільняється від оплати коштів щодо погашення «тіла» кредиту та відсотків за використання кредитних ресурсів. Такий підхід має «міцно» закріпитися у чинному законодавстві України. У техніко-юридичному плані реалізація зазначеного становища бачиться у доповненні до ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» частиною 3 та 4 такого змісту: *«3. Кредитування інноваційних проектів, передбачене частиною 1 пунктами а і б цієї статті, здійснюється шляхом видачі суб'єктам інноваційної діяльності середньострокових (від одного до трьох років) та довгострокових (від трьох до семи років) кредитів. Для суб'єктів інноваційної діяльності, які отримали кредити за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів, встановлюється пільговий порядок їх погашення. За бажанням суб'єкта інноваційної діяльності оплата коштів по поверненню суми кредиту та відсотків може здійснюватися через один рік (для середньострокових кредитів) та через два роки (для довгострокових кредитів) з моменту їх надання.*

4. Умова договору щодо обов'язкової оплати суб'єктами інноваційної діяльності грошових коштів щодо повернення суми кредиту та відсотків раніше одного року (для середньострокових кредитів), та раніше двох років (для довгострокових кредитів) з моменту їх надання є нікчемною».

Практично нереалізованим на сьогоднішній день є такий вид фінансової підтримки інноваційної діяльності, як надання державних гарантій комерційним банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів. Реалізацію вказаного виду фінансової підтримки інноваційної діяльності здійснює Державна інноваційна фінансово-кредитна установа. У зв'язку з цим звертає на себе увагу п.16 Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (далі – ДІФКУ), виходячи з якої випливає, що ДІФКУ не відповідає за зобов'язаннями держави, а держава не відповідає за зобов'язаннями ДІФКУ [2]. Такий підхід до визначення механізму відповідальності ДІФКУ за своїми зобов'язаннями перед кредиторами значно знижує ефективність надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності у вигляді державних гарантій під реалізацію інноваційних проектів. ДІФКУ, маючи дуже обмежений обсяг фінансових коштів, навряд чи зможе стати привабливим гарантом для комерційних банків, які кредитують інноваційні проекти. Поліпшенню ситуації може сприяти формування механізмів юридичної відповідальності держави перед кредиторами за зобов'язаннями ДІФКУ у разі надання нею відповідних гарантій щодо кредитування інноваційних проектів, що пройшли державну реєстрацію. У зв'язку з цим пропонується п.16 Статуту ДІФКУ викласти у такій редакції: *«Установа відповідає за своїми зобов'язаннями в межах її майна. Установа не відповідає за зобов'язаннями держави, держава не відповідає за зобов'язаннями Установи, за винятком випадків, коли Установа виступає гарантом перед комерційним банком або іншою фінансово-*

кредитною установою (крім установ державної та комунальної форми власності), що кредитує зареєстрований в установленому законом порядку інноваційний проект». Аналогічне положення має бути закріплено і в Законі України «Про інноваційну діяльність».

Потребує вдосконалення ч.1 п.в ст. 17 Закону «Про інноваційну діяльність» щодо розширення кола фінансово-кредитних установ, яким можуть бути надані державні гарантії. Закон до них відносить лише комерційні банки. Поповнення цього списку вбачається за рахунок включення до нього інших фінансово-кредитних установ недержавної форми власності, які кредитують пріоритетні інноваційні проекти. Потребує деталізації і сам порядок надання державних гарантій для кредитування інноваційних проектів. При визначенні критеріїв відбору інноваційних проектів для надання під їхню реалізацію відповідних державних гарантій необхідно виходити не лише з їхньої пріоритетності, а й керуватися іншими економічними складовими. Зокрема, має йтися про рівень ризику реалізації інноваційного проекту. Однією з основних показників оцінки таких ризиків може бути наявність позитивних результатів щодо проведених НДДКР. Вказаний імператив слід закріпити і під час вирішення питання про доцільність надання державних гарантій щодо комерційного кредитування інноваційних проектів.

Не отримала належного відображення у чинному законодавстві регламентація такого виду державної підтримки інноваційної діяльності як майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків (ч.1 п. д ст. 17 Закону «Про інноваційну діяльність»). Не містять згадки про цей вид фінансової підтримки інноваційних проектів та спеціальні нормативні акти, що регламентують діяльність ДІФКУ.

Розробка законодавчих механізмів регламентації процедури майнового страхування інноваційних проектів повинна включати не лише формулювання критеріїв відбору таких проектів, а й сам порядок перерахування бюджетних коштів ДІФКУ страховим компаніям. Потребує уточнення перелік таких страхових компаній, а також максимально можливі суми страховки.

Цікавим для обговорення є такий вид державної підтримки інноваційних проектів як надання фінансового лізингу. Для цього державна інноваційна фінансово-кредитна установа здійснює купівлю основних фондів, необхідних для реалізації проекту та надалі передає їх суб'єкту інноваційної діяльності. Можливість надання такого виду державної підтримки була передбачена у Положенні, що діяло, про формування та використання коштів Української державної інноваційної компанії. Закон «Про інноваційну діяльність» не дає однозначних відповідей на питання щодо можливості надання фінансового лізингу (з бюджетних коштів) Державними інноваційними фінансово-кредитними установами суб'єктам господарювання під реалізацію їх інноваційних проектів. Як було зазначено, ч.1 ст. 17 Закону «Про інноваційну діяльність» передбачає лише п'ять видів фінансової підтримки інноваційних проектів, до яких надання фінансового лізингу не входить.

Тим часом, певні згадки про цей вид фінансової підтримки містяться в ч.8 ст. 19 Закону «Про інноваційну діяльність», виходячи з якої надання кредитів або передача майна до лізингу здійснюється Державними інноваційними фінансово-кредитними установами за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо. У свою чергу, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа за рахунок коштів Державного бюджету може надавати суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації ними інноваційних проектів фінансову підтримку, види якої передбачені ст. 17 Закону «Про інноваційну діяльність». Виходячи з цього, можна дійти висновку, що купівля та подальша передача майна в лізинг може здійснюватися ДІФКУ виключно з небюджетних джерел, обсяги яких дуже обмежені. Вирішення цієї проблеми бачиться у вигляді доповнення ч.1 ст. 17 Закону «Про інноваційну діяльність» пунктом *наступного* змісту: *«е) купівля (з бюджетних коштів) основних виробничих та невиробничих фондів, необхідних для реалізації інноваційних проектів, з їх подальшою передачею у фінансовий лізинг виконавцям цих проектів».*

Певний розвиток у чинному законодавстві набув і такий вид державної підтримки інноваційної діяльності, як пільгове оподаткування. В результаті тривалих правотворчих дебатів даний вид державної підтримки інноваційної діяльності був схильний до істотних змін. На сьогоднішній день право на отримання спеціальних податкових пільг має лише певна категорія суб'єктів інноваційної діяльності, а саме учасники та спільні підприємства технопарків та технопарки, створені у формі юридичної особи. Як справедливо зазначають С.В. Глібко та М.В. Гомон, проаналізований стан законодавчого забезпечення підтримки інноваційної діяльності свідчить про нагальну потребу проведення ефективної державної політики щодо стимулювання інноваційних процесів, зокрема, шляхом оновлення механізмів пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності [3].

Відповідно до статті ст. 7 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (далі – Закон про технопарки) для реалізації проектів технологічних парків технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприєм-

ствам, що виконують проекти технологічних парків, державою надаються цільові субсидії у вигляді сум ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України, при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні. Суми ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні, технологічні парки, їх учасники та спільні підприємства не перераховують до бюджету, а зараховують на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств. При цьому на спеціальні рахунки учасників технологічних парків та спільних підприємств, які є виконавцями проектів технологічних парків, зараховуються 50 відсотків сум ввізного мита, а решта 50 відсотків сум ввізного мита зараховуються на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку [4].

Показово, що порядок цільового використання коштів керівного органу технопарку законом чітко не регламентовано. Відповідно до ч.1 ст. 8 Закону про технопарки кошти, зараховані на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів можуть бути ними використані, у тому числі на науково-організаційну діяльність керівного органу технопарку, проведення та участь у наукових конференціях, семінарах та виставках, публікацію результатів наукових досліджень з пріоритетних напрямів діяльності технопарків. Привертає увагу специфіка суб'єктного складу, що використовує дані кошти. Закон визначає, що до нього входять технопарки, їхні учасники та спільні підприємства під час реалізації проектів. Логічно припустити, що йдеться про виконавців проектів. Водночас, виходячи із ч.1 п.4 ст. 1 Закону про технопарки, одним із учасників технопарку є і його керівний орган, на якого за договором покладено функції поточного керівництва діяльністю технопарку. Проте навряд чи такий орган здійснює реалізацію інноваційних проектів.

Дещо полегшує юридичне тлумачення аналізованої норми зміст ч.3 ст. 8 Закону про технопарки, згідно з якою кошти цільових субсидій, зараховані на спеціальний рахунок керівного органу технологічного парку при реалізації проектів технопарку, можуть бути використані протягом усього строку дії свідоцтва про державну реєстрацію технологічного парку. Очевидно, що йдеться про кошти керівного органу технопарку, які зараховуються на його спеціальні рахунки в результаті успішної реалізації проектів технологічного парку, які в подальшому можуть бути використані на науково-організаційну діяльність та інші перераховані вище заходи. Отже, спектр напрямів такого використання дуже широкий. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» науково-організаційною діяльністю є діяльність, спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності [5].

Розпливчастість такого визначення не дає змоги окреслити всі напрямки використання фінансових коштів, що зараховуються на спеціальний рахунок керівного органу технопарку. Крім організації конференцій, семінарів і виставок у зміст науково-організаційної діяльності керівного органу технопарку входять інші функції. Відповідно ч.1 п.4 ст. 1 Закону про технопарки, до них належить оформлення проектів технологічного парку, підготовка звітів про його діяльність, подання інтересів учасників технопарку в органах державної влади та місцевого самоврядування, та інші функції, передбачені договором про спільну діяльність технопарку. Чинне законодавство не визначає порядок укладання та утримання договорів про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів учасників технопарку. Законодавець обмежився лише загальними фразами, що такий договір повинен містити відомості про склад учасників технопарку, їх права та обов'язки, пріоритетні напрямки діяльності технопарку, органи управління та керівний орган технологічного парку, їх повноваження та порядок прийняття рішень, порядок фінансування таких органів, прийняття нових учасників технопарку та їх виключення, порядок ліквідації технологічного парку.

Загальні положення щодо укладання договорів про спільну діяльність містяться в главі 77 ЦК України. Проте її правові норми не розкривають всієї специфіки відносин, що виникають у процесі укладання, виконання, зміни та припинення договорів про спільну діяльність без об'єднання вкладів учасників. Потребують деталізації істотні умови договорів про спільну діяльність учасників технопарків. Зокрема, залишаються поза увагою законодавця такі питання, як порядок та критерії прийняття нових та виключення чинних учасників технопарку. Відсутність чіткої правової процедури здійснення вищезгаданих юридично значимих дій неминуче призводить до порушення балансу інтересів керівних органів технологічних парків та його потенційних учасників. Фактично це позбавляє можливості багатьох претендентів на входження до складу учасників технопарку захистити свої законні права у разі необґрунтованої відмови у прийнятті.

Слід зазначити, що діяльність технологічних парків, створених у формі юридичної особи, «гене-

тично» не націлена на створення умов для надання відповідної підтримки суб'єктам малого інноваційного підприємництва. Єдиним способом входження у правовий режим їх інноваційної діяльності інших суб'єктів є створення спільного підприємства, мінімальний внесок у статутний фонд якого становить 50 тис. доларів США [4]. Звісно ж, для більшості суб'єктів малого інноваційного підприємництва такі умови є неприйнятними. Причиною цього є не лише дефіцит фінансових коштів, які необхідно вносити до статутного фонду спільного підприємства, а й передача частини корпоративних прав до технологічного парку. Винятки становлять лише ті випадки, коли технопарк виступає одним із основних фінансових «донорів» інноваційного проекту, інвестуючи значні матеріальні ресурси до статутного фонду спільного підприємства.

Підвищення ефективності використання фінансових засобів технологічних парків, одержаних внаслідок пільгового оподаткування виконавців їх інноваційних проектів, бачиться у внесенні наступних доповнень до Закону про технопарки:

1) у складі кожного технопарку створюється *спеціалізована венчурна фінансово-кредитна установа,* яка здійснює кредитування інноваційних проектів суб'єктів малого підприємництва;

2) формування активів такої установи здійснюється за рахунок коштів, одержуваних технопарками, що функціонують у формі юридичної особи або керівними органами технопарків, які діють у складі об'єднання юридичних осіб, внаслідок пільгового оподаткування виконавців їх інноваційних проектів. З наявних у їх розпорядженні 50 % коштів, отриманих від виконавців проектів, щонайменше 25 % має зараховуватися на спеціальні рахунки венчурних фінансово-кредитних установ;

3) надання кредитів здійснюється на конкурсній основі для учасників технопарків та їх спільних підприємств. Для отримання кредиту не потрібно надання застави чи інших способів її забезпечення. Кредити надаються на безвідсотковій основі з урахуванням інфляційної індексації та можуть бути повними, а у разі відсутності у фінансово-кредитної установи необхідних для покриття всіх витрат за інноваційним проектом коштів, частковими;

4) необхідною умовою надання кредиту є державна реєстрація інноваційного проекту учасника чи спільного підприємства технопарку, який має статус суб'єкта малого підприємництва. У разі, коли засновником спільного підприємства технопарку або його учасника є юридична особа, яка не має статусу суб'єкта малого підприємництва, кредитування за вищевикладеною схемою не надається.

Кредитування інноваційних проектів за вищезгаданою схемою може сприяти вирішенню однієї з наболілих проблем інноваційного сектору економіки, пов'язаної зі становленням та подальшим розвитком ринку венчурного капіталу в Україні. Вимагають уточнення та основні цілі діяльності технопарків. Звісно ж, крім реалізації інноваційних проектів до них має приєднатися і підтримка суб'єктів малого інноваційного підприємництва. Вирішення поставленого завдання бачиться не лише у створенні спеціалізованих венчурних інноваційних фінансово-кредитних установ, а й у зміні функціональних можливостей технологічних парків. У структурі кожного з технопарків незалежно від їхньої форми повинні створюватися інноваційні бізнес-інкубатори, основною метою яких є:

а) надання послуг суб'єктам малого інноваційного підприємництва щодо складання бізнес-планів та оформлення інших документів, необхідних для державної реєстрації інноваційних проектів;

б) передача в оренду за пільговими ставками офісних та інших приміщень, необхідних для реалізації інноваційних проектів суб'єктів малого підприємництва, які мають статус учасників чи спільних підприємств технопарків. Технологічний парк – юридична особа або керівний орган технопарку зобов'язаний витрачати не менше 10 % фінансових коштів, отриманих внаслідок пільгового оподаткування виконавців інноваційних проектів, на придбання чи матеріально-технічну підтримку приміщень, що передаються в оренду;

в) надання допомоги суб'єктам малого підприємництва у пошуку інвесторів їх інноваційних проектів;

г) проведення навчальних семінарів з питань організації та здійснення інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва.

В організаційно-правовому плані бізнес-інкубатори повинні функціонувати у складі технологічного парку, що діє у формі юридичної особи, або керівного органу технопарку – об'єднання юридичних осіб.

Висновки. Для оптимізації надання такого виду фінансової підтримки інноваційної діяльності як кредитування пропонується законодавчо визначити пільговий період погашення кредитів, виданих суб'єктам інноваційної діяльності. З метою формування дієвого механізму надання такого виду фінансової підтримки інноваційної діяльності, як надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів, потрібно законодавчо передбачити відповідальність держави за зобов'язаннями державних інноваційних фінансово-кредитних установ. Ефективним та нереалізованим в законодавстві України є такий вид фінансової підтримки інноваційної діяльності, як купівля (з бюджетних коштів) основних фондів, необхідних для реалізації інноваційних про-

ектів, з їх подальшою передачею у фінансовий лізинг виконавцям цих проектів. Для підтримки інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва пропонується зобов'язати на законодавчому рівні всі технологічні парки, що входять до спеціального режиму, передбаченого законом, створити спеціалізовані фінансово-кредитні установи, які повинні здійснювати кредитування на пільгових умовах суб'єктів малого інноваційного підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
2. Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2000 р. № 979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-п#n14.
3. Глібко С. В., Розгон О. В., Георгієвський Ю. В. та ін. Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. 360 с.
4. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text.
5. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2016 р. № 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Innovative Activity, No. 40-IV (2002, July 4). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Issue of the State Innovative Financial and Credit Institution, No. 979 (2000, June 15). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-п#n14 [in Ukrainian].
3. Hlibko, S. V., Rozghon, O. V. & Heorhiievskyi, Yu. V. et. al. (2020). *Legal support of the National Innovation System in modern conditions*. Hlibko, S. V. & Rozghon, O. V. (Eds.). Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine on the Special Regime of Innovative Activity of Technology Parks, No. 991-XIV (1999, July 16). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on Scientific and Scientific and Technical Activity, No. 848-VIII (2016, November 26). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text [in Ukrainian].

VYSOTSKY DMYTRO

PhD in Law, doctoral student of the State University «Institute of Economic and Legal Research named after V.K. Mamutov NAS of Ukraine»

LEGAL SECURITY OF STATE SUPPORT OF INNOVATIVE ACTIVITIES

Problem setting. The need to transition the economy of Ukraine to an innovative model of further development is dictated by the realities of today. The unsatisfactory state of innovative activity of the majority of economic entities of Ukraine is primarily explained by the limited financial resources aimed at investing in the implementation of innovative projects. The regulatory and legal acts adopted over the last several decades, which determine the legal basis of state support for innovative activity, do not contain an effective legal mechanism for providing subjects of innovative activity with affordable financial and other support for innovative projects. The main legislative acts in the field of innovative activity are unclear and inconsistent, which makes it impossible for economic entities to receive financial support for the implementation of their innovative projects.

Purpose of the research is to study the problems of legal support of state support for innovative activities and the development of legislative proposals to improve such types of state support for subjects of innovative activity as financial support for the implementation of innovative projects and preferential taxation.

Analysis of recent researches and publications. The study of the legal provision of state support for innovative activities is devoted to the works of various authors, in particular: Yu.E. Atamanova, S.V. Hlibko, O.V. Rozgon,

Yu.V. Georgievskogo and others. However, the majority of research is purely economic in nature and is not closely "linked" to current national and foreign legislation.

Article's main body. The article is devoted to the main problems of legal support of state support for innovative activities. The work examines the main types of financial and tax support for subjects of innovative activity. Certain "gaps" were identified in the Law of Ukraine "On Innovative Activities" in terms of defining the legal mechanism for providing such type of financial support for innovative activities as crediting innovative projects. The author of the article established the inconsistency of the provisions of the Charter of the State Innovative Financial and Credit Institution with the main purpose of this type of financial support for innovative activities, such as the provision of state guarantees to banks providing loans for innovative projects. Legislative proposals have been developed to improve certain types of financial support for innovative activities, such as preferential lending, provision of state guarantees to commercial banks that provide loans for innovative projects, property insurance for the implementation of innovative projects, and financial leasing. It is proposed to improve the legislative criteria for competitive selection of innovative projects with the aim of providing certain types of financial support to subjects of innovative activity.

The article analyzes the peculiarities of the legal regime of state support for innovative activities of technology parks. The imperfection of the types of state support for the innovative activity of technological parks, which are provided for by the current legislation of Ukraine, has been established, namely:

1) lack of clear legal regulation of the targeted use by the management bodies of technology parks of funds received by them as a result of providing targeted subsidies to participants of technology parks for the implementation of innovative projects;

2) the uncertainty of the order and criteria for accepting new participants into the technology parks through the conclusion of agreements on joint activities, which may have negative consequences in the form of discrimination of subjects of innovative activity;

3) the absence of special conditions in the current legislation of Ukraine for agreements on joint activities, which are concluded between the participants of technology parks and their management bodies;

4) the inadmissibility of the conditions for the creation of joint ventures, the founders of which can be technological parks, their participants and other natural or legal entities, for the majority of subjects of small innovative entrepreneurship;

5) the absence of the main goal of the activity of technological parks in the Law of Ukraine "On the Special Regime of Innovative Activities of Technological Parks", which should be to create conditions for supporting the innovative activities of small business entities.

Conclusions and prospects for the development. In order to optimize the provision of this type of financial support for innovative activity as lending, the author proposed to legally determine the grace period for the repayment of loans issued to subjects of innovative activity. In order to form an effective mechanism for providing this type of financial support for innovative activities, such as providing state guarantees to commercial banks that provide credit to priority innovative projects, it is necessary to legislate state responsibility for the obligations of state innovative financial and credit institutions. Effective and unimplemented in the legislation of Ukraine is such a type of financial support for innovative activities as the purchase (from budget funds) of fixed assets necessary for the implementation of innovative projects, with their subsequent transfer to financial leasing to the executors of these projects. In order to support the innovative activities of small business entities, it is proposed to oblige at the legislative level all technology parks that are included in the special regime provided for by law to create specialized financial and credit institutions that must provide loans on preferential terms to small innovative entities entrepreneurship.

Key words: innovative activity, innovative project, financial support, lending, financial leasing, preferential taxation, technology park.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Висоцький Д. Є. Правове забезпечення державної підтримки інноваційної діяльності. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 108–114.

СЕЛІВАНОВА ІРИНА АНАТОЛІЇВНА
кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-1006-5444

УДК 346.1:[346.26:330.101.8]
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-15

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Практика державної підтримки суб'єктів господарювання регулюється в Україні існує з 2000 року. Проте місце правового інституту державної підтримки в системі господарського права, його співвідношення з державною допомогою, критерії допустимості державної допомоги в контексті уніфікації національного законодавства із законодавством ЄС продовжують залишатися дискусійними в науці господарського права.

Мета дослідження – на основі аналізу наукової літератури з питань господарської діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва та їх державної підтримки, чинного українського законодавства, що регулює механізм надання такої підтримки, української та міжнародної практики підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва визначити місце інституту державної підтримки малого та середнього підприємництва в системі господарського права України.

Наукові дослідження господарської діяльності малих та середніх підприємств та їх державної підтримки активно проводяться в Україні і в світі. Це пояснюється значною роллю, яку відіграють малі та середні підприємства в світовій економіці. Втім, в Україні умови діяльності малих та середніх підприємств є складними. На заваді стоять недосконаліть й обтяжливість системи оподаткування, наявність адміністративних перепон, неврегульованість питань фінансування й кредитування, низький рівень державної фінансової підтримки, нерозвиненість інфраструктури підтримки підприємництва тощо. Наразі до цих причин додались і негативні наслідки повномасштабної агресії росії. Подолати наслідки війни і розвивати свою діяльність в повоєнний час суб'єктам малого і середнього підприємництва допомагає такий ефективний інструмент, як державна підтримка. Тому збільшення державної підтримки малих та середніх підприємств та вдосконалення механізму її надання є надзвичайно актуальним питанням для нашої держави. Для України діяльність малих та середніх підприємств має дуже важливе значенні, адже в воєнний час вона сприяє збільшенню надходжень до бюджету та зменшенню рівня безробіття, а в повоєнний - має стати саме тим важелем, що прискорить ріст економіки та відбудову країни. В статті обґрунтовується необхідність закріплення в державній політиці підтримки суб'єктів господарювання пріоритету підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва з внесенням відповідних змін до Господарського кодексу України, а також висновок, що державна підтримка малого та середнього підприємництва є засобом державного регулювання господарської діяльності в Україні.

Ключові слова: державна підтримка, суб'єкти малого та середнього підприємництва, засоби державного регулювання господарської діяльності, державна політики підтримки суб'єктів господарювання.

Постановка проблеми. В Україні державна підтримка малого бізнесу вперше була впроваджена в 2000 році. Наразі механізм підтримки державою суб'єктів господарювання врегульовано низкою актів національного законодавства, зокрема, Господарським кодексом України [1, ст. 10, 16, 48] , Указом Президента «Про державну підтримку малого підприємництва» [2], Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [3], Законом України «Про державну підтримку суднобудівної промисловості України» [4], Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [5], Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [6], Порядком надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» [7]. Втім місце правового інституту державної підтримки в системі господарського права, його співвідношення з державною допомогою, критерії допустимості державної допомоги у контексті уніфікації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу

© Селіванова І. А., 2023

(далі – ЄС) продовжують залишатися дискусійними в науці господарського права.

Метою дослідження є визначення місця інституту державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва в системі інститутів господарського права на основі аналізу наукової літератури з питань державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва, чинного українського законодавства, що регулює механізм надання такої підтримки, української та міжнародної практики підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіко-правова проблематика діяльності малих та середніх підприємств та їх державної підтримки досліджувались багатьма вітчизняними та іноземними науковцями. Лише останнім часом ці питання розглядалися в колективній монографії НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України [8], монографії Коритіна Д.С., який досліджував правове регулювання господарської діяльності малих та середніх підприємств [9], дисертаціях Феофанової І. М., яка розглядала господарсько-правовий аспект допустимості державної допомоги [10] та Петрової Н.О, яка досліджувала адміністративно-правові засади моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні [11].

Виклад основного матеріалу. Активність наукових досліджень детермінована тією роллю, яку відіграють малі та середні підприємства в світовій економіці. Для країн ЄС, США та Японії вони є невід'ємним елементом економіки, на них припадає 50–53 % ВВП та від 50 до 79 % створених робочих місць і вони отримують постійну та комплексну підтримку зі сторони держави, зокрема, регулярне бюджетне фінансування [12]. За даними ООН загалом в світі на таких підприємствах задіяно 50% трудового населення світу та виробляється від 30 до 60 % національного продукту, залежно від країни. В Україні до початку повномасштабної агресії росії малий та середній бізнес забезпечував близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37% податкових надходжень [13].

Соціальна значущість малого бізнесу обумовлена ще й тим, що сьогодні він становить основу середнього класу населення, який надає стабільність суспільству і забезпечує фінансовий розвиток господарства країни. Малі та середні підприємства виступають запорукою економічної конкуренції та є універсальною формою діяльності суб'єктів господарювання, яка найбільше відповідає узгодженню приватних інтересів засновників підприємств і публічних інтересів держави, яка реалізує економічну політику в інтересах населення України. Також малі підприємства мають серйозні переваги у порівнянні із великим бізнесом, зокрема, високу мобільність, гнучкість виробничої структури, прості організаційно-управлінські зв'язки, вузьку спеціалізацію видів бізнесу, спрямованість на ті сфери діяльності, які невигідні і неприбуткові для великих підприємницьких структур, підтримання вільної конкуренції, адаптивність до мінливої кон'юнктури ринку, сприйнятливість для втілення інноваційних технологій [12]. В багатьох країнах розвиток малого бізнесу сприяє розвитку регіонів, які відстають за соціально-економічними показниками. А такі прості системи, як малі та середні підприємства, більш релятивні, рухливі, здатні швидше реагувати у порівнянні із великими підприємствами, яким властивий реакційний підхід [13]. Розуміючи важливість малого бізнесу для економіки, уряди зарубіжних країн використовуючи різноманітні інструменти державної підтримки. Так, Німеччина запустила 200 програм підтримки малого та середнього бізнесу під загальною назвою Mittelstand, які передбачають виділення на кредитування таких підприємств 15,5 млрд євро щорічно. Чимало уваги малому та середньому підприємництву приділяють і в США. Бізнесу сприяють зниження податків та низка організацій на кшталт U.S. Small Business Administration (SBA), яка понад 60 років займається підтримкою бізнесу й надає підприємствам фінансову та консультативну підтримку. Також організація виступає гарантом компанії перед кредиторами та надає позики до $2 млн самостійно. Цікава практика розвитку малого та середнього бізнесу, яку згодом може перейняти й Україна, в Ізраїлі та Польщі. Уряд створює державні венчурні фонди, які інвестують в різні стартапи. Зараз в Польщі держбанк 60% усіх кредитів надає саме малому та середньому бізнесу. Максимальна сума такої гарантії становить до 1 мільйона євро, а вартість – перший рік безкоштовно, другий – 0,5% [13].

Значення малих та середніх підприємств для України неможливо переоцінити. В воєнний час їх ефективна діяльність сприяє збільшенню надходжень до бюджету та зменшенню рівня безробіття, а в повоєнний – вона має стати саме тим важелем, що прискорить ріст економіки та відбудову країни. Тому збільшення державної підтримки діяльності малих та середніх підприємств та вдосконалення механізму її надання є надзвичайно актуальним питанням для нашої держави.

Втім, науковці приходять до висновку, а бізнес його підтверджує, що в Україні умови діяльності малих та середніх підприємств є складними. На заваді стоять недосконаліть й обтяжливість системи оподаткування, наявність адміністративних перепон, неврегульованість питань фінансування й кредиту-

вання, низький рівень державної фінансової підтримки, нерозвиненість інфраструктури підтримки підприємництва тощо. Наразі до цих причин додались і негативні наслідки повномасштабної агресії росії. За висновками ЄБРР, бізнес-середовище України відреагувало на війну зниженням активності бізнесу, що призвело до зменшення кількості діючих підприємств, скорочення їх доходів (маржинальності), зниження кількості замовлень, несталого завантаженням, зокрема, через міграцію населення та зниження платоспроможності громадян, введення режиму економії на підприємствах, секвестру місцевих і державного бюджетів, до тотального скороченням витрат/оптимізації, а саме: призупинення інвестицій, зменшення зарплат, переведення на часткову зайнятість, закриття збиткових напрямів, погіршення платіжної дисципліни (збільшення кількості боржників), переходу постачальників на передоплату, що є гострою проблемою для виробництв, відтоку професійних кадрів через мобілізацію та міграцію, руйнування енергетичної інфраструктури (порушення сталості роботи) [14]. Найбільше заважає бізнесу у відновленні нестача фінансових ресурсів у країні, а саме – неплатоспроможність клієнтів, недоступність кредитних коштів і власного капіталу бізнесу тощо.

Подолати наслідки війни і розвивати свою діяльність в повоєнний час допомагає такий ефективний інструмент, як державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва. Така підтримка держави включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Найбільш відчутною для бізнесу є саме фінансова державна підтримка малих і середніх підприємств. Вона забезпечується шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо. Основними напрямками фінансової підтримки малого і середнього підприємництва на державному рівні є: 1. Надання фінансових продуктів та програм допомоги з боку державних банків; 2. Залучення безробітних до організації підприємницької діяльності, що є однією з активних форм підтримки безробітних, яка здійснюється Державною службою зайнятості у разі відсутності на ринку праці підходящої роботи; 3. Підтримка АПК з боку Мінагрополітики [16].

Попри велике значення малого та середнього підприємництва для розвитку економіки України державна політика щодо його підтримки та розвитку не закріплена в базовому для господарської діяльності законі – Господарському кодексі України. Так, в статті 10 ГКУ, яка визначає основні напрями економічної політики держави, до таких відноситься політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб›єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур. А в статті 48 ГКУ, присвяченій безпосередньо державній підтримці підприємництва, йдеться про дії органів влади, які з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва на умовах і в порядку, передбачених законом, надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об›єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; подають підприємцям інші види допомоги. Щодо підтримки малого та середнього підприємництва стаття містить лише норму, що держава сприяє його розвитку, створює необхідні умови для цього. Отже, Господарський кодекс України містить норми про державну підтримку і захист усіх суб'єктів господарювання, а підтримка малого та середнього підприємництва не віднесена до пріоритетів держави.

Крім цього, Господарський кодекс України, визначаючи поняття малого та середнього підприємництва [1, ст. 55], не містить норми відсилання до спеціального закону, який власне визначає мету, принципи та основні напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, органи, що забезпечують розвиток таких суб'єктів в Україні, засади державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва [3]. На наш погляд, це також є недоліком Господарського кодексу України в аспекті регулювання діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку за-

стосовуючи різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності, здійснює державний вплив на економіку. Метод державного впливу на господарські відносини - це сукупність заходів впливу держави через органи законодавчої, виконавчої та судової влади на суб'єктів господарських відносин з метою створення та забезпечення умов господарської діяльності відповідно до ідеї соціально орієнтованої економіки та національної економічної політики. ГК оперує терміном «засоби регулюючого впливу» [1, ст. 12]. Серед них прямо не названо державну підтримку малого та середнього підприємництва. Натомість виділяється такий засіб як надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Держава може надавати дотації суб›єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації осіб з інвалідністю, на імпортні закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб›єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом. Держава може здійснювати компенсації або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі [1, ст. 16]. Таким чином, Господарський кодекс України розглядає дотації не тільки як засіб державного регулювання господарської діяльності, але й як є засіб державної підтримки суб'єктів господарювання

Очевидно, що державна підтримка малого та середнього підприємництва є інститутом господарського права і його місце в системі засобів державного регулювання господарської діяльності має бути чітко визначено.

Наразі уряд анонсував розробку нової економічної моделі України як ресурсного центру Європи. Планується зосередити діяльність на десятьох ключових напрямах і реформах, одним з яких є проєкти підтримки бізнесу. Виходячи з ролі малого та середнього підприємництва для економіки України, про яку йшлося вище, важливо, щоб значна частина такої підтримки направлялась саме цим суб'єктам.

Висновки. Суб'єкти малого та середнього підприємництва відіграють значну роль в економіці України. В воєнний час їх ефективна діяльність сприяє збільшенню надходжень до бюджету та зменшенню рівня безробіття, а в повоєнний – вона має стати саме тим важелем, що прискорить ріст економіки та відбудову країни. Натомість пріоритет державної політики щодо підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва не закріплений в Господарському кодексі України, що необхідно виправити.

Перелік засобів державного регулювання господарської діяльності, який міститься в ст.12 Господарського кодексу України, має бути доповнений таким інститутом господарського права як державна підтримка малого та середнього підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text.
2. Про державну підтримку малого підприємництва : Указ президента від 12.05.1998 р. № 456/98 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456/98#Text.
3. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text.
4. Про державну підтримку суднобудівної промисловості України : Закон України від 18.11.1999 р. № 1242-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774/97-%D0%B2%D1%80#Text.
5. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text.
6. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text.
7. Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text.
8. Білоусов Є. М., Борисов І. В., Вапнярчук Н. М. та ін. Нормативно-інституційне забезпечення сприяння господарській діяльності в інноваційному суспільстві : монографія / за ред. А. П. Гетьмана, О. О. Дмитрик, К. О. Токарєвої. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. 312 с. С. 40–93.
9. Коритін Д. С. Правове регулювання господарської діяльності малих та середніх підприємств : монографія. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 240 с. URL: https://ndipzir.org.ua/archives/7611.

10. Феофанова І. М. Допустимість державної допомоги : господарсько-правовий аспект. Дис … доктора філос. Одеса, 2023. URL http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24192?show=full.
11. Петрова Н. О Адміністративно – правові засади моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні. Дис … доктора філос. Суми, 2021. URL: https://science.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/P_Diss.pdf.
12. Козак А. Р., Гевлич Л. Л. Роль та місце малого бізнесу в економіці України та світу. С. 236–241. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiTwN6Iodn_AhXRzosKHZERDO4QFnoECBUQAQ&url=https%3A%2F%2Fjvestnik-sss.donnu.edu.ua%2Farticle%2Fview%2F11281%2F11171&usg=AOvVaw2uLy_kGG0Ud9nlrAXlacmX&opi=89978449
13. Букатюк У. Підтримати малий бізнес. Як Україна відстала від світу. Espreso.tv. 11.07.2017. URL: https://espreso.tv/article/2017/07/11/malyy_seredniy_biznes.
14. Проблеми та потреби МСБ майже через рік після початку війни: витяги з комплексного дослідження ринку малого та середнього бізнесу в Україні. EBRD, 2023. URL: https://www.merezha.ua/reports/2023/Challenges-and-Needs-of-SMEs-in-War-Time.pdf.
15. Хотенко О. Державна підтримка малого та середнього підприємництва. Веб-сайт Інституту податкових реформ. 05.05.2018. URL: https://ngoipr.org.ua/blog/derzhavna-pidtrymka-malogo-ta-serednogo-pidpryyemnytstva/.

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Economic Code of Ukraine, No. 436-IV (2003, January 16). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text [in Ukrainian].
2. Presidential Decree on State Support for Small Business, No. 456/98 (1998, May 12). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456/98#Text [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on the Development and State Support of Small and Medium -Sized Enterprises in Ukraine, No. 4618-VI (2012, March 22). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine on State Support of the Shipbuilding Industry of Ukraine, No. 1242-XIV (1999, November 18). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774/97-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on State Assistance to Economic Entities, No. 1555-VII (2014, July 1). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine on State Support for Agriculture of Ukraine, No. 1877-IV (2004, June 24). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text [in Ukrainian].
7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Procedure for Providing Financial State Support to Micro -Enterprise and Small Businesses, No. 28 (2020, January 24). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
8. Bilousov, Ye. M., Borysov, I. V., Vapniarchuk, N. M. et. al. (2020). Regulatory and institutional support for the promotion of economic activity in an innovative society. A. P. Hetman, O. O. Dmytryk, K. O. Tokarieva (Eds.). Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy, *40–93* [in Ukrainian].
9. Korytin, D. S. (2021). Legal regulation of economic activity of small and medium -sized enterprises. Kharkiv : NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/archives/7611https://ndipzir.org.ua/archives/7611 [in Ukrainian].
10. Feofanova, I. M. (2023). State aid admissibility: economic and legal aspect. *Candidate's thesis*. Odesa. Retrieved from http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24192?show=full [in Ukrainian].
11. Petrova, N. O. (2021). Administrative and legal principles of state aid monitoring to business entities in Ukraine. *Candidate's thesis*. Sumy. Retrieved from: https://science.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/P_Diss.pdf [in Ukrainian].
12. Kozak, A. R. & Hevlych, L. L. The role and place of small business in the economy of Ukraine and the world. C. 236–241. Retrieved from: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiTwN6Iodn_AhXRzosKHZERDO4QFnoECBUQAQ&url=https%3A%2F%2Fjvestnik-sss.donnu.edu.ua%2Farticle%2Fview%2F11281%2F11171&usg=AOvVaw2uLy_kGG0Ud9nlrAXlacmX&opi=89978449 [in Ukrainian].
13. Bukatiuk, U. (2017) To support small business. As Ukraine lagged behind the world. Espreso.tv. Retrieved from: https://espreso.tv/article/2017/07/11/malyy_seredniy_biznes [in Ukrainian].
14. Problems and needs of IAS almost a year after the war: extracts from a comprehensive study of the small and medium -sized business market in Ukraine. (2023). EBRD. Retrieved from: https://www.merezha.ua/reports/2023/Challenges-and-Needs-of-SMEs-in-War-Time.pdf [in Ukrainian].

15. Khotenko, O. State support for small and medium -sized enterprises. The Tax Reform Institute's website. 05.05.2018. Retrieved from: https://ngoipr.org.ua/blog/derzhavna-pidtrymka-malogo-ta-serednogo-pidpryyemnytstva/ [in Ukrainian].

SELIVANOVA IRYNA

PhD in Law, Associate Professor, Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

ON THE ISSUE OF THE PLACE OF STATE SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE ECONOMIC LAW SYSTEM OF UKRAINE

Problem setting. In Ukraine, state support for small businesses was introduced in 2000. Currently, the mechanism of state support of economic entities is regulated by a number of acts of national legislation. However, the place of the legal institution of state support in the system of economic law, its relationship with state aid, the criteria for the admissibility of state aid in the context of the unification of national legislation with EU legislation continue to remain debatable in the science of economic law.

Analysis of recent researches and publications. Economic and legal problems of small and medium-sized enterprises and their state support were studied by many domestic and foreign scientists. Only recently, these issues were considered in the collective monograph of the Research Institute of Legal Support of Innovative Development of the National Academy of Sciences, the monograph of D.S. Korytin, who studied the legal regulation of the economic activity of small and medium-sized enterprises, the dissertations of Feofanova I.M., who considered the economic and legal aspect of the admissibility of state aid and Petrova N.O., who studied the administrative and legal principles of monitoring state aid sub economic entities in Ukraine.

Purpose of the research is to determine the place of the institute of state support of small and medium-sized enterprises in the system of economic law of Ukraine.

Article's main body**.** Small and medium-sized enterprises play a significant role in the world economy. However, the operating conditions of small and medium-sized enterprises in Ukraine are difficult. Obstacles are the imperfection and burdensomeness of the taxation system, the presence of administrative obstacles, unsettled issues of financing and lending, low level of state financial support, underdeveloped infrastructure supporting entrepreneurship, etc. Currently, to these reasons added the negative consequences of Russia's full-scale aggression.

Such an effective tool as state support helps small and medium-sized enterprises overcome the consequences of the war and develop their activities in the post-war period. Therefore, strengthening the state support for small and medium-sized enterprises and improving the mechanism of its provision is an extremely urgent issue for our state

The activity of small and medium-sized enterprises is very important for the economy of Ukraine. In wartime, their effective activity contributes to increasing budget revenues and reducing unemployment, and in the post-war period should become the very lever that will accelerate the growth of the economy and the reconstruction of the country. However, the Economic Code of Ukraine contains regulations on state support and protection of all economic entities. and support of small and medium-sized enterprises is not the state's priorities

Conclusions and prospects for the development Small and medium-sized enterprises play a significant role in the economy of Ukraine. In wartime, their effective activity contributes to the increase of revenues to the budget and the reduction of unemployment, and in the postwar period, it should become the very lever that will accelerate the growth of the economy and the reconstruction of the country. On the other hand, the priority of state policy regarding the support and development of small and medium-sized enterprises is not fixed in the Economic Code of Ukraine, which needs to be corrected.

The list of means of state regulation of economic activity contained in Article 12 of the Economic Code of Ukraine should be supplemented by such an institution of economic law as state support for small and medium-sized enterprises.

Key words: state support, subjects of small and medium-sized enterprises, means of state regulation of economic activity, state policy of support of economic subjects.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Селіванова І. А. До питання про місце державної підтримки малого та середнього підприємництва в системі господарського права України. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 115–120.

ДУРАВКІН ПАВЛО МИХАЙЛОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент, виконуючий обов'язки завідувача наукового сектору правової підтримки стартапів відділу правового забезпечення інноваційної діяльності Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-4151-9621

УДК 346.1:330.341.1
DOI 10.37772/2518-1718-2023-2(42)-16

ВТІЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ШЛЯХІВ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФІНАНСОВІЙ ПІДТРИМЦІ ВИКОНАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

Статтю присвячено виявленню принципів державної інноваційної політики та шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності, пов'язаних із фінансовою, кредитною, податковою та іншою підтримкою інноваційної діяльності. У роботі проаналізовано співвідношення між принципами державної інноваційної політики та шляхами здійснення державного регулювання інноваційної діяльності, визначено кореляцію між ними щодо зазначених видів та проявів підтримки інноваційної діяльності.

Автором окреслюється взаємозв'язок та відображення цих принципів і шляхів у функціях і завданнях відповідних державних органів, а також у механізмах оподаткування, які стосуються коштів, що надаються для підтримки інноваційної діяльності. Зокрема, визначаються та досліджуються види фінансової підтримки інноваційної діяльності, передбачені у Законі України «Про інноваційну діяльність», підкреслюється їх розмежування залежно від категорії (кваліфікації) інноваційних проектів, встановлюється віддзеркалення у них відповідних принципів державної інноваційної політики та шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності.

Визначено механізм пільгового оподаткування доходів платників податків (на доходи фізичних осіб, осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, єдиного податку першої – третьої груп, на прибуток підприємств), отримуваних в якості фінансової підтримки інноваційної діяльності, встановлено, що визначальним для таких доходів є те, який орган надає ці кошти. Відтак, окрема увага приділена характеристиці суб'єктного складу тих, хто приймає участь у фінансовій, кредитній, податковій підтримці інноваційної діяльності з боку держави. Зокрема, проаналізовано участь у такій підтримці Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу», Фонду розвитку інновацій (Український фонд стартапів), Українського культурного фонду. Крім того, досліджено взаємодію суб'єктів інноваційної діяльності із вказаними органами.

Ключові слова: фінансова підтримка інноваційної діяльності, принципи державної інноваційної політики, шляхи здійснення державного регулювання інноваційної діяльності.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність та рівень її підтримки з боку держави завжди були і є запорукою сталого економічного та соціального розвитку. Закладення у принципах державної інноваційної політики та шляхах здійснення державного регулювання інноваційної діяльності орієнтирів щодо фінансового, кредитного, податкового стимулювання свідчить про вкрай високу важливість цих механізмів для розвитку інноваційної діяльності.

У зв'язку із цим дуже важливим є дослідження таких механізмів, встановлення їх сутності та впливу на розвиток інноваційної діяльності. Враховуючи специфіку конкретних проявів стимулювання інноваційної діяльності, необхідним та актуальним стає аналіз як видів фінансової підтримки інноваційної діяльності та механізмів оподаткування, пов'язаних із її стимулюванням, так і суб'єктного складу тих органів, які задіяні у, відповідно, фінансовій, кредитній, податковій підтримці інноваційної діяльності з боку держави.

© Дуравкін П. М., 2023

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання різноманітних проявів фінансового стимулювання інноваційної діяльності завжди були та залишаються предметом пильної уваги як вітчизняних, так і іноземних науковців. Зокрема, вагомий вклад у формування наукового підґрунтя дослідження проблем фінансової підтримки інноваційної діяльності зробили Ю. Є. Атаманова, С. В. Глібко, С. Г. Гордієнко, Т. В. Гринько, А. М. Любчич та ін.

Мета статті – дослідження принципів державної інноваційної політики та шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності, пов'язаних із її фінансовою, кредитною та податковою підтримкою, аналіз участі у цій підтримці відповідних державних органів та взаємодії із ними суб'єктів інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері; фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності належить до основних принципів державної інноваційної політики відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність» [7]. При цьому створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; фінансова підтримка виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності є шляхами здійснення державного регулювання інноваційної діяльності згідно із ч. 1 ст. 6 Закону України «Про інноваційну діяльність» [7].

Таким чином, принципи державної інноваційної політики відображаються у шляхах здійснення державного регулювання інноваційної діяльності. Зокрема, задіяння фінансово-кредитної сфери, використання ринкових механізмів, пряма фінансова підтримка, сприятлива кредитна, податкова і митна політика, як принципи державної інноваційної політики, корелюють із створенням економічних механізмів, фінансовою підтримкою, кредитним стимулюванням, встановленням пільгового оподаткування, як шляхами здійснення державного регулювання інноваційної діяльності. При цьому «фінанси», «кредит», «податки» пронизують як сукупність принципів державної інноваційної політики, так і шляхи здійснення державного регулювання інноваційної діяльності, що свідчить про їх вкрай актуальне значення для розвитку, підтримки, стимулювання та сприяння інноваційній діяльності, виконання інноваційних проектів.

Так, до видів фінансової підтримки інноваційної діяльності у ч. 1 ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» відносять повне або часткове безвідсоткове кредитування, повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів, надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів, майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування» [7].

При цьому треба враховувати існування двох ключових видів інноваційних проектів, залежно від яких і застосовується той чи інший вид фінансової підтримки. Зокрема, стосовно пріоритетних інноваційних проектів[1] фінансова підтримка відбувається у вигляді: а) безвідсоткового кредитування у розмірі 100 % (на умовах інфляційної індексації) за рахунок коштів Державного бюджету України та/або місцевих бюджетів; б) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів. У свою чергу, що стосується просто інноваційних проектів[2], то вони фінансово підтримуються шляхом: а) безвідсоткового кредитування у розмірі до 50 % (на умовах інфляційної індексації) за рахунок коштів Державного бюджету України та/або місцевих бюджетів (решта – це кошти виконавця проекту та/або інших суб'єктів інноваційної діяльності); б) повної або часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України та/або місцевих бюджетів) відсотків, що сплачуються суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та/або іншим фінансово-кредит-

[1] Так, пріоритетним інноваційним проектом є інноваційний проект, що реалізується в рамках пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (див.: абзац сьомий ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»). Зокрема, пріоритетними напрямами інноваційної діяльності в Україні є науково і економічно обгрунтовані та визначені відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень (див.: ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»).

[2] Інноваційним проектом є комплекс заходів і процедур, необхідних для розроблення, створення та реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції, що відображені у комплекті документів, складених відповідно до вимог законодавства (див.: абзац шостий ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»).

ним установам за кредитування інноваційних проектів; в) майнового страхування реалізації інноваційного проекту у страховика (відповідно до Закону України «Про страхування»).

Отже, розділ IV Закону України «Про інноваційну діяльність», який має назву «Фінансова підтримка інноваційної діяльності» є у першу чергу відображенням фінансової підтримки у сфері інноваційної діяльності, як принципу державної інноваційної політики, а також фінансової підтримки виконання інноваційних проектів, як різновиду державного регулювання інноваційної діяльності. При цьому у положеннях ч. 1 ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» відображаються й інші принципи державної інноваційної політики, а також види державного регулювання інноваційної діяльності. Зокрема, безвідсоткове кредитування на умовах інфляційної індексації, компенсація відсотків банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів, надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів корелюють із такими принципами державної інноваційної політики, як взаємодія із фінансово-кредитною сферою у розвитку інноваційної діяльності, ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, здійснення сприятливої кредитної політики у сфері інноваційної діяльності. У той же час, вказані види фінансової підтримки інноваційної діяльності є віддзеркаленням створення економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності, стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів, як шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності.

Що стосується принципу здійснення сприятливої податкової політики у сфері інноваційної діяльності та встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності як способу здійснення державного регулювання інноваційної діяльності, то це певним чином корелює із функціями самих податків. Зокрема, проявом регулюючої функції податків є надання податкових пільг певним категоріям платників або у певних галузях господарської діяльності, при цьому враховується не лише податковий тиск як такий, а ще й перспективність видів господарської діяльності. Поряд із цим передбачається, що стимулююча або дестимулююча функція податків, також будучи пов'язаною із пільговим оподаткуванням, має створювати орієнтири щодо розвитку або навпаки згортання тих чи інших сфер господарської діяльності [2, с. 52]. Отже, встановлення податкових преференцій для суб'єктів інноваційної діяльності або стосовно інноваційних сфер господарської діяльності передбачає стимулювання такої діяльності, а відтак має своєю кінцевою метою сприяння її розвитку, як прояв принципу державної інноваційної політики та державного регулювання інноваційної діяльності.

Так, до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку на доходи фізичних осіб, а також до складу доходу платника єдиного податку першої – третьої груп не включаються суми коштів, отриманих на безповоротній основі від Фонду розвитку інновацій, що передбачено, відповідно, у п. 18 підрозділу 1 та п. 6^1 підрозділу 8 розділу XX Податкового кодексу України [3]. Тобто здійснення сприятливої податкової політики у сфері інноваційної діяльності та встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності за вказаними нормами Податкового кодексу України проявляється у зменшенні об'єкта оподаткування, що пов'язується із коштами Фонду розвитку інновацій. Тим самим держава зменшує податковий тиск на платників податків саме в частині коштів Фонду розвитку інновацій, що свідчить про зацікавленість держави у стимулюванні тих видів господарської діяльності, які фінансуються за рахунок коштів Фонду розвитку інновацій.

Крім того, згідно із підпунктом 140.4.8 п. 140.4 ст. 140, підпунктом $170.7^1.1$ п. 170.7^1 ст. 170, підпунктом 177.3.2 п. 177.3 ст. 177, абзацом четвертим п. 178.3 ст. 178, підпунктом 1 п. 292.1, підпунктом 12 п. 292.11 ст. 292 Податкового кодексу України не оподатковується та не включається до загального місячного або річного оподатковуваного доходу платників податку на доходи фізичних осіб, до доходу фізичних осіб – підприємців (крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування), до доходу осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, до доходу фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку першої – третьої груп кошти у вигляді бюджетних грантів, а фінансовий результат до оподаткування платників податку на прибуток підприємств зменшується на суму бюджетних грантів [3]. Отже, здійснення сприятливої податкової політики у сфері інноваційної діяльності, встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності так само передбачає зменшення об'єкта оподаткування, але стосовно коштів у вигляді бюджетного гранту.

При цьому необхідно зважати на те, що відповідно до підпункту $14.1.277^1$ п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України перелік надавачів бюджетних грантів визначає Кабінет Міністрів України [3]. Зокрема, згідно із Переліком надавачів бюджетних грантів, до них належить лише Український культурний фонд [1]. Тобто з точки зору оподаткування стимулювання інноваційної діяльності знову ж таки проявляється у зменшенні об'єкта оподаткування, але тепер вже

стосовно коштів Українського культурного фонду.

У зв'язку з цим важливим є питання суб'єктного складу тих, хто приймає участь у фінансовій, кредитній, податковій підтримці інноваційної діяльності з боку держави. Так, у ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність» передбачено, що для здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання Кабінет Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій, створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи, які, відповідно, підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності та діють на основі Положення (Статуту), що затверджується Кабінетом Міністрів України [7]. При цьому варто звернути увагу на те, що згідно із абзацом четвертим п. 1 Положення про Міністерство економіки України, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну інноваційну політику в реальному секторі економіки – є Міністерство економіки України [4]. Однак, Зокрема, згідно із підпунктом 44 п. 4 Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, Мінстратегпром відповідно до покладених на нього завдань забезпечує координацію та здійснення контролю за діяльністю Державної інноваційної фінансово-кредитної установи [5].

При цьому на підставі аналізу абзацу другого п. 1 Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, можна побачити, що Мінстратегпром не є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій або інноваційної діяльності. Зокрема, у абзаці другому п. 1 цього Положення зазначається, що Мінстратегпром є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну промислову політику, державну військово-промислову політику, державну політику у сфері державного оборонного замовлення, у сфері оборонно-промислового комплексу, у літакобудівній галузі та забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері космічної діяльності (стратегічні галузі промисловості). Хоча відповідно до абзацу четвертого підпункту 1 п. 3 Положення, одним із основних завдань Мінстратегпрому є забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері інноваційної діяльності у стратегічних галузях промисловості. Крім того, відповідно до абзацу другого підпункту 4 п. 3 Положення, одним із основних завдань Мінстратегпрому є забезпечення у стратегічних галузях промисловості підтримки інновацій в оборонно-промисловому комплексі та в інших галузях промисловості. У свою чергу, згідно із підпунктами 55, 56, 57 та 64 п. 4 Положення, Мінстратегпром відповідно до покладених на нього завдань здійснює заходи щодо реалізації інноваційної політики в стратегічних галузях промисловості, формує пропозиції щодо розвитку середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня, забезпечує співробітництво України з ЄС у сфері інновацій у стратегічних галузях промисловості, а також з Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) та іншими міжнародними організаціями з питань, що належать до компетенції Мінстратегпрому, здійснює в межах своїх повноважень управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності [5].

У свою чергу, відповідно до Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, вона утворена згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності та належить до сфери управління Мінстратегпрому. Зокрема, до основних завдань Державної інноваційної фінансово-кредитної установи належить фінансування інноваційних та інвестиційних проектів і програм, а також заходів щодо розвитку інноваційної інфраструктури, надання гарантій для фінансування інноваційних та інвестиційних проектів і програм та ін. [11]. Отже, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, діяльність якої координується та контролюється Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України, є суб'єктом, який надає передбачену у ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» фінансову підтримку інноваційної діяльності.

Поряд із цим, існує Державна інноваційна небанківська фінансово-кредитна установа «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу», згідно із Статутом якої цей Фонд належить до сфери управління Міністерства освіти і науки України, а предметом його діяльності є організація відбору інноваційних проектів з метою надання фінансової підтримки для їх реалізації, здійснення фінансування інноваційних проектів та ін. При цьому передбачається надання суб'єктам інноваційної діяльності фінансової підтримки для реалізації інноваційних проектів відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», зокрема шляхом, передбаченим у ст. 17 [10]. Таким чином, ще одним суб'єктом, який може надавати передбачену у ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» фінансову підтримку інноваційної діяльності є Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу (Державна інноваційна небанківська фінансово-кредитна установа),

який належить до сфери управління Міністерства освіти і науки України.

Що стосується Фонду розвитку інновацій (Український фонд стартапів), то згідно із Порядком використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій, до статутної діяльності Фонду належить надання фінансової підтримки, грантів, іншого виду фінансування для реалізації інноваційних проектів, а також проектів, що реалізуються стартапами та/або суб'єктами господарювання, які провадять інноваційну діяльність та/або діяльність із створення технологій, та/або діяльність, яка належить до креативних індустрій, та/або наукову діяльність, та/або науково-технічну діяльність, – резидентами України [6]. Отже, Фонд розвитку інновацій (Український фонд стартапів) також належить до суб'єктів, які надають фінансову підтримку у сфері інноваційної діяльності, що відповідає принципам державної інноваційної політики, а також щодо виконання інноваційних проектів, що становить один із шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності. При цьому примітно, що кошти отримані від цього Фонду підпадають під податкову пільгу, що відповідає такому шляху здійснення державного регулювання інноваційної діяльності, як встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності.

Нарешті, згідно із Законом України «Про Український культурний фонд» діяльність цього Фонду спрямовується та координується Міністерством культури та інформаційної політики України, а до його основних завдань належить фінансування проектів, реалізація яких забезпечується за його підтримки; стимулювання розроблення інноваційних проектів. Так грант становить собою фінансові ресурси, що надаються на безоплатній і безповоротній основі Українським культурним фондом суб'єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації проекту, рішення про фінансування якого прийняте в порядку, передбаченому Законом України «Про Український культурний фонд» [9]. Відтак, Український культурний фонд, будучи Фондом діяльність якого спрямовується та координується Міністерством культури та інформаційної політики України, є ще одним суб'єктом, який надає фінансову підтримку, якщо і не виключно, але також і у сфері інноваційної діяльності та здійснює фінансову підтримку виконання у тому числі інноваційних проектів. І знову ж таки, сума коштів отриманих від Українського культурного фонду не підлягає оподаткуванню, що є здійсненням державного регулювання інноваційної діяльності шляхом встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності.

Що стосується взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності із вказаними органами, то скажімо для отримання фінансової підтримки з боку Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, інноваційний проект має бути занесений до Державного реєстру інноваційних проектів, після чого суб'єкт інноваційної діяльності може подати до Державної інноваційної фінансово-кредитної установи цей інноваційний проект та необхідні документи, перелік яких визначається Державною інноваційною фінансово-кредитною установою, що передбачено ч. 5 ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність». Після цього Державна інноваційна фінансово-кредитна установа організовує відбір інноваційних проектів для їх фінансової підтримки відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність». При цьому примітно, що згідно із ч. 7 ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність», передбачається можливість отримання суб'єктом інноваційної діяльності, інноваційний проект якого пройшов конкурсний відбір, один чи кілька передбачених ст. 17 видів фінансової підтримки. У свою чергу, у ч. 10 ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність» встановлюється, що фінансова підтримка реалізації інноваційних проектів може надаватися у формі послідовних траншів [7].

Схожим чином фінансова підтримка, гранти, інші види фінансування, технічна допомога за рахунок бюджетних коштів для реалізації інноваційних проектів та проектів фінансування, надаються Фондом розвитку інновацій (Українським фондом стартапів) на конкурсних засадах, стосовно проектів, відібраних на підставі правил та критеріїв відбору, які затверджуються наглядовою радою Фонду та на підставі відповідного рішення Фонду, що передбачено п. 5 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій [6].

У свою чергу, згідно із ч. 3 ст. 12 Закону України «Про Український культурний фонд» у разі прийняття Дирекцією Фонду рішення про надання фінансування певному проекту за рахунок коштів Українського культурного фонду з отримувачем коштів укладається договір про надання гранту, істотними умовами якого є визначення конкретного проекту, для реалізації якого надаються кошти; сума гранту (обсяг коштів) з відповідним кошторисом із зазначенням об'єктів, на які вона витрачатиметься; графік платежів; зобов'язання особи, яка отримує кошти, у тому числі щодо звітності; мінімальні технічні вимоги до проекту, які мають бути забезпечені; строк реалізації гранту; порядок надання доказів на підтвердження належного виконання договору про надання гранту; відповідальність за порушення умов договору [9].

Висновки. Шляхи здійснення державного регулювання інноваційної діяльності є відображенням принципів державної інноваційної політики. Фінансово-кредитна сфера, ринкові механізми, фінансова підтримка, сприятлива кредитна та податкова політика, будучи принципами державної інноваційної політики, корелюють зі створенням економічних механізмів, фінансовою підтримкою, кредитним стимулюванням, встановленням пільгового оподаткування, як шляхами здійснення державного регулювання інноваційної діяльності.

Треба враховувати існування двох ключових видів інноваційних проектів – пріоритетних інноваційних проектів та просто інноваційних проектів, залежно від яких застосовується той чи інший вид фінансової підтримки, передбачений Законом України «Про інноваційну діяльність». Суб'єктами, які надають передбачені Законом України «Про інноваційну діяльність» види фінансової підтримки є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа та Державна інноваційна небанківська фінансово-кредитна установа «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу».

Здійснення сприятливої податкової політики у сфері інноваційної діяльності та встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності за Податковим кодексом України проявляється у зменшенні об'єкта оподаткування, що пов'язується із коштами Фонду розвитку інновацій та коштами Українського культурного фонду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перелік надавачів бюджетних грантів : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18.08.2021 р. № 867. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2021-п#Text.
2. Податкове право: підручник / за ред. Д. О. Гетманцева та М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2023. 464 с.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.
4. Положення про Міністерство економіки України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459 (в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 р. № 124). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text.
5. Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2020 р. № 819. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-п#Text.
6. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 р. № 1110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2018-п#Text.
7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
8. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text.
9. Про Український культурний фонд : Закон України від 23.03.2017 р. № 1976-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19#Text.
10. Статут Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 р. № 1396. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-п#Text.
11. Статут Державної інноваційної фінансово-кредитної установи: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.2000 р. № 979 (в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 25.11.2020 р. № 1157). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-п#Text.

REFERENCES

1. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on List of Providers of Budget Grants, No. 867 (2021, August 18). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2021-п#Text [in Ukrainian].
2. Hetmantsev, D. O. & Kucheriavenko, M. P. (Eds.) (2023). *Tax law*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Tax Code of Ukraine, No. 2755-VI (2010, December 2). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text [in Ukrainian].
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Regulations on the Ministry of Economy of Ukraine, No. 459 (2014, August 20) (as amended by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 124 (2021, February 17)). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text [in Ukrainian].

5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regulations on the Ministry of Strategic Industries of Ukraine, No. 819 (2020, September 7). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-п#Text [in Ukrainian].
6. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Procedure for Using the Funds Provided in the State Budget to the Ministry of Finance to Ensure the Functioning of the Innovation Development Fund, No. 1110 (2018, December 12). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2018-п#Text [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine On Innovative Activity, No. 40-IV (2002, July 4). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine on Priority Areas of Innovative Activity in Ukraine, No. 3715-VI (2011, September 8). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine on the Ukrainian Cultural Fund, No. 1976-VIII (2017, March 23). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19#Text [in Ukrainian].
10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Charter of the State Innovative Non-Banking Financial and Credit Institution «Small Innovative Business Support Fund», No. 1396 (2011, December 12). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-п#Text [in Ukrainian].
11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Charter of the State Innovative Financial and Credit Institution, No. 979 (2000, June 15) (as amended by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 1157 (2020, November 25)). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-п#Text [in Ukrainian].

DURAVKIN PAVLO

PhD in Law, Associate Professor, Acting Head of the Scientific Sector of Legal Support for Startups
of the Department of Legal Support of Innovative Activity
of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF STATE INNOVATION POLICY AND WAYS OF STATE REGULATION OF INNOVATION ACTIVITIES IN FINANCIAL SUPPORT OF INNOVATION PROJECTS

Problem setting. Innovative activity and the level of its support from the state have always been and are the key to sustainable economic and social development. The establishment of guidelines for financial, credit, and tax incentives in the principles of the state innovation policy and the ways of state regulation of innovation activity shows the extremely high importance of these mechanisms for the development of innovation activity.

In this regard, it is very important to study such mechanisms, establish their essence and impact on the development of innovative activity. Taking into account the specifics of specific manifestations of innovation activity stimulation, it becomes necessary and relevant to analyze both the types of financial support for innovative activity and taxation mechanisms related to its stimulation, as well as the subject composition of those bodies involved in, respectively, financial, credit, tax support of innovative activity by the state.

Analysis of recent researches and publications. Issues of various manifestations of financial stimulation of innovative activity have always been and remain the subject of close attention of both domestic and foreign scientists. In particular, Yu. E. Atamanova, S. V. Hlibko, S. G. Gordienko, T. V. Grynko, A. M. Lyubchych and others made a significant contribution to the formation of the scientific basis for the study of the problems of financial support of innovative activities.

Purpose of the research is to research of the principles of state innovation policy and ways of implementing state regulation of innovation activity related to its financial, credit and tax support, analysis of the participation in this support of the relevant state bodies and the interaction with them of the subjects of innovation activity.

Article's main body. Ensuring the interaction of science, education, production, financial and credit spheres in the development of innovative activities; effective use of market mechanisms to promote innovative activities, support of entrepreneurship in the scientific and industrial sphere; financial support, implementation of favorable credit, tax and customs policy in the field of innovation activity belongs to the main principles of the state innovation policy in accordance with Part 2 of Art. 3 of the Law of Ukraine "On Innovative Activity". At the same time, the creation of a legal framework and economic mechanisms to support and stimulate innovative activities; financial support for implementation of innovative projects; stimulation of commercial banks and other financial and credit institutions that provide credit for the

implementation of innovative projects; establishment of preferential taxation of subjects of innovative activity are ways of state regulation of innovative activity in accordance with Part 1 of Art. 6 of the Law of Ukraine "On Innovative Activity".

To the types of financial support of innovative activity in Part 1 of Art. 17 of the Law of Ukraine "On Innovative Activities" includes full or partial interest-free lending, full or partial compensation of interest paid by subjects of innovative activity to commercial banks and other financial and credit institutions for lending to innovative projects, provision of state guarantees to commercial banks that provide priority lending of innovative projects, property insurance of the implementation of innovative projects from insurers in accordance with the Law of Ukraine "On Insurance".

The total monthly (annual) taxable income of the payer of the personal income tax, as well as the income of the payer of the single tax of the first - third groups, do not include the sums of funds received on an irrevocable basis from the Innovation Development Fund, which is provided, respectively, in clause 18 subsection 1 and clause 61 of subsection 8 of chapter XX of the Tax Code of Ukraine. In accordance with subsection 140.4.8 of clause 140.4 of Art. 140, sub-item 170.71.1, clause 170.71 of Art. 170, sub-item 177.3.2 of item 177.3 of Art. 177, the fourth paragraph of Article 178.3 of Art. 178, subparagraph 1 of item 292.1, subparagraph 12 of item 292.11 of Art. 292 of the Tax Code of Ukraine is not taxed and is not included in the total monthly or annual taxable income of individual income tax payers, in the income of individual entrepreneurs (except for persons who have chosen a simplified taxation system), in the income of persons engaged in independent professional activity, funds in the form of budget grants to the income of individuals - entrepreneurs paying the single tax of the first - third groups, and the financial result before taxation of corporate income tax payers is reduced by the amount of budget grants.

Conclusions and prospects for development. Ways of implementing state regulation of innovation activity are a reflection of the principles of state innovation policy. The financial and credit sphere, market mechanisms, financial support, favorable credit and tax policy, being the principles of the state innovation policy, correlate with the creation of economic mechanisms, financial support, credit incentives, establishment of preferential taxation, as ways of state regulation of innovation activity.

It is necessary to take into account the existence of two key types of innovative projects - priority innovative projects and simply innovative projects, depending on which one or another type of financial support is applied, provided for by the Law of Ukraine "On Innovative Activities". The entities that provide the types of financial support provided for by the Law of Ukraine "On Innovative Activities" are the State Innovative Financial and Credit Institution and the State Innovative Non-Banking Financial and Credit Institution "Small Innovative Business Support Fund".

The implementation of a favorable tax policy in the field of innovative activity and the establishment of preferential taxation of subjects of innovative activity according to the Tax Code of Ukraine is manifested in the reduction of the object of taxation, which is associated with the funds of the Fund for the Development of Innovations and the funds of the Ukrainian Cultural Fund.

Key words: financial support of innovative activity, principles of state innovation policy, ways of state regulation of innovative activity.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Дуравкін П. М. Втілення принципів державної інноваційної політики та шляхів здійснення державного регулювання інноваційної діяльності у фінансовій підтримці виконання інноваційних проєктів. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 121–128.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України запрошує всіх зацікавлених осіб опублікувати свою наукову роботу у *сорок третьому* номері журналу **«Право та інновації»**. Журнал внесено до переліку наукових фахових видань групи Б (Наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Умови публікації у журналі:

1. Надати копію квитанції про оплату публікації НДІ ПЗІР (за 1 статтю) до 10.09.2023 р.;
2. Оформити статтю та подати згідно вказаних вимог.
3. Заповнити відомості про автора.
4. Надіслати рукопис статі в електронному вигляді на електрону адресу: ndipzir@gmail.com до 10.09.2023 р.

Традиційно в журнал приймаються статті за такими напрямами:
12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;
12.00.02 конституційне і муніципальне право;
12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;
12.00.04 господарське право; господарсько-процесуальне право;
12.00.05 трудове право; право соціального забезпечення;
12.00.06 земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;
12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;
12.00.11 міжнародне право.

Редакція у разі необхідності може здійснити переклад розширеної анотації, детальну інформацію можна отримати в редколегії. У разі самостійного перекладу автором розширеної анотації англійською редакційна колегія перевіряє переклад. У випадку виявлення значних помилок редакція залишає право відмовити в публікації статті.

Оформлення передплати автором передбачає отримання 1 авторського екземпляру та 3 наступних номерів журналу. Оплата НДІ ПЗІР передбачає отримання виключно авторського екземпляру.

Всю додаткову інформацію ви можете отримати на сайті журналу http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/information/authors та за телефоном: (057) 700-06-64.

Випусковий редактор: *В. П. Кохан*
Комп'ютерна верстка: *А. Г. Якшина*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21739-11639 ПР від 24.11.2015

Підписано до друку з оригінал-макета 27.06.2023.
Формат 60x84 $^{1}/_{8}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 15,25. Обл.-вид. арк. 14,05. Тираж 56 прим.

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80,
Тел. +38 (057) 700-06-64
Сайт: ndipzir.org.ua
E-mail: ndipzir@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014

Виготовлювач – ТОВ «ПРОМАРТ»
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-25-44
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017